

Årbok for Sykkylven

1997

SYKKYLVEN SOGENEMND

Innhald:

Per Robert Tafjord: Du er i tankane mine.....	side 3
Roald Solheim: Lat oss lage eit langhus!.....	side 4
Øystein Eliassen: Nils C. P. Aure	side 5
Jostein Drabløs: Villmannsferd over fjellet	side 7
Biletkavalkade 1997	side 9
Kjetil Tandstad: Sykkjølvske nettopp no.....	side 12
Lindis Tynes: Arr	side 13
Petter Kursetgjerde: Prost Torleiv Rude - eit personleg minne	side 14
Jon Hole: Der gullet ligg i klompar.....	side 18
Eldar Høidal: Svanesong for Vestlandske.....	side 21
Nils-Einar Rye: Pianoelev hos fru Tynes.....	side 26
Kjetil Tandstad: Leon Aurdal - ein finstemt kolorist.....	side 29
Sverre Andestad: Aurdal skule	side 34
Jenny Aurdal: Prolog til 100-årsfesten på Aurdal skule.....	side 37
Hawo Isse Jarna: Møtet med Norge	side 38
Sylvi Tunheim: Stort slektsstemne i Grønhaugslekta	side 40
Bente K. Tynes: Håpet	side 39
Bente K. Tynes: Forelsket	side 40
Odd Holen: Næringsbygg i Sykkylven 1930-1990.....	side 42
Atle Hole: Bokskatt i Olagarden på Hole.....	side 48
Ole Jostein Fet: Bondekvinne bak praktfull Lånastove	side 50
Bastian Sætre: Slektsstemne for Sæss-slekta.....	side 52
Roald Solheim: 17. mai på Sørestranda.....	side 53
Nils-Einar Rye: Far	side 57
Bøker frå Sykkylven Sogenemnd	side 58
Nils-Einar Rye: Dit eg er.....	side 60

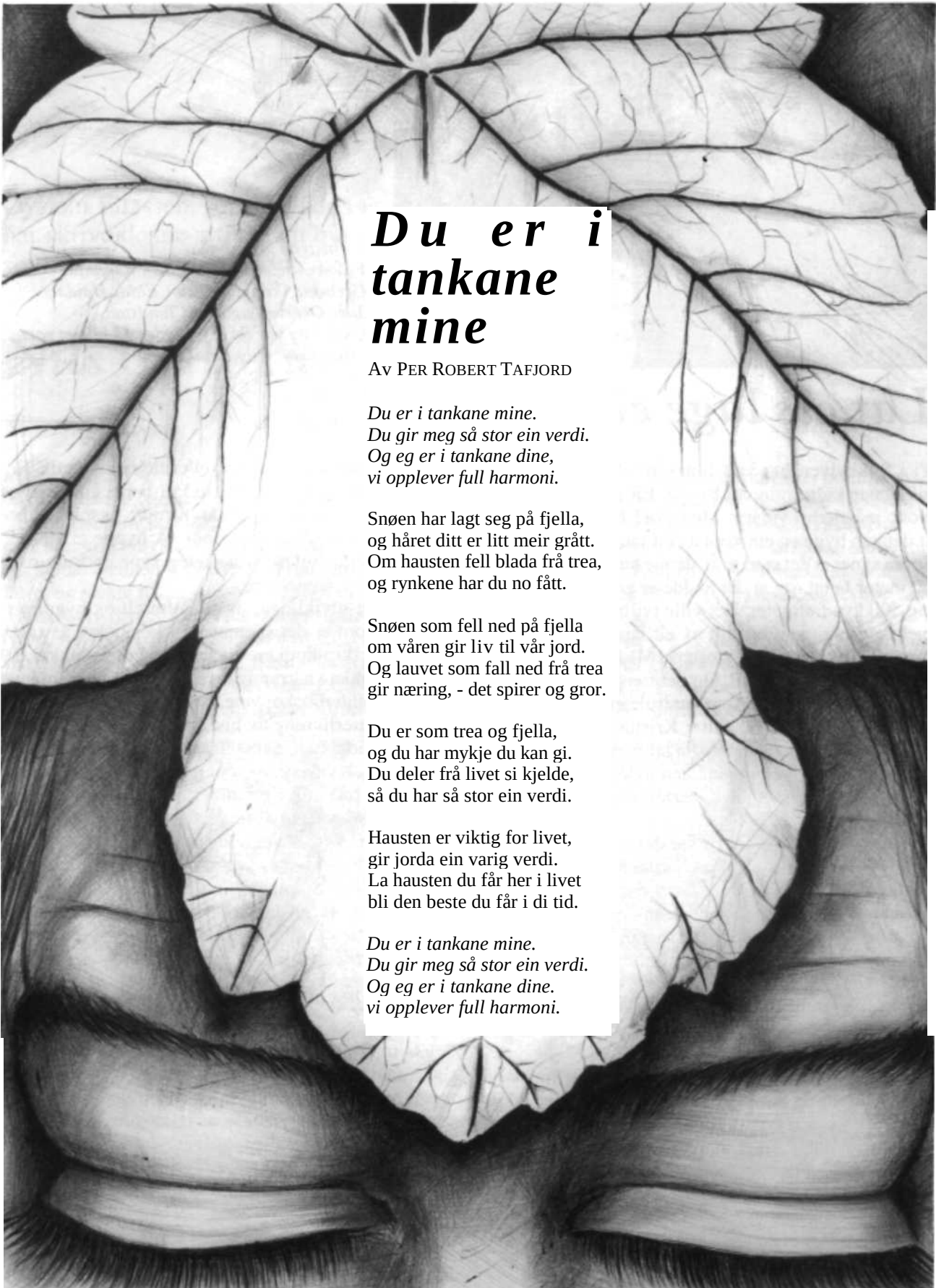
Utgjevar: Sykkylven Sogenemnd

Skrift: Times 11/12 (tekst). Goudy Bold Italic (titlar).

Sats, montasje og prent: Cylindertrykk A/S
1997

ISSN 0804-2225

Framsida: Dei siste åra har Sykkylven bondekvinnelag lagt ned eit stort arbeid for å skaffe fram gamle ting frå Sykkylven, som kunne nyttast i den gamle Lånastova på Sunnmøre Museum. I haust stod stova ferdig, med komplett inventar slik ho stod i Lånagarden på Vik omkring 1920. Innsamlingsarbeidet til bondekvinnelaget varden siste oppgåva laget fullførte, før drifta vart lagt ned. I dag er Sykkylven bondekvinnelag historie. (Foto: Ole Jostein Fet)

Du er i tankane mine

Av PER ROBERT TAFJORD

*Du er i tankane mine.
Du gir meg så stor ein verdi.
Og eg er i tankane dine,
vi opplever full harmoni.*

Snøen har lagt seg på fjella,
og håret ditt er litt meir grått.
Om hausten fell blada frå trea,
og rynkene har du no fått.

Snøen som fell ned på fjella
om våren gir liv til vår jord.
Og lauvet som fall ned frå trea
gir næring, - det spirer og gror.

Du er som trea og fjella,
og du har mykje du kan gi.
Du deler frå livet si kjelde,
så du har så stor ein verdi.

Hausten er viktig for livet,
gir jorda ein varig verdi.
La hausten du får her i livet
bli den beste du får i di tid.

*Du er i tankane mine.
Du gir meg så stor ein verdi.
Og eg er i tankane dine,
vi opplever full harmoni.*

Illustrasjon: Sten Ivan Utgård

Skriftstyret for årboka.

Frå venstre: Ole Jostein Fet, Ragnhild Grebstad, Roald Solheim, Eldar Høidal, Tove Overvoll og Kjetil Tandstad. Gyri Aure var ikkje til stades då biletet vart teke. (Foto: Nils-Einar Rye).

Lat oss lage eit langhus !

Vi i Sykkylven har valt funna på Auremarka som viktigaste kulturminna i bygda. Eit slikt val pliktar. Noko må gjerast vidare. Men kva? Ein ide går ut på at det kan byggast ein kopi av eit langhus i området. Spora syner at det største av denne hustypen var mest 60 meier langt, og al det hadde ei grunnflate på om lag 500 kvadratmeter. Det ville tvillaust bli både eit mektig monument og litt av eit landemerke om vi laga eit slikt slott i full storleik. Med andre ord: eit statussymbol til. Og det treng vi vel ?

Langhusperioden på Aure var truleg mellom om lag år 100 til om lag år 600 etter Kristus. Seinare, i vikingtida, kom kunnskapen om lafteteknikken til landet, og denne nye byggemåten avløyste etter kvart den eldre byggemetoden, særleg når det galdt bustadhus.

Men før langhusperioden var der også aktivitet på Aure. Husa frå før-romersk jarnalder og frå yngre bronsealder var mindre og langt meir smålåtne enn jarnalderbygningane som er nemnde ovanfor. Soga er neppe slik at dei fyrste menneska i Sykkylven kom siglande inn fjorden i stolte skip og tok til å bygge seg store bustader av grovt tømmer straks dei hadde hoppa i land. Vi må rekne med at det i lang tid før bronsealderen også levde folk langs strendene. Dei fyrste bygde bustadane kunne ha vore enkle installasjonar laga etter gammleprinsippet av torv og stein og strongar. Ja, truleg er heller ikkje ein slik bolk den fyrste. Kan hende vil gransking av holer og hellarar, langt inne på det som er tørt land i vår tid, syne spor etter menneske som heldt liv i seg ved jakt, fiske og enkel innsamling av egg og etande plantedelar.

Det er mogleg at det største langhuset kunne ha hatt funksjon som gildehall eller gudshus. Stadnamn som **Tynes** og **Ulla-vik** fortel om betydeleg religiøs aktivitet i bygda vår, den gong som no. Hovet var goden (presten) og stormennene sin arena. Trelane, kvinnene og småmennene slapp knapt nok inn. Om det

ikkje var som slavar på ein eller fleire måtar då. Ein diger langhuskopi vil i beste fall berre kunne syne ein hustype for eitt føremål, for eitt utsnitt av befolkninga, ein bestemt periode. Å bygge ei kjempe av eit langhus vil vel vanskeleg syne endring over tid ?

Og det er utviklinga, både kulturelt og bygnings-teknisk, som er det spennande. For nokre år sidan var vikingskip-kopiane eit særsyn. I dag dukkar det opp gullakka knarrar i alle naust og kring så mange nes. Jarnalderhus-kopiane kan lett falle i same fella. Ei kvar etterlikning av historiske objekt, som ikkje blir plasserte i ein samanheng, er snobberi og tom narreskap. Kvifor ikkje tenkje litt annleis? Kva om vi satsar på ein serie mindre installasjonar som til saman kan syne utviklinga frå etter-istid til notid. Det ville ha vore ei verkeleg utfordring, og resultatet kunne ha blitt nytta både pedagogisk og turistmessig. I eit slikt kompleks kunne vi på ein meningsfylt måte integrere eit utvida Naturhistorisk Museum. Botanikkdelen må, rett nok, på plass fyrst, gjerne også ei geologiavdeling. Notidsdelen av utviklingsmuseet burde kunne inkludere eit møbelmuseum.

Og lat oss starte med det nære fyrst. Her er så mykje å minnest.

Ein mann fortel meg at han hugsar godt frå barndommen sin i Sykkylven at mange bustadhus den gongen mangla ytterkledning. Det regna rett inn på tømmerveggen. Stovehusa stod ofte umåla. Folk flest i Sykkylven hadde rett og slett ikkje råd til slik stas den gongen. Vi må ikkje bli så opptekne av fjern fortid at vi gløymer korleis besteforeldra våre hadde det.

Nei, lat oss skape eit system som syner skifte i liv-og levekår frå steinalder til stress-alder. Lat oss lage eit langhus i overført tyding til undring og ettertanke for oss sjølve og etterkommarane våre.

Roald Solheim (red.)

Øystein Eliassen, som døydde i år, 74 år gamal, har skrive denne artikkelen om den einaste sykkylvingen som fekk ei redningsskøyte oppkalla etter seg.

Nils C. P. Aure

Av ØYSTEIN ELIASSEN

Det er ei kjend sak i Sykkylven at då Nils C. P. Aure døydde, hadde han testamentert all sin eigedom til Redningsselskapet. Gåva hadde eit verde på tre million kroner. Det er også på sin plass å skrive noko om denne mannen som gav ei så raus gåve, om opphavet og slekta hans.

Nils Carl Birger Pettersen Aure, til dagleg kalla Nille, var fødd i 1904 og var son til P.C.N. Aure frå Jan-garden på Aure. Kona. Bastianne, var frå Anders-garden på Aurdal i Sykkylven. P.C.N. Aure var ein driftig mann. Han gjekk underoffiserskulen og

avanserte til kaptein i hæren, var med i politikken og var ordførar i Sykkylven i tre periodar: 1899-1904. 1908-1910 og 1919 til han døydde i 1924. Han var forsikringsinspektør og leverte dessutan sand som han tok frå Einehaugen på Vik, vaska ut med vatn frå Tverrelva, leidde vatnet i ei renne og leverte sand frå ei kai på Vik.

P.C.N. Aure gifte seg og budde først på Myhrebruket på Klokkehaug. Då kona hans døydde, fekk han utlagt på skiftet m.a. Styrka-bruket på Vik. Her tok han frå eit stykke i nordre luten, sette opp løe, bygde

Redningsskøyta Nils C.P. Aure ved kaia på Aure. {Foto: O. Schrøder}.

*Huset til
Nils C. P.
Aure,
"Nillehuset",
på Vik.*

eit staseleg hus og flytte dit.

Det var her Nils C.P. Aure vaks opp i lag med broren Sverre, som var utdanna ingeniør og reiste til Amerika. Han deltok i siste krigen i Aust-Asia, m.a. i Burma, kom heim sjuk og døydde i 1955. Styrka-bruket vart først bortbygsla til andre, men seinare dreiv mora det i lag med Nils, siste tida aleine.

Nils var ein del sjuk i barneåra, men som vaksen gjekk han både mellomskule og landbruksskule. Han var interessert i musikk og spela piano og trekkspel, på same tid som han var med i Musikklaget Lurlåt.

Mor til Nils, Bastianne Aure, til vanleg kalla berre "fru Aure", var ei staseleg dame. Når ho tok på seg finestasen og kom til kyrkje i lag med mannen i full kapteins uniform, var dei litt av eit syn som bygdefolket beundra. P.C.N. Aure si uniform er på Sunnmøre Museum. Heimen på Vik var noko utanom det vanlege den tida, med persiske teppe på golvet i stova, der det var piano.

Bastianne Aure var svært interessert i arbeidet i Redningsselskapet, NSSR, og var formann i den lokale

foreininga. Det var vel det som gav grunnlaget for den rause gåva. Gåva var gitt på det grunnlaget at det vart bygd ei redningsskøyte med namnet Nils C.P. Aure. Dette er i orden. Redningsselskapet har bygd om ei tidlegare redningsskøyte som har fått namnet Nils C. P. Aure og er stasjonert i Langevåg i Bømlo. I følge Bergens Tidende har den ei fart på 27 knop, og er mellom dei best utstyrte av dei 33 redningsskøytene i selskapet. 28 av dei er i drift og sysselset 178 sjøfolk. 40 av dei er i den gruppa som samlar inn pengar.

Jostein Drabløs er fødd i 1925. Han bur på Barbrogarden på Dravlaus i Velledalen. Jostein har mellom mykje anna vore lærar, undervisningsinspektør og rektor ved Sykkylven ungdomsskule. Her fortel han om ein biltur frå Sykkylven til Stranda før vegen var heilt ferdig.

Villmannsferd over fjellet i 1936

Av JOSTEIN DRABLØS

Riksvegen mellom Sykkylven og Stranda var under arbeid midt i 30-åra. I 1936 låg framleis nokre hundre meter av fjellovergangen som villmark. Bygdefolket såg fram til den dagen nyvegen kunne takast i bruk.

På etterm vinteren det året prøvde nokre ungdomar på Stranda å ta seg over fjellet med ein Ford lastebil. Vegen var berr fyrste stykket. Då karane nærma seg setrane, bala dei lenge i djupsnøen. Bilen ville ikkje samarbeide. Til slutt måtte dei gje opp og ta seg ned att til Sløgstad.

Godveret heldt fram. Dei klåre nettene på sein vinteren var så kalde at snøen beinfraus. Skareføret kveikte eventyrlysta. Her i bygda vart den mislukka turen til strandarane samtaleemne næraste dagane. No var tida komen. Det galdt å vere fyrstemann med bil over fjellet.

I 1977 vitja eg Oskar Hole på Brøvoll. Oskar var då 81 år. Til stades var og pensjonert distriktsdyrlege Karl Røyr som nett hadde doktert ein okse på garden. Eg hadde bandopptakaren for handa. Karane mintest opp att den fyrste bilturen over fjellet til Stranda i 1936.

Karl Røyr: Hugsar du, Oskar, då vi køyrde over fjellet til Stranda?

Oskar Hole: Jadå. Du og Ludvik Hole og Edvard Otterstrøm kom fram i dalen og nærast kravde at eg skulle køyre. Den gongen hadde eg ein 1929-modell Chevrolet lastebil som hadde akkurat høvelege gir for denne turen. Bilen var den sterkaste, og han var ein kløppar i snøen.

Harald Hjorthol, f. 1911, var med på turen. Harald kan fortelje at lastebilen til Oskar hadde eit ekstra krabbegir framover. Den tida var det vanleg med tre gir.

Karl: Eg minnest at det var ein søndag føremiddag. Det var som ein konkurranse mellom Stranda og Sykkylven. Så vidt eg veit, var vegen ferdigbygd opp åt Fursetsetra på Stranda-sida og mest heilt opp att

Svartevatnet her.

Oskar: Veglina var dekt av eit tjukt snølag oppe i høgda. Største vansken var å passere Kleiva ved Svartevatnet. Hardebreen halla sterkt ned mot vatnet. Så langt hadde lastebilen greidd seg godt på den harde snøskorpa. Rundt hammaren laut hjelpeskarane ta i bruk spadene og grave ut øvste hjulfaret. Vi slo tau på bilen, og dei råsterke karane heldt doningen i faret. Dei sparka seg fotfeste i snøen og stramma til. Det måtte ikkje skje at bilen rausa ned på vassisen. Han Otterstrøm laut meinhalde kløtsjen. Slik sleit vi oss forbi hammaren.

- På isflata reika Gamle-Solbergen att og fram og såg til at alt gjekk som det skulle, fortel Sigmund Nakkeberg, f. 1917. Gubben hadde vore gullgravarpioner i Alaska og kjende vel noko av Klondikeferberen i skrotten.

Karl: Etter Svartehammaren var byttet mot Stranda passert. 13 mann ropa hurra så det ljoma mellom fjella. Vi hadde greidd det verste stykket. Berre barnematen stod att.

Oskar: Ja, no hadde vi vunne denne kappestriden, sidu. Og sa barst det nedover på Stranda-sida. Du skjønar, bilen tok seg fram allstad på vintervegane berte eg hadde kjettingane på. Her flaut lastebilen fint nedover på hardebreen. Eit langt stykke fylgde vi det frosne elvefaret.

Karl: Eg hugsar og at vi hadde med plankar til hjelp dersom bilen skulle køyre seg fast. Vi braut heilt ned to gonger. Men bilen fekk vi lett opp att.

- Nedom Fursetsetra hadde snøen blotna i solsteiken. Difor laut vi hjelpe til å sku bilen nedover til vi nådde vegggrusen, fortel Sigmund Nakkeberg.

Karl: Du skjønar, heile turen var meint som ein sportsprestasjon. Det var fredelag kappestrid mellom strandarar og sykkylvingar. veit du.

Oskar: Strandarane som prøvde seg helga føreåt, laut gje opp fordi Forden deira hadde for høge gir, sidu.

Karl: Og då vi kom ned til Stranda sentrum, vart vi godt mottekne av hoteleigar Drege. Han varta opp

med mat og kaffi til alle karane.

Oskar: Noko seinare klappa fjordabåten til Strandakaia på rur utover. Erik Jarl gjekk ruta. Eg sa til kapteinen at eg skulle gje han 13 passasjerar dersom han ville ta lastebilen gratis ut til Aurekaia. Eg ville biskonste de ikkje betale frakta. Då ville eg heller ta same faret heim att over fjellet, sa eg. Kapteinen berre vipa åt meg. Han vinsja opp bilen og sette han tvers over luka. Og alle karane gjekk om bord i gamle-damparen Erik Jarl. Då vi kom til Aure, var folk så forbisna på kva som der kom: ein lastebil, 13 mann og bikkja til dyrlegen, sidu.

Karl: Eg praktiserte i Sykkylven den tida og budde i sentrum, i huset til postmeister Grebstad. Huset strauk med under den store brannen i 1939.

Oskar: Det gjekk godt med moro turen vår over fjellet i 1936. Men då eg ein gong skulle krongle meg over den gamle og smale steinbrua over Straumen med ein flokk ungdomar på lastekassa, brotna ei steinhelle mellom brukara. Eg gav full gass, sidu, og bilen bykste frampå. Det var på hekta han ville enderøyse ned i fossen. Eg var nær ei stygg ulukke den gongen. Noko etter vart arbeidet med nyebrua sett i gang.

Desse var med på den fyrste bilturen over fjellet i 1936: Oskar Hole (lastebileigar), Karl Røyr. Edvard Otterstrøm. Ludvik Hole. Ottar Hole, Sverre Lade. Andreas Solberg (Gamle-Solbergen), Arne Solberg. Hjalmar Lade. Arne Lade. Peder Holmberg. Harald Hjorthol og Sigmund Nakkeberg er einaste attlevande.

Karl Johan Røyr {1902-1984} Karl Johan Røyr vart fødd på garden Røyr i Stranda. Han tok mellomskulen og eksamen artium i Volda. Reiste til Tyskland (Berlin/Hannover) i 1922 for å studere til dyrlege. Røyr dreiv privat praksis i Sykkylven frå 1928 til 1939, I denne tida arbeidde han og på kjøtkontrollen i Ålesund. Frå 1939 hadde Røyr stilling som distriktsveterinær i Midtre Sunnmøre, først med bustad på Skodje og seinare Sjøholt til han gjekk av etter oppnådd aldersgrense i 1970. Karl Røyr hadde funne seg kone i Sykkylven, Jenny (f. Grebstad), og dei gifte seg i 1933. I 1970 bygde dei nytt hus i Nakkegata. Frå no av til han døydde i 1984 dreiv han privat praksis. Ringen var slutta. Han begynte sitt virke og slutta sitt virke her i bygda. Biletet er frå 30-åra.

Oskar Hole f (1896-1990). Oskar Hole var frå Jørngarden på Hole. Etter to opphald i Amerika gifta han seg med Anna Lovise Brudevoll i Jo-garden, der han var brukar frå 1931. Oskar kjøpte lastebil i 1927. I 1929 bytte han denne med ein sterkare lastebil, ein 29-modell Chevrolet. Denne vart brukt over fjellet i 1936. Fotografiet er frå 1985 då Oskar som 89-åring fornya sertifikatet for siste gong.

- No kjem eg ikkje att fleire gonger, sa Oskar.

-Å. vi ser deg nok att neste år, Hole.

Men då var det slutt på bilkøyninga for 90-åringen.

Biletkavalkade 1997

Årbok for Sykkylven 1997 har også i år fått høve til å bla i Sykkylvsbladet sitt biletarkiv. Vi har henta fram ein liten bit av dei mange hendingane som har prega det siste året, både innan næringsliv, politikk, kultur, sport og litt daglegliv.

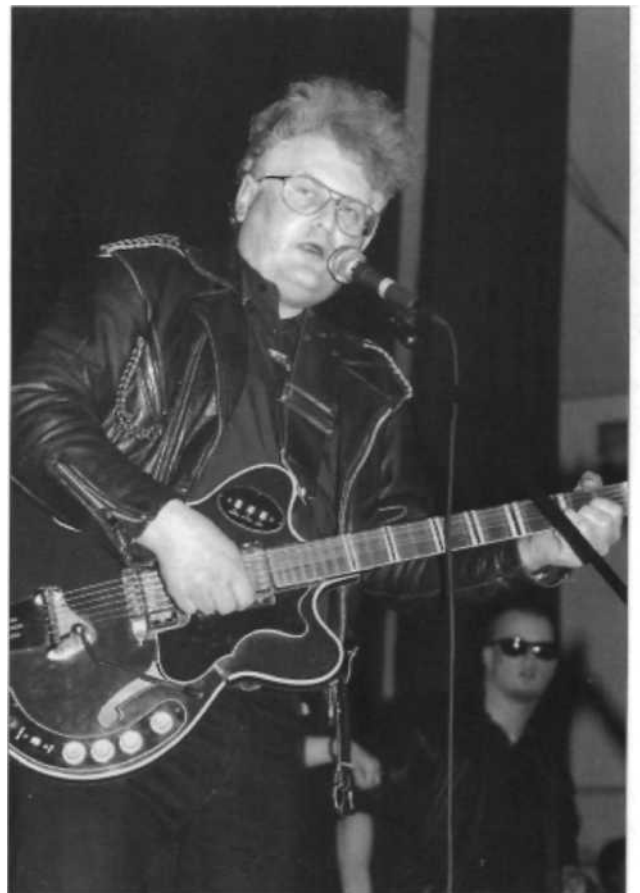
I slutten av februar vart Sykkylven kommune sin kulturpris tildelt fotografen Geir M. Brungot. Brungot har siste åra mellom anna markert seg som ein av dei fremste kunstnarane i landet som nyttar foto som uttrykksmiddel. (Foto: Ole Jostein Fet)

Laila Kaland nominert på førsteplass på More og Romsdal Arbeiderparti si kandidatliste til stortingsvalet. Her vert ho gratulert av partikollegaer frå Sykkylven: Ståle Eikrem (frå venstre). Turid Krüger. Anita Løvold og Vebjørn Aarhuus. (Foto: Frank Kjøde)

Tidleg i februar gjekk Ungdommens kulturmonstring av stabelen. Her er det medlemmar frå gruppa Navlestrengen som har entra scena i Storhallen. (Foto: Ole Jostein Fet)

Sykkylvens rockekonge, Nils-Petter Weiberg-Aurdal, drog fram gitaren under den årlege påske revyen på samfunns-uset. Også årets revy, "Det sykkjølvske hus", vart ein suksess. (Foto: Gyri Aure)

Biletkavalkade 1997

Avslutninga på påska i månadskiftet mars-april vart ei fuktig affære. Nedbøren og snøsmeltinga var så stor at leidningsnettet på Aure braut saman, og store mengder vatn flaut opp i butikkane. Biletet viser arbeidet med å setje i stand leidningsnettet under Kyrkjevegen, rett utanfor Drogeriet. (Foto: Ole Jostein Fet)

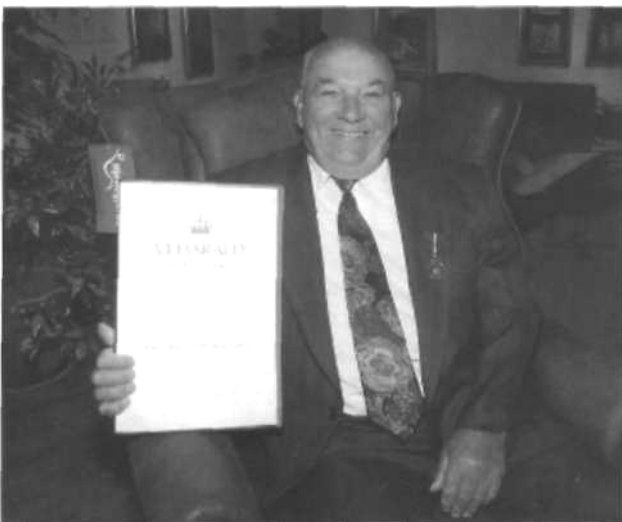
Fylkeskultursjef og utflytta sykkylving, Arvid Blindheim, stod for den offisielle opninga av Galleri Elvetun. Opningsutstillinga synte bilete av moldekunstnaren Arne Nøst. (Foto: Ole Jostein Fet)

I juni arrangerte Sykkylven frilynde Ungdomslag og Sunnmøre frilynde Ungdomslag sommarstemne for born i Sykkylven. Om lag 120 unge ungdomslagsmedlemmer frå ulike stader på Sunnmøre deltok. (Foto: Øyvind Utgård)

Morgonen laurdag 31. mai fekk sambuarparet Wenche Kristiansen og Inge Løseth seg litt av ei overrasking. Ja, dei vart regelrett tekne på senga, då slektningar og vener i all løyndom hadde planlagt bryllaupet deira. Bnudeparet visste ingenting om planane før dei vart vekte om morgonen bryllaupsdagen. (Foto: Øyvind Utgård)

I april vart møbelpioneren Otto Hjellegjerde tildelt Kongens fortenestemedalje i gull. Det var Kongens mann i Møre og Romsdal, fylkesmann Alv Jakob Fostervoll, som delte ut medaljen. (Foto: Gyri Aure)

I slutten av juni var det duka for den årlege Strgjerdedagen. Arrangementet vart ein stor suksess. Eitt av høgdepunkta var "Ta sjansen" i friluftsbassenget ved Straumen. Om lag 600 tilskodarar kransa bassenget i fineveret. (Foto: Ole Jostein Fet)

Biletkavalkade 1997

Sommaren 1997 var ein av dei finaste i manns minne, med strålende sol, fint ver og varme i heile juni, juli og august. Her ser vi unge sykkyllingar både ved Haugneset. Biletet er teke i midten av august. (Foto: Øyvind Utgård)

I byrjinga av oktober feira Tryggheim barnehage 20 år. Her ser vi dagens barnehagestyrar Anita Voldsund til venstre saman med Knut Strand i Norsk Luthersk Misjons-samband. (Foto: Nils-Einar Rye)

Lokalpolitikarane som var med på oppteljinga av stemmesetlane i Sykkylven under stortingsvalet i haust, følgde med i valsendinga frå NRK måndag 15. september. Framstegspartiet og Kristeleg Folkeparti vart dei to store vinnarane ved haustens val. Biletet er teke i kommunehuset på Aure. (Foto: Øyvind Utgård)

Hausten 1997 skaut planane om bygging av ny bru over Sykkylvsfjorden fart. Sentrale personar i planarbeidet for Sykkylvsbrua var styreleiar Magnar Kvalvåg (til venstre) i Brufinans AS, dagleg leiar Steinar Nordmo i Sykkylvsbrua AS og styreleiar Einar Ekornes i Sykkylvsbrua AS. (Foto: Ole Jostein Fet)

Kjell Perry Drotninghaug er ein av dei fire mjølkebøndene frå Sykkylven som leverer økologisk mjølk til Sunnmøre Meieri. Mjølka frå åtte økologiske gardsbruk på Sunnmøre og i Romsdal kom i butikkhyllene frå og med måndag 13. oktober. (Foto: Nils-Einar Rye)

Småjentelaget til Sykkylven IL stod for ein av dei aller beste idrettsprestasjonane i Sykkylven i 1997. Laget, som vann kretsserien på Sunnmøre, vart og fylkesmeistrar etter at laget slo Hjelseth/Kleive i fylkesfinalen på Aure grusbane laurdag 11. oktober. (Foto: Øyvind Utgård)

Kva er det som skjer med sykkylvsmålet? Ikkje så reint lite akkurat no, meiner kåsøren. Byggedialektane blir fortrenge av eit slags fellessunnmørsk der berre dialekt-tonen fortel kvar vi kjem i frå. Men kanskje er det von for gamle ord og uttrykk likevel?

Sykkjølvs sk nettopp no

Av KJETIL TANDSTAD

Kanj oss få en pøse med smågødt, masar ungane enno når vi passerer kiosken. Og kva anna kan ein gjere enn å gi dei pengar til søtsaker, når dei er så kjekke og snille at dei held sykkylvsdialekten i hevd?

Slik tenkjer vi gjerne, vi som har levd ei stund og ser på endringane i språket som eit nytt eksempel på alt som er skakt og leitt i eit moderne samfunn. Gode dialektord er snart ikkje å høyre andre stader enn på trygdebustadane. Sykkylvingar, som har eit titals herlege uttrykk for skit og lort i dialekten, snakkar om bæsje som i barne-TV til langt opp i alders år. Ein kan like det eller ikkje: Sykkylvsdialekten nettopp no er på vikande front. Det er ei mager trøyst at det var slik før og: Jenta, som hadde vore hushjelp i byen i fjorten dagar, kom heim og fekk seg ein kipp då fjøsdøra small i, og så ropte ho ut: - Gid hvor jeg skvettet!

I dag kjem ikkje trusselen først og fremst frå Byen. Ålesundsmålet har rikeleg problem med å stå i mot presset og er i såleis i same søkkeferdige båt som byggedialektane. I gamle dagar kunne det nok vere slik at dei nye språkimpulsane kom med ferja frå Magerholm og breidde seg som ringar i vatnet frå sentrumskrinsen. I dag kjem språkmitten til oss frå alle kantar - frå naboen i byggjefeltet og tilflytta lærarar, frå barnehagepersonale som heller syng Øystein Sunde enn Henrik Straumshim med ungane og frå samtlege radio og fjernsynskanalar. I dag er det heller unntaket enn regelen at begge foreldra har same dialektbakgrunn. Det skulle i grunnen rart vere om ungane skulle snakke uforfalska sykkylvsk, når flesteparten av dei som snakkar med dei ikkje gjer det.

I radio og fjernsyn surrar det og går på alle landets dialektar. Det er lenge sidan det berre var målføret på Oslo vest som var stoverint i eteren. Til og med i reklamen, der det alltid har vore tradisjon for å snakke om «sepe» og «fårestek» og «ekkeparkett», kan ein til tider oppleve at det blir snakka som blant folk flest. I gamle dagar kunne dei fine fruer på Frogner snobbe med at dei ikkje forstod hybelbuarane frå nord eller vest i landet. I dag er det fruene som avslørar seg og ikkje dialektbrukarane, når dei ikkje forstår vanleg norsk. Og vi i distrikta er ikkje dummare enn at vi veit at vi lånte ord og uttrykk utanfrå i gamle

dagar og. Mange kjenner seg trygge på at uttrykk som å gå til pisis eller å kalle mykravogna for skeissekiste er rotekte sykkylvsk og ingen ting anna. Men det første kjem frå det engelsk for å gå i stykker - go to pieces. Og skeissekista er tysk og ikkje norsk. Skit og lort heiter scheisse på tysk og sykkylvingane var ikkje betre enn at dei knota for nokre hundreår sidan

Prisen som dialektane har måtta betale for høgare status, er naturlegvis å tilpasse seg til dei nesten ikkje er attkjennelege. Sykkylvingane går ikkje lenger i kiosken på Karl Johan og handlar pillarøskje og stikkedåse, for det veit dei ikkje blir forstått. Alle snakkar vi meir og meir likt. Ofte kan det vere umogleg å skilje ein strandar frå ein sykkylving og ein volding frå ein herøyværing, fordi alle har lagt vekk dei tydelegaste målmerka. Men som regel kan vi enno skilje folk på dialekttonen. Det er ikkje så lite berre det.

Mange har forstått at om dei ikkje skal bli ein i den grå massen, kan dialektbakgrunnen vere ein god hjelpar for å gi språket sitt ein personleg tøtsj og ein smak av tradisjon og heimstadrett. Slikt er ikkje minst viktig for politikarar, som både treng profil og som samtidig skal helse heimatt til veljarane. Derfor song Kjell Magne Bondevik gjerne «I vil være statsminister, i» og Sigbjørn Johnsen gjorde «pæing på bok» til sitt personlege varemerke den gong han var finansminister.

Etter kvart veks det fram ei temmeleg funksjonell blanding av bygde- og bydialekt, støtta opp med ein masse ord og vendingar frå begge dei norske skriftmåla og med ei fordomsfri evne til å ta opp i seg både av godt og gale som blir sagt både heime og ute. Vi gjer oss forstått, og det er det viktigaste. Men konsekvent blir språket ikkje. Sykkylvs-øane overlever i enkelte ord, men ikkje i andre. Vi går på restaurant for å «spise», men går heim for å ete middag. Vi målar huset raudt, men drikk «rødvin» til fest.

Slik den såkalla danna austnorsken har tapt prestisje og overherredømme i fedrelandet, og gitt rom for velfrisert dialektbruk i alle samanhengar, slik har også pen-ålesundsk tapt sitt overherredømme på Sunnmøre og gitt byggedialektane friare armslag. Om språket er i endring, treng det ikkje berre vere til det verre. Så mykje som det blir snakka i samfunnet

vårt, trengst det nokre kjennemerke som hjelper til å skilje alle stemmene frå kvarandre. Og fordi språkgrensene mellom bygdelaga blir viska ut, kan det godt hende at vi kjem ut av det med vår eigen høgst personlege dialekt.

I denne situasjonen kan dialektbakgrunnen meir bli ei utstyrsliste vi kan velje og vrake frå, enn ei tvangstrøye vi må ha på i alle samanhengar. Gamle smørdallar og flintlåsbørser gir eit personleg uttrykk for smak og tradisjon i typehusstovene som elles er til forveksling like. På same måten kan vi pynte vår kjedelege kvardagstale med blankpussa ord og seie-måtar frå våre besteforeldre og oldeforeldre si tid.

Når ein først er så ufin at ein kommenterer utsjånaden til naboen, så er det meir smell i å seie at han er gribbinj enn at han berre er mindre pen. Har du ei høne og plukke med nokon, har sykkylvsmålet store ressursar av nærgåande karakteristikkar. Treiging og pyse er vel og bra, men på sykkylvsk kan du også seie sibbe og daim. Dagens ungar har få ord å hjelpe seg med i sine kranglar og slåstkampar, og må slå seg fram i livet ved hjelp av forterpa standardbannskap av den mest fantasilause sorten. Nerd og pingle, asshole og sucker blir naturlegvis forstått av alle ungdommar, men utnyttar ein sin bygdebakgrunn og leitar i språkarven, kan ein kome fram med skyts som kan leggje kven som helst flat. Eit moderat eksempel: Di lapøyrde greinaløyse, dakje og avrat,

brautar og brytjar, din lasne larv og snaretvare. Skal eg karnøfle deg, din gurpeklokkar!!!

Vi kan sprite opp kvardagsmålet vårt i andre samanhengar også om vi ønskjer det. Vi kan for eksempel ta oss ein tur ut på Idé Skeidar, ta oppstilling ved veggene med kommodar i alle storleikar og spørje om dei har kassedrag. Ekspeditøren vil gjere gode miner til slett spel, orsake seg og gå i skjul på kontoret for å bla i varelistene. Før han kjem tilbake og orsakar seg. Diverre. Akkurat utselt! Ikkje eit kassedrag å oppdrive akkurat i dag, men prøv igjen i neste veke.

Eller du kan gå på doktorkontoret og seie at du ikkje er i pusentur. Spør doktoren meir kan du seie at du for eksempel kjenner deg lasen og hautulen, at du er plaga av kyrmelse og hugbit, halskeik og kryl på ryggen. Men pass på å omsett til normalnorsk etter kvart, elles kan du og bli henta i helikopter og hamne på overvakinga på Sentralsjukehuset før du rekk å seie gust. Sjukdom på sykkylvsk kan høyrast mykje meir alvorleg ut enn han er.

Slik brukt er det kanskje eit håp for dei gamle dialektorda likevel. Dei som treng ein ekstra språkleg piff i mørketida, bør finne fram dei to hefta *Ord og uttrykk frå Sykkylven*, som Jan Grebstad laga i 1990 og 1991. Kjem ikkje dette arsenalet av gode sykkylvske ord og vendingar i bokform med det første, er det ei redige vadembe.

ARR

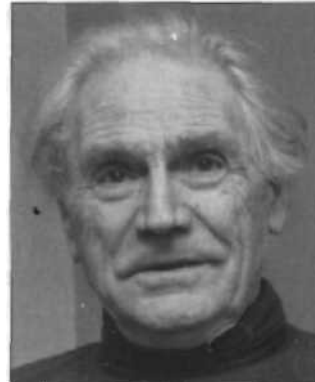
skjult i jakkelommen
en kamp
mellom kvite knoker
og usynlige arr

hud du berørte
knoker jeg vil stemple
i din samvittighet

Illustrasjon: Eldar Tandstad

Petter Kursetgjerde, f. 1913, er fast bidragsytar til årboka. I år har han skrive ein artikkel om prost Rude, som mange eldre sykkylvingar har eit klart minne om.

Prost Torleiv Rude - eit personleg minne

Av PETTER KURSETGJERDE

Første gong eg kom i kontakt med geistlege var på bedehuset. Dåverande sokneprest Wulfsberg heldt samling med altergang. Eg var då vel 5 år og nyfiken som gutungar nest, og vart sitjande mellom to gamle karar i vadmålskle og skjegg. Dei togg tobakk og sputta brunt i sputtebakkar som såg ut som små, emaljerte vaskefat med sand i, og det skrangla fælt når nokon uforvarande kom til å sparke bort i dei. Wulfsberg var ein lang, skranglete mann med smalt, skrappt andlet og litt tynn i håret. Han tala lenge, men kunne ikkje synge. Men kona hans var med og song og spelte orgel. Etter talen var det altergang. Presten gjekk rundt med eit stort sølvstaup og ein handduk, og for kvar som drakk, turka han med handduken. Eg la merke til at kvinnene drakk små supar, dei la liksom leppene over kanten berre, mens karane derimot supa sterkare, og dei to karane eg sat mellom slurka høgt. Kona til presten spela og song, og for kvart vers snudde ho seg til lyden. Dette var om vinteren, for eg hugsar at det var surt og kaldt. Men så kom sommaren, og då skulle det vere bispevisitas. Eg var med far til kyrkje den dagen. Det var biskop Hognestad den gongen. Han var liten av vekst og nesten skalla. Det skein i kjolen hans, så den var sikkert av betre ty enn Wulfsberg sin. Litt nedanfor bringa hang ein stor kross som det blenkte i. Det var mange ungdomar som stod opp- og nedetter kyrkjegolv, og bispen gjekk med ei oppslegen bok og spurde desse ungdomane kva dei kunne og kva dei hugsa avbarnelærdomen sin. Seinare var det allmannamøte med kyrkjelyden. Det forstod eg lite av, men det var vel om moral og liv og levnet mellom sine undersåttar. Og så spurde han om vedlikehaldet av kyrkje og kor mange som rømde der. 800, sa ein. -Det var ei stor kyrkje, sa bispen. I dei dagar var det brukevis at ålmugen samlast utan-

for kyrkja for å helse på vener og skyldfolk. Det var vel den tids nyheitsformidling. Denne dagen gjekk også bispen rundt og helsa på folk. Han bøygde seg endå til ned og spurde kva eg heitte. «Petter», svarte eg. «Det heiter eg og», sa bispen.

Ei tid etterpå reiste Wulfsberg or soknet, og så skulle der kome ein ny prest. Han var frå Drammen og var 39 år. Det var stor spaning om kva for kar dette var. Nokon meinte å ha høyrte at han var fritenkjar (det var nok før songen "Min tanke er fri" var kjend her, det!). Andre meinte han tala i dei frilynde laga, og andre meinte å ha høyrte at han rett og slett spela kort. Namnet hans var Torleiv Rude.

Så kom den dagen då han skulle tiltre stillinga. Det var ein sommardag i 1921, og det regnde. Dei flagga både på Berlihaugen. Sparebanken og i Pilgarden. Kyrkja var fullsett, og det dirra ei spenning i lufta. Og så kom han, ein breiskuldra, tettvaksten kar som bula litt ut i svartkjolen, litt raudleitt med svart, litt krulla hår med beinreik, litt plirande auge bak ein lorgnett som var festa på nasen. Han las eit følgjeskriv som den før omtalte biskop Hognestad hadde sendt med han. Det var skrive på eit nynorsk som var i den eldste rettskrivinga direkte frå Ivar Aasen. Det var ord og uttrykk som knapt nokon forstod. Og stakkars Rude hadde vel knapt høyrte om Ivar Aasen og målet hans! Eg hadde nyst lært å lese og syntest det var skrale greier av ein prest å støke og stauke slik. Han sa endå til kyrkja for kyrkja, men han kom seg då gjennom på eit vis. Så tok han til med altartenesta, og det var andre greier enn han Wulfsberg, det! Han som ikkje hadde songrøyst, men las seg gjennom litaniet og Kyrie Eleison. Men denne presten kunne synge, ja! Det var som folk kvapp då han sette i. Dessutan var han eit stemningsmenneske, som skildra sine kjensler med stor innleving. Han talte lågt og gripande om kjærleik og fred, men var det ting han kjempa for, då sette han i sa skarpt at folk

kvapp. Og denne måten hadde han med seg heile tida med han var her. Kan hende var det ein måte å halde folk i ande på. Folk hadde ei travel veke attom seg, og dei hadde vore oppe i 6-tida for å ro eller å køyre. alt etter som dei budde, for å kome seg til kyrkje. Så kan hende var dei på veg inn i draumeland då presten ropa høgt og heilagtt sitt kamprop - og dei skvatt til.

I den første tid Rude var her, var det smått stell i bygda vår. Folk var fattige både i sinn og skinn. Eit svartsyn låg over både land og folk. Folk hadde nok med berre å halde svoltten borte. Det var eit kroppsleg slit ustanseleg, og åndsliv var som eit framandord å rekne. Kyrkja stod kald og kvit og utilnærmeleg, i bruk berre annakvar søndag. Inne var det kaldt og trist, eit par omnar greidde ikkje å få opp varmen. Glasa var skitne og hadde nokre svarte gardiner som dei drog opp og att med ei snor. Opp under taket var der nokre jernstenger der det låg tjukt med støv. Av og til kom fuglar inn i kyrkja, og dei sat der og løyste kaskadar av støv når dei lea på vengene. Altartavla var ein kross på grøn botn innrama med lister og med tre krossar på toppen. Men oppe på galleriet stod altertavla frå gamlekyrkja, - eit kunstverk med Moses med lovtavlene og Aron i ypparsteprestskrud, og inne i ramma - nattversmåltidet.

Det var ikkje noko avtrede i kyrkja. Det kunne ofte vere hardt, særleg for kvinnene. Karane kunne alltid gå nedom nausta, men ikkje kvinnene. I nødsfall kunne dei gå opp i Pil-fjosen. Det var ofte hardt også for konfirmantane, og det hende at det gjekk rett gale. Han Rude tok det svært alvorleg med konfirmasjonen og sette høge hugmål for dei unge, eg vart konfirmert den 23. oktober. Det var skymt då vi gjekk inn i kyrkja, og det var nesten mørkt då vi gjekk ut att. Rude for som ein revolverreporter opp og ned over golvet med intrikate spørsmål om religionens dunkle skribentar. Vi hadde i grunnen ei kjensle av at det låg ein grand prestisje i det, for folkemugen var strenge dommarar om kven som var flinkast i bokjine. Rude var elles kjend for sine brudetalar. Då som alltid var det kjærleiken han heldt fram. og det gjorde nok verknad, for i hans tid var det ingen som skilde seg.

Folk døydd i heimane då. Ofte hadde dei lege lenge sjuke. Rude var flink til å besøkje slike, alltid trøystande og deltakande, ofte var han til stades i gravferda også, for det var ikkje noko i kyrkja då. Likkista stod i bestestova heime, og grannar og slektningar hjelpete til under gravferda. Dei grov grava sjølve, der som kyrkjevevjen tilviste. Han stakk ei lang stong ned gjennom jorda for å kjenne om kista som stod der frå før hadde rotta, og det hende at skallar og lårbein kom opp og låg på gravkanten mellom beina på gravfølgjet. Jording vart gjort ein preikesøndag seinare. Då kunne vi høyre klokkar Frøysa synge med si malmfulle røyst «Bedre kan jeg ikke fare», og presten la tre skuffer med mold på grava og «av mold er

du komen og til mold skal du verta».

Rude sette tidleg i gang med å gjere kyrkja meir triveleg. Det første var å hente ned den gamle altartavla som stod bak orgelet på galleriet. Det var nok dei som var skeptiske. Skulle no denne nyepresten hente ned dette gamle monstrumet som var kassert for lenge sidan! Men presten fekk med seg folk og firte altartavla ned og sette henne framfor den andre. Og han sette seg i age for sin kroppsstyrke. Seinare vart tavla påbygd, slik at ho kom høgare opp. Så kom det glasmåleri i koret og måleri frå Jesu liv på veggane i koret, måla av Leon Aurdal. Så kom biletskjeraren Daniel Hagerup. Han laga all treskurden og var elles ein god konsulent endå Rude sjølv hadde stor kunstnarleg innsikt. Døypefonten var full av symbolikk. Foten hadde fiskemotiv. og loket var forma som eit skjel med ein trekant som symboliserte treeininga i guddomen, og inne i trekanten eit auge -Guds auge som vaker over alt. Korgitteret symboliserte byrjinga og enden med bokstavane alfa og omega. omkransa av akkantusrankar og blomster. Preikestolen hadde motivet tru, von og kjærleik innramma i roser og blad. Over var ein baldakin med englar. Frisen rundt galleriet var eit gedigent kunstverk med motiv frå Jesu liv.

Veggane i fronten fekk to store treskurdar, eit av krossfestinga og eit av oppstoda. Hovudglasa fekk glassmåleri utført av kunstnerinna Frøydís Haavards-holm. Det vart inninstallert el.varme termostyrt for døgndrift. Frå før hadde kyrkja sværande flotte lysekruner, gitt delvis ved innsamling eller og frå private, t.d. den i koret var gitt av kyrkjesongar Elias Frøysa. Nye benker med betre sitjekonfort var og kome til.

Gjennom årtier hadde songkor og musikklag halde konsertar til inntekt for prydinga i kyrkja. Nyttårs-konsertane har vore obligatoriske sidan tjuetåra. Og sjøl om Rude reiste frå bygda, var det som ånda hans levde etter honom her i dette med pryding av kyrkja. Til 75-års høgtidinga fekk kyrkja nytt orgel, og seinare vart det tilbygt ein mindre møtesal til mindre samkomer. Likeeins kom det toalettavdeling og bårerom. Og då kyrkja stod der ferdig til 100 års-høgtidinga, då kom brannkatastrofen og sletta ut alt, ætters flid og kunst, ytt med flid og kjærleik.

Personen Torleif Rude

Som kjent budde presten/prosten på Sjøholt, då Sykkylven var berre anneks. Det var ikkje rutegående forbindelse mellom Sykkylven og Sjøholt då. Difor måtte presten hentast med båt, kalla Presteskyssen. Storfjorden er eit hardt sjøstykke i ruskeveret frå vest rett innpå Ørskogvika. Ein gong i ruskeveret fekk båten motorstopp, men båtene hadde oftast naudsegl då. Presten gjekk difor resolutt i gang med å setje segl, men då ropa båtføraren: "Stå'kje dær å filhje med fukkinje, kast ankere". Og presten med kjempekrefte kasta.

Prost Torleif Rude.

ankeret. Det huka, og båt og folk vart berga. Det vart dikta ei vise om dette som slutta slik: "Og presten sa desse alvors ord. So lite er livet vårt verdt på jord".

Rude var eit brot på tradisjonane med ein kondisjonert pretestand som raga høgt over ålmugen. Folk stod i vegveita med lua i handa når presten skreid forbi. Rude lika godt å gå rundt og prate med folk, og ein gong var det ein som banna litt i prestens nærver. Presten refsa han litt for det. «Å ja, presten bed å ej bannja litt av å te, men øss meina'kje so mykje me de» repliserte mannen. Rude syntest det var ei god historie og fortalde ho ofte.

Under krigen hadde presten ein stad der han lytta på London. Folk samla seg på handelslagshjørnet. Der fortalde Rude ordrett det han Øksnevad sa. Kveldsandakt kalla folk det. Rude var ein ivrig motstandsmann. Ein gong under verste krigen gjekk han hardt ut mot innskrifta på tyskeruniformene, «Gud med oss». Derfor kom presten ofte i klinsj med vernemakta. Eingong høyrde eg han i ivrig diskusjon med ein tysk offiser. Rude kom som oftast ned på beina. Men ein gong tyskarane rekvirerte sykklar, leverte han inn ein damesykkel. Då heldt det på å gå gale. Det var ei blodig fornærming mot Den Tyske Vernemakt.

I 1944 skulle eg gifte meg og skulle ha dåpsattest hos presten. Eg var på kontoret til Rude. Då viste han meg preika han skulle halde på fredsdagen, likeeins kva salmar som skulle syngast. Og slik vart det.

Etter krigen kom dei sosialistiske ideane meir til overflata. Eg kom med i fagrørsla og vart med i ei nemd som skulle høgtide 1. maidagen. Den gongen var dagen berre ein demonstrasjonsdag, så det var med bankande hjarte eg spurde Rude om han ville halde gudsteneste den dagen. Dette vart han svært oppglødd for og meinte at dette måtte bli tradisjon. Slik vart det heilt til 1. mai vart utropt til høgtidsdag og gudstenestedag.

I 1946 søkte Rude på eit ledig prestekall i fødekommunen sin, Strømsø, og vart tilsett der.

Ein dag sat han på benken ved Vinjebutikken «I dag har jeg mistet min beste venn, kirkesanger Frøysa lå død i sin seng i dag tidlig. Men det er då en herlig død å dø sånn.» sa han.

I slutten av september heldt Rude avskilspreika si i ei fullsett kyrkje i Sykkylven.

Han preika ut ifrå Lukasevangeliet, der Jesus tala i synagogen i Nasaret. Meisteren, som dei fleste, hadde heimstaden sin kjær. Han visste då om det som skulle hende, og han ville ta avskil med læresveinane ved å legge dei på hjartet vegen til livet og til døden dette absolutte: Tru, von og kjærleik. Dette tolka Rude analogt til seg sjølv i si avskilstund. Han takka kyrkjelyden frå seg og familien for dei 25 åra dei hadde vore her. Kan hende hadde presten ikkje nådd dit han ville, kan hende hadde han vore for streng og dømande. I tilfelle ville han be om orsaking for dette. Men mest takka han sine medarbeidarar i kyrkja og for arbeidet der.» La Guds lys skinne over menigheten i Sykkylven.» sa han til slutt.

Klokkar Midtbust takka frå kyrkjelyden, og nemnde Rude sitt utrøyttande arbeid med pryding av kyrkja, og hans rakrygga haldning under krigen.

Eg skreiv eit lite minne om Rude i Sykkylvsbladet, og eg fekk takk og helsing frå han.

Til prost Rude

Dine og våre
vegar skal skiljast.
Me stryk ei tåre
av kinnet
og leitar i minnet
om alle år.
Ditt hår
heve gråna
frå fyrste gong
me møttest under kyrkjesong.
Ditt kinn ber fleire merke
av tid
og livsens strid.

Med hugen saknadsår
me takkar deg.
Du delte våre kår
og viste veg
og leid
i villsam heid.
Du gav oss los om bord
på stormfull fjord.
Og ballast bar du inn
til unge sinn.

I gledesund.
I tungsam tid.
I siste strid.
Til siste blund.
Ved brudlaupsbord.
Når sorg oss nådde.
Vi takkar for dei gode ord
du sådde.

Takk!
for di rakrygga uredde reisning
og tru.
Då myrker låg tungt
og valdsmann rådde
vårt bu.
Og undergong spådde
alt som av vokstersaft
var fagert og ungt.
Ditt fridomsnot
gav oss kraft
å strida i mot.

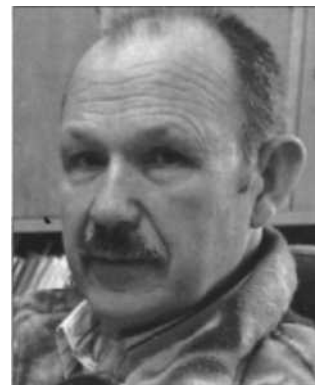
Vegar skal skiljast og møtast.
Dagar skal gledjast og grøtast.
Ætter skal siga og nye skal
stiga. Våren so raust skal
mognast til haust. Heimar vil
siga i grus. Nye vil tømre sitt
hus. Livet er pust gjennom strå,
bylgjor som stilna på hav. Kvar
kom du frå? Kvar skal du av?

Men om livet er høy
som må bleikna og døy.
So gav
du oss grunnar å tufte på:
Kjærleik vil stå
som eit fjell i det stridaste hav.
Og sanning og rettferd stå fast
om berga og botnane brast.

I avskilstunda sår
takkar vi for alle år.
For kvar ein dag
vi var i lag.
Måtte frukter av ditt yrke
signe heim og kyrkje.
Måtte kjærleg hand
råde bygd og land.
Måtte alltid klokkeom frå tårn
bere bod til våre born.

P.K.

Jon Hole frå Høgebøane på Vik og Holen i Velledalen vart pensjonist i sommar. I mange år var han rådgjevar ved Sykkylven ungdomsskule. Hole har skrive fleire artiklar og bøker med lokalthistorisk innhald. Han har samla og systematisert mange interessante bilete frå bygda. Hole er grundig i all si ferd. Då han skreiv boka om sykkylvingar i Amerika, reiste kona Rut og Jon likeså godt "over there". Her kjem nokre av inntrykka frå turen. Boka bør alle med tilknytning til Sykkylven eige.

" - der gullet ligg i klompar... "

Av JON HOLE

Vi som var born i slutten av 1930-åra, gjekk stundom og gnåla på ei vise: Kista hev eg pakka og alle hev eg takka no skal eg til å reise over til Amerika, jes ålreit...

Amerika måtte vere noko til eventyrland, for lenger ute heitte det:

- og gullet ligg i klompar
for foten so du stompar
og slær deg naseblod på diamant og edelstein.

Diktet kom att frå gløymsla då Ruth, kona mi, og eg for ei tid sidan tok turen "over there". Vi ville besøkje slekt og vener, dessutan prøve å finne far etter sykkylvingar som hadde vandra på framande stiggar tidlegare.

Eitt av dei namna som hadde eventyrklangen i seg i emigranttida, var Hoquiam, tømmerhoggarbyen på stillehavskysten, sørvest for Seattle. Då tømmerhogsten kom skikkeleg i gang på slutten av 1800-talet, måtte det i ein fart byggjast hus til bustader, kafear, butikkar osv. Dette gjekk så fort at dei ikkje ein gong hadde tid til å sette namn på gatene. Framleis heiter dei A-street, B-street osv. heile alfabetet igjennom.

Underleg å gå gjennom denne litt nedslitne byen. der så mange sykkylvingar først fekk møte Amerika, på godt og vondt. Sykkylvsmålet høyrer du ikkje lenger, ser berre eit einsleg norsk flagg her og der. Men gir du deg i snakk med folk, og det bør du gjere, kjem det fort, i ei merkeleg blanding av gammalmodig norsk med amerikansk tonefall, t.d. Lutefisk, lutefisk, lefse, lefse, hurra. Eller: I Jesu navn går vi til bords, og spise, drikke på ditt ord... "Grandmother taught me this".

Då vi besøkte Hoquiam sommaren 1994, fann vi berre to av dei mange hundre emigrantane frå våre kantar. Den eine var strandaren Hans Furset. skogsarbeidar, då 93 år gammal. Den andre var Marie

Blindheim, fødd Hjorthol, frå Hjortdalsgjerda. Ho reiste til USA i 1923, og arbeidde som kokke i Polson Camp 10 i midten av 1920-åra. No er ho 92 år, og "still going strong". Hans Furset døydde i fjor.

Hans Furset lyste opp som ei sol då han høyrde at det var så godt som sambygdingar ute og for. Det første han gjorde var å springe inn i stova, og frå ei kiste drog han fram ei lue med det norske flagget på. Den bar han så lenge vi var der. Kjøkkenbordet var fullt av gulbrune, velsmakande muffins, baka i former av papir. "Well, du ser, presten rengde, dei sku ha nøke burti kjirkjene, ej må hjelpe dei med mata". Sidan barst det ut i hagen til saftfulle blåbær, store som druer, frå meterhøge busker.

Betre omvisarar enn Marie Blindheim og dottera Joan er det ikkje råd å finne. Med sin imponerende lokalkunnskap såg dei ut til å kjenne så godt som alle i byen, dei peika på hus og kunne seie: Dette er huset hans Gjerde-Petter, her budde han Sølmon-Harald, her Jo-gutane osv.

Kyrkjegarden i Hoquiam, med det vakre namnet Sunset Memorial Park, ligg oppe på ein liten ås. Og her kviler slitarane, somme vellukka, med gilde gravsteinar, andre, ikkje fullt så vellukka, med berre grøne torva over. Det renn i hugen at kanskje var ikkje gullet gratis i Amerika, heller. I det velordna kartoteket kunne det gjerne stå: "NN betalte for gravstaden. Ingen pengar til gravstein".

Gjerde-Maria meinte at det ikkje var skamlaust å reise frå Hoquiam utan å smake noko ho kalla "clam chowder". Det viste seg å vere ei supe, laga av skjell og ein god del anna, som visstnok skulle vere hemmeleg. Kvar restaurant vakta vel på oppskriftene sine. Skjella vart plukka på stranda ved fjøre sjø, men kvar person får ta berre nokre få, og alt til eige bruk. Folk kjem langveges i frå for å få ein bolle av den velsmakande suppa, sagdest det. Men så var det skogen og skogsarbeidet, då. Miljøet kjende vi frå tallause bilete som "loggarane" hadde hatt med heim att. Men turen gjennom skogen vart eit vonbrot. Her var ingen enorme tømmerstok-

*Leif Erikson Hall,
Kaffistova, i Seattle. T.v.
Torkjell Overå. t.h. Carl
Berg, som ættar frå
Mons-garden på
Brunstad.*

kar, ingen dampmaskiner eller hook-tenders med milelange wirar, ingen skid-roads. Berre nyplantingar av gran over alle åsar, og med geiterams og reve-bjølle i vegkanten. Rett nok kom vi fram til nokre svære nåletre, og ved det eine stod det plakat om at dette var største grana i verda, over 60 m høg. Men noko særleg til skogsdrift kunne vi ikkje registrere. Faktisk sag vi berre to-tre tømmerbilar den tida vi var der. Dimensjonen på stokkane kan ein finne vel så bra i Vikedalen.

Då var det meir interessant å besøkje Polson Park and Museum. Dette svære huset med 26 rom vart oppsett til bustadhus for F. Arnold Polson, som dreiv fleire skogscampar. Fleire sykkylvingar var med og bygde huset, m.a. Bernt Brunstad frå Nakkeberget. Sidan 1976 har del vore brukt til museum. Det inneheld ei mengd reiskapar, utstyr og bilete frå skogsarbeidet.

Eg vart ståande og sjå på ein velforma, men primitiv jarnlest. Plakaten attmed viste at han var laga i ei smie i skogen av Karl P. Velle, Åmund-Karl, f. 1875. Lesten var gitt til museet av Knut Lødøen.

Leif Erikson Hall er samlingsstaden for sykkylvingar og andre nordmenn i Seattle. Det prektige huset med stor forsamlingssal, kjøkken, bibliotek og garasje står midt i sentrum av Ballard. Men til dagleg treffest folk i Kaffistova, eit lite lokale på toppen av bygget, innreidd som ein kafé. Her er småbord og stolar, og bak disken to-tre blide kvinner som har hendene fulle med å lage "norske" smørbrød, vafler og kaker. Ja, er du heldig, og det er torsdag, kan du slumpe til å få god, gammaldags ball, steikt flesk, pølser og kålrabi. Betaling? Legg så mykje eller så lite pengar du vil i ein glasbolle på disken, så er den saka i orden. Ein koseleg prat på norsk-engelsk om ver og vind og "the old country" får du attpå handelen.

Frå kyrkjegarden i Hoquiam, Sunset Memorial Park.

Ein av stamgjestene her - vi møtte han kvar einaste gong vi var innom - var krigsflygaren Torkjell Overå. Skrøpeleg til beins, men humøret var i orden. Innandørs måtte han bruke krykkjer og rullestol, men utandørs tok han seg fram med bil, heilt sjølvhjelp.

Torkjell rømde til England under krigen - "eventyrlyst, veit du -", melde seg til teneste i Flyvåpenet, og vart utdanna i Little Norway, Canada. Han var i aktiv teneste under heile krigen, med mange spanande oppdrag på norskekysten, og kom frå det utan ei skramme. Som dei fleste andre stamgjestene er han pensjonist, og har god tid. Med mange kaffikoppar og lange samtalar om Sykkylven og sykkylvingar går timane fort. Språket hans er uforfalska sykkylvsdialekt, datert omlag 1940.

Så vart vi inviterte til Decorah, Iowa, tett sør for grensa til Minnesota. Decorah-posten, ei av dei største norsk-amerikanske avisene kom ut i denne byen, og her vart det skipa til Nordic Festival siste helga i juli kvart år.

Mykje minte om eit norsk bygdestemne i 1950-åra. Dei mange tilskiparane la vinn på tilknytning til det

Hans Furset og Marie Blindheim, veteranar frå skogs-campene i Hoquiam,

bygdenorske, enda det røynte hardt på for dei mange bunadkledde damene som vandra rundt i godt og vel 30 graders varme. Her var songkor, musikk-grupper, utstillingar, opptog, smultringvogner og lefseautomatar. Over alt i gatene og ved husa var det flagg. eitt og anna dansk og svensk, men det vanlege var å sjå det norske, saman med det amerikanske.

Ein kveld var det tillyst konsert framfor Rådhuset. Det var eit mannskor på bortimot hundre songarar som skulle opptre. Og medan sola gjekk ned, strøymde folk til og slo seg ned på den grøne grasplen. Brått køyrer det fram to-tre lastebilar, og ned hoppar songarane, alle kledde i svart og smoking, og på eit par minutt har dei sett opp benkar og stilt opp i perfekt orden. Dirigenten hevar taktstokken, og ut over den store folkeflokken strøymar kjende og kjære tonar frå heimlandet. I ein pause spør dirigenten om

Største grantreet i verda. 191 fot høgt, 96 fot i vidde, 58 fot i rundmål. Omkring 100 år gamalt.

her er nokon som ættar frå Danmark. Jau, nokre hender kom opp her og der. Frå Sverige? Jau, nokre der og. Frå Noreg? Eit brus steig opp frå folkehavet, hundrevis av hender vifta med det norske flagget. Då var det ei stund kjekt å kjenne seg som sykkylving og nordmann.

Og konserten heldt fram, medan mørket seig på. Etter kvart kunne vi mest berre skimte både folkehavet og songarane. Sluttnummeret var "Når fjordene blåner". Og då dei kom til koret - Gud signe deg Norge, mitt deilige land - ja. då var det mest som den store forsamlinga heldt pusten. Berre eldflugene summa svakt, og viste seg som lysande prikkar over hovuda våre. Langt der oppe blinka stjernene, slik stjernene blinka på vår barndoms hausthimmel. Og tankane, jau, dei var visst heime i Sykkylven.

Frå skogen attmed Hoquiam. På plakaten står det: Uthogd i 1911. Uthogd i 1984. Nyplanta i 1985.

Eldar Høidal er historikar og har gitt ut ei rekkje bøker og skrifter om arbeidsliv og industrihistorie på Sunnmøre.

Svanesong for Vestlandske

Av ELDAR HØIDAL,
HISTORIKAR NORSK MØBELFAGLIG SENTER

Ekornes har teke over møbelbedrifta Vestlandske Møbler A/S i Sykkylven. Overtakinga skjer ved at eigarane av Vestlandske får aksjar i Ekornes gjennom ei førestående aksjeutviding i selskapet. Om lag slik var meldinga som kom i distriktssendinga på radio måndag morgon 27. januar 1997. For dei fleste sykkylvingar kom meldinga overraskande. Heller ikkje dei tilsette ved Vestlandske var budde på det som skulle bli det store samtaleemnet i Sykkylven denne måndagen. Reaksjonane på arbeidsplassen var blanda. Nokre hadde vel skjøna at det låg noko slikt framom. Det var eit generasjonsskifte på gang i delar av leiinga, og mange som veit korleis det er å halde familieeigde bedrifter saman gjennom to og tre generasjonsskifte, veit at det ikkje alltid er like lett. Dette momentet vart då også brukt som ein del av forklaringa på at salet til Ekornes kom akkurat på dette tidspunktet. Elles var dei tilsette kjende med at salet av bedrifta sine produkt, mellom anna den vidgjetne Siesta-stolen, i periodar hadde synt stagnasjon. Den friske satsinga som Vestlandske hadde hatt i USA, nettopp saman med Ekornes, hadde ikkje heilt svara til vonene. Men det vart stilt store forventningar til den japanske marknaden og prosjekt for den europeiske marknaden var på gang. Mange Vestlandsketilsette meinte difor at dei små vanskane som var med sysselsettinga helst kom av mindre tekniske problem og marknadsomstillingar, som leiinga av og til informerte om.

Men leiinga snakka altså også om andre ting. Desse samtalan var det berre eit fåtal personar som var innvigde i. Hjellegjerde var ei tid inne i diskusjonar med Vestlandske-leiinga, men desse samtalan følte ikkje til noko konkret. Då Ekornes vart kontakta, var det full forståing mellom dei berørte partane om at hemmelegghald var nødvendig. Ekornes er eit børsnotert selskap, og informasjon om slike selskap skal i følgje lovverket kome til heile aksjemarknaden på

same tid. Aksjemarknaden, det er alle menneske som kan tenkast å kjøpe aksjar, altså folk flest. Det kunne difor heller ikkje opplystast om diskusjonane til tilsette representantar i styret. Då salet av bedrifta vart kjent, var det mange som reagerte på dette. Dei meinte at eigarane ikkje heldt informasjonsplikta si. Men i slike tilfelle, når økonomiske lover står mot reglar som regulerer bedriftsdemokratiet, er det altså dei økonomiske omsyna som veg tyngst.

Stemminga på Vestlandske var, som rimeleg kan vere, prega av oppbrot og uvisse. Møtet med dei nye eigarane, ved konsernsjef Jens Petter Ekornes og fabrikkssjef Ola Arne Ramstad tysdag, dagen etter at nyhenda vart kjend, gjorde mange rolegare. Der vart det gjeve forsikringar om at alle skulle få behalde jobbane sine. Andre oppgåver kunne det nok verte. Ein del av modellane til Vestlandske ville gå ut, medan modellane som gjekk i eit visst volum eller hadde eit potensiale, t.d. Siesta, skulle først vidare. Jens Petter smitta dei tilsette med humør og optimisme. Kjensla av å vere komne over på eit vinnarlag, smitta nok over på ein del av dei tidlegare Vestlandsketilsette, medan det var andre som hadde likt seg framifrå i ei lita og oversiktleg bedrift og som var lite innstilte på eit skifte. På Vestlandske kjende alle kvarandre, der var det bedriftsidrettslag, sosiale samkome på fritida og bedrifta hadde eiga hytte i Rondane. Utsiktene til å bli kasta inn i den største møbelorganisasjonen i Norden, og kanskje drukne i den store hopen, stod for nokre som lite lokkande. Som ein sa det: Eg valde sjølv å byrje ved Vestlandske, men eg har ikkje bede om å få ta til ved Ekornes! Men tida gjekk, og dagane med uvisse og overgangsordningar forsvann. I staden kom nye oppgåver for ei bedrift som berre voks og voks. Det vart mindre plass til tankar om det som hadde vore. Dagane som strauk av garde og tida som venta like der framme, tok etter kvart over all merksemda.

Men likevel, for mange vil Vestlandske vere eit namn som vil skine lenge. Rett nok vart aldri bedrifta den største, men ho var mellom dei første, og Vest-

Etter brannen på Aure i 1939 vart Vestlandske huslause. Bedrifta fekk igjen eige hus frå 1941 då det vart bygd ved sjøkanten på Vik. Her er fabrikkbygget i 1953.

landske var gjennom ei årrekkje kjend som produsent av høgverdige kvalitetsprodukt både når det gjaldt design og funksjon. Personane i bedrifta vil også bli hugsa lenge i bransjen og i lokalsoga. Anten det var grunnleggarane, som brørne Fridtjof og Asbjørn Fredriksen, designerar som Ingmar og Knut Relling og Svein Asbjørnsen, eller produksjonsarbeidarar og tillitsmenn i fremste rekkje som Petter Kursetgjerde og Webjørn Aarhuus. Dei, og mange andre, har hjulpet til med å gjere Vestlandske til sjølve inkarnasjonen av det sunnmørske møbelindustriunderet.

Ivrige akkordarbeidarar

Dei to brørne dreiv sakte opp bakken frå kaihuset på Ikornnes ein seinsommarsøndag i 1929. Dei hadde nett vore på kaia og teke i mot dei reisande som kom med fjordabåten. Også denne dagen hadde det kome attende ein "amerikanar". Han var ikkje den første. Han hadde ikkje funne lukka der borte. Kom aldri lenger enn til hamneområda i New York. Der var det lite å ta seg til, hadde han fortalt. Karen hadde fått vite at han kunne spare seg reisa til Midt-vesten, dit han først hadde tenkt seg. Etterspurnaden etter tømmer hadde nådd botnålet. Det var ikkje arbeid til røynde tømmerhoggarar heller. Det var berre så vidt han hadde greidd å skrape pengar i hop til heimreisa med diverse lausarbeid, som trikkekonduktør, heisvakt på hotell og bryggesjauar. Asbjørn og Fridtjof hadde mang ein gong snakka om å ta tak i billett til

ei amerikareis. Her i bygda vanta del framdriv på mange område, syntest dei. Same klagesongen dag ut og dag inn, over mjølkeprisar som knapt nok heldt til foret, langt mindre til avdraga på slåmaskinar og nye driftsbygg.

Men det var visst ikkje stort likare andre stader, korkje ute eller heime, og det var då dei som fekk det til å gro rundt seg her i bygda også. Far deira, Jakob Fredriksen, heldt dei orienterte om det som skjedde i det lokale næringslivet. Han hadde i mange år vore kasserar i den lokale privatbanken, som nett på denne tida førte opp nybygg på Aure. Banken hadde vore med å få i gang tiltak som allereie gav arbeid til mange menneske. Bernhard Tynes hadde kome i gang med møbelproduksjon. På Erstad Trevarefabrikk fekk dei selt både senger og kommodar til forretningar i Ålesund og andre stader. Fleire av kjenningane deira hadde teke turen over fjellet til Stranda og kom attende med lommebøker fylte med pengar og planar for eigen produksjon. Ein av nabogutane som hadde teke turen til Stranda var Jens Ellingsen Ekornes, som få år seinare stod bak storproduksjon av Svanemadrasser. Jau, fekk dei det til på Stranda, måtte dei få det til her også. Det gjaldt å få tak i fagfolk som kunne rettleie dei den første tida. Det var ikkje verre enn at dei kunne prøve, og så fekk dei sjå...

Om lag slik kan vi tenke oss at situasjonen var då Fridtjof Fredriksen og den yngre broren hans. Asbjørn, bestemte seg for å gå i gang med fabrikkasjon

av korgmøblar i Sykkylven. Dei var ikkje aleine om tiltaket. Skipingsmøtet, som vart halde på romet til Fridtjof Fredriksen i Lied-huset på Aure i oktober 1929, samla ti personar, som alle teikna seg for aksjar. Fridtjof var på denne tida kontormann hos Ole T. Lied, som dreiv konfeksjonsfabrikken Fønix. Det var også i fabrikklokala til Lied at korgvareproduksjonen kom i gang seinhausten 1929.

Vestlandske, eller A/S Sykkylven Kurvvarefabrikk, som var namnet på bedrifta til 1932, var ikkje den einaste møbelverksemda som kom i gang i Sykkylven det året. Både Kurvmøbelfabrikken Solid og Møre Kurvmøbelfabrikk vart starta i 1929, same året som krakket kom i børsgata Wall Street i New York. Det kan synest underleg at nystarting av fleire verksemdar kom på eit tidspunkt då verdsøkonomien nærast rasa saman. Men kanskje er det nettopp i slike periodar det ligg best til rette for nyskaping. Det var i det etablerte næringslivet byggverk rasa i hop. I staden for dei gamle organisasjonane kom det nye, som bar fram andre idear. Varer av ymse slag vil folk alltid spørje etter. Det avgjerande er om det er dei rette varene til dei rette prisane.

I Sykkylven kom dei i gang med produksjon av billege korgmøblar til prisar som folk flest kunne sjå seg råd til. Den enkle korgstolen 71. som var Vestlandske sin første modell, vart levert fraktfritt i Oslo for ni kroner. Det var ikkje råd for konkurrentane i Oslo, t.d. korgmakar Hallingstad, å by under slike prisar. Hallingstad hadde fagfolk i arbeid, dei kunne korgmakaryrket fullt ut. På Vestlandske, og i dei andre korgmøbelverksemdene, la dei opp arbeidet etter samlebands- eller serieprinsippet, som dei hadde henta frå P.I. Langlo på Stranda. Han var igjen inspirert av moderne fabrikkasjonsprinsipp utvikla i USA. Dei nye møbelfabrikantane let unge menneske, utan fagleg bakgrunn, spesialisere seg på avgrensa operasjonar. Slik kunne ungdomane raskt lære seg oppgåvene sine, og gjennom prestasjonslønssystem vart

Det var manuell "industri" på Vestlandske dei første åra. Kvar arbeidar spesialiserte seg på avgrensa delar av korgvareproduksjonen. Slik var det også på Stranda Kurvmøbelfabrikk, der dette biletet vart teke 1928, året før Vestlandske vart starta.

det også stimulert til effektiv og hurtig produksjon. Til å lære opp dei nykonfirmerte gutane, fekk Vestlandske korgmakar Alf Svendsen, som kom frå Hallingstad sin verkstad i Oslo. Svendsen stod for ein høgt verdsett ekspertise, og det første året han var i bygda hamna han i den lokale lønnstoppen. Det gjekk ikkje lang tid før han vart teken att av ivrige akkordarbeidarar!

Det var korgmøbelproduksjonen som sikra desse tre sykkylvsbedriftene innpass i marknaden, og vi kan vel kanskje seie at stort anna enn korgvareproduksjon kunne dei ikkje ha kome i gang med. Dei hadde ikkje mykje kapital, og korgmøbelproduksjonen var ikkje kapitalkrevjande. Det som skulle til var råvarene pil og peddig, og nokre enkle stativ og trereisap for å forme produkta med. I tillegg måtte dei ha lokale. Ole T. Lied som eigde bygget dei starta i, godtok ein aksje som leige for huset dei første to åra. Dei andre aksjonærane betalte inn pengar, slik at samla aksjekapital ved skipinga var 16000 kroner. Nye arbeidarar måtte også løyse aksjar for tusen kroner for å få arbeid ved Vestlandske. At arbeidskrafta godtok slike vilkår, viser at alternativa innan betalt sysselsetting i Sykkylven på den tida ikkje var mange. Det viser også at tiltrua til at denne verksemda skulle gje stabil og trygg sysselsetting var god. Igjen var føredømet på Stranda greitt å vise til. P.I. Langlo hadde arbeidd seg opp til å bli ein av Noregs største møbelprodusentar kring 1930, og P.I. var heller ingen kven som helst i nabokommunen!

Industriell topp-design Kundane kravde etter kvart meir komfort på stolane, og dei første nakne korgmøblane vart erstatta av korgmøblar med stopp i rygg og sete. Det gjekk ikkje mange år før Vestlandske var over i lenestolproduksjon, der stolane var bygde opp på trerammer.

Kanskje hadde Vestlandske utvikla seg til å bli ein gjennomsnittleg, relativt preglaus stoppmøbel fabrikant dersom det ikkje hadde vore for designarbrørne Adolf og Ingmar Relling. Dei var i familie med Fridtjof Fredriksen, som saman med Asbjørn Fredriksen og Karl Utgård fram til 1936 kjøpte ut dei andre med aksjonærane i bedrifta og dreiv henne vidare. Begge Relling-brørne synte uvanlege formgjevingstalant, ved sida av at dei hadde den snekkarfaglege bakgrunnen som sikra at det formmessige uttrykket let seg produsere industrielt. Asbjørn Fredriksen har sagt dette om det stilmessige gjennombrøtet Relling-brørne fekk til for Vestlandske: "Ingmar Relling, som før hadde vore i produksjonen, var no ferdig som arkitekt frå handverks- og kunstindustriskulen i Oslo. I 1949 kom modellen hans, nr. 420, som braut med det ein var van til frå før. Etter kvart byrja også publikum å reagere på dei svære tunge møblane - statussymbola - og på rosetter og krusedullar, som var lånegods frå svunne tider." Ingmar Relling, og eigarane av Vestlandske, gjekk saman om å få fram mo-

dellar som passa til den nye tida sine behov og smaksretningar. Det var møblar som etter kvart gjekk inn under nemninga Scandinavian design. I 1950 var Fridtjof Fredriksen, og fleire andre sunnmørske møbelindustrielarar på studietur til USA. Målsetninga med turen var i førsle rekkje å lære av

Vestlandske pensionerte seg i 1997, i ein alder av 67 år. Eigarane, her representert ved Jakob Fredriksen, vart truleg ikkje minstepensjonistar etter handelen med Ekornes! (Foto: Sykkylvsbladet)

Nordic-stolen, som Ingmar Helling teikna i 1954, var laga for å kunne pakkast flatt. Mellom anna takka vere Relling sin innsats vart Vestlandske kjent som ei nyskapande møbelbedrift, som etter kvart fekk stor suksess på eksport-marknaden.

den amerikanske industrien, både produksjon og marknadsføring. Men det var også eit poeng å kome i dialog med amerikanske kundar og å gjere norske møblar kjende i Statane.

Det vart ikkje fart på eksporten for Vestlandske før bedrifta var med og tok initiativet til den norske møbeleksportorganisasjonen Westnofa i 1955. Seinare var det på eksportsida Vestlandske fekk størst framgang, og samarbeidet innan Westnofa var i denne samanhengen avgjerande.

I midten av femtiåra kom det også nye materialar inn i møbelproduksjonen, i første rekkje skumgummien og laminert treverk. Ingmar Relling utvikla i 1954 den samanleggbare stolen Nordic, med skumgummi, ein stol som var skapt for eksport. Vestlandske hadde med dette teke det avgjerande steget ut i den store verda, og ikkje minst takka vere Relling sin innsats vart bedrifta ein av frontbedriftene innan det som vart lansert som Scandinavian design.

Det store internasjonale gjennombrøtet kom likevel først med Ingmar Relling sin Siesta-stol i 1966. Med denne stolen vart laminert treverk brukt på ein måte som tilfredsstilte både funksjonelle, design- og produksjonsmessige omsyn. Stolen fekk prisar både i inn- og utland, og ved sida av dei estetiske og funksjonelle kvalitetane stolen hadde som sitjereiskap, var han også laga med minimalt forbruk av materialar og for enkelt å kunne transporterast over lange avstandar. I god design er det ei rad faktorar som skal vektleggast. Det er ein viktig grunn til Vestlandske sin suksess fram til 1980-åra, at bedrifta fekk fram produkt som var industrielle i oppbygning, som hadde gode bruksegenskapar, som hadde god form og som var enkle å transportere og montere.

Ei pionerbedrift

Vestlandske, som frå 1932 til 1964 gjekk under namnet Vestlandske Stol- og Møbelfabrikk, førte dei første åra eit omflakkande liv. Etter at leigekontrakten med Ole T. Lied gjekk ut etter eit par år, flytta verksemda til kjellaren på ungdomshuset Valhall. Etter nokre år her bar det til eigne og ombygde lokale i den gamle mølla på Aurekaia. Då store delar av Aure sentrum vart lagt i oske i august 1939, vart bedrifta huslaus. Løysinga vart då eit bygg på Ikornnes, som dei leigde av Erstad Trevarefabrikk. Bygginga av ny fabrikk på Vik starta relativt snart og van ikkje stogga av krigen. Bygget stod ferdig til bruk i 1941. Seinare vart fabrikkbygget bygd på i 1950. Det var den eldste delen som vart skada, då Vestlandske vart råka av brann igjen i 1970. Denne gongen kom ikkje brannen heilt ulageleg. Brannen gav bedriftsleiinga høve til å tenkje grunnleggjande gjennom framtidig produksjonsstrategi. Vurderingane førde til at Vestlandske etter brannen kutta heilt ut dei gamle salongmøblane for å konsentrere seg om laminerte stolar. Det var Siesta-modellen, med ein del nyutvikla variantar, som vart basisen i produk-

sjonen. Brannen fremja og ei omlegging på ein annan måte. Det vart bygt ein hall på 1800 kvadratmeter, slik at store delar av produksjonen kunne samlast på ei flate. Suksessen med Siesta-stolen, og konsentrasjonen om laminatmøblar, gjorde ein rasjonell produksjon mogeleg. Bedrifta kunne, saman med teknisk ekspertise både lokalt og i landet elles, utvikle nye opplegg for mekanisert og automatisert produksjon. Blant anna vart det laga ein avansert laminatsplittmaskin, med assistanse av firmaet Industriservice i Sykkylven. Vestlandske fekk også utvikla den første lakkroboten for møbelindustrien hos Trallfa på Jæren i 1974. På denne måten kan ein seie at møbelprodusenten var med på både den første og den andre industrielle revolusjonen i norsk møbelindustri. Den første kom i første halvdel av dette hundreåret då nye møbelfabrikantar på landsbygda i Noreg fordomsfritt tok i bruk serieproduksjon i møbelframstillinga. I den andre revolusjonen vart den industrielle tankegangen støtta av tekniske nyvinningar som i delar av produksjonen tok over for den menneskelege arbeidskrafta. Denne revolusjonen var berre ei vidareføring av den første, og kom når økonomiske og tekniske ressursar tillet fabrikantane å ta dei fulle konsekvensane av den industrielle tankegangen. Begge desse teknologiske stega byggjer på produksjon av store tal like produkt eller halvfabrikat. Den tredje og førebels siste produksjonsrevolusjonen i møbelframstillinga kom med datateknologien og ei auka tilpasning til individuelle ønskje hos kundane. Det vart altså lagt til rette for skreddarsaum også i industriproduksjonen. Vestlandske hadde lukkast betre enn dei fleste andre møbelbedrifter i den første og den andre fasen av den industrielle utviklinga, det var kanskje nett difor at ho ikkje kom godt nok med i den siste og avgjerande. Siesta-stolen fann stadig nye marknader, og bedrifta kunne køyre etter kjende og velutvikla prinsipp i år etter år. Behovet for nytenking og omstilling i produksjonen vart ikkje opplevd like presserande på Vestlandske som i ein del andre bedrifter som aldri fekk fram slike salgsuksessar.

Vestlandske var ei bedrift som våga å satse på nyskapande design. Dette var også tilfellet dei siste åra, då designorienterte leiarar som Asbjørn Fredriksen jr. og Ole Petter Solnørdal hadde teke over styring. Ingmar Relling, og sonen Knut, stod fortsatt for ein viktig del av nyskapinga t.d. med kvilestolane Rest og Optima frå kring 1990. Slyngstad, Fiddaman og Aamodt stod bak designen på kvilestolen Mobilo som vart kåra til Arets møbel i 1991. Svein Asbjørnsen Produktdesign fekk også fram mange særmerkte produkt, og Asbjørnsen var designaren som knytte Vestlandske til den japanske marknaden med ein helse-stol. Prislønna design og helsegode produkt fører ikkje automatisk til høge salstall, heller ikkje for Vestlandske var det slik. Og det er mange som med underteikna, synest at det er vemodig å slå fast at

Vestlandske Møbler - den første rettelege møbelindustribedrifta i Sykkylven og seinare ein spydspiss innan moderne norsk møbelindustri design - frå 1997 har gått over i saga!

Kjelder m.a:

Styreprotokoll for Vestlandske 1929 - 1969 A/S

Vestlandske Møbelfabrikk 40-år. 1929 - 1969.

Sykkylven 1969.

A/S Vestlandske Møbelfabrikk 1929 - 1979 50 år.

Sykkylven 1979.

Asbjørn Fredriksen, f. i Sykkylven 1909. Medeigar Vestlandske frå 1929. Disponent frå 1967 - 1975.

Asbjørn Fredriksen jr., f. i Sykkylven 1944. Salssjef Vestlandske til 1997.

Petter Con. Hjorthol, f. i Sykkylven 1912. d. 1995.

Arbeidar Vestlandske 1929- 1933. Erling Opdahl jr.

f. i Ålesund 1948. Planleggar Vestlandske til 1997,

tilsett frå 1967. Ansgar Reite, f. i Fosnavåg 1927.

Arbeidar Vestlandske.

Ingmar Relling, f. i Sykkylven 1920. Arbeidar Vest-

landske 1936 -1941. Designar i Sykkylven frå 1950.

Knut Relling, f. i Sykkylven 1950. Møbeldesignar.

Webjørn Aarhus, f. i Sykkylven i 1923. Arbeidar

Vestlandske. Sykkylvsbladet og Sunnmørsposten.

Nils-Einar Rye er lærar og journalist. Han har mellom anna skrive historia til Sykkylven Indremisjon.

Pianoelev hos fru Tynes

Av NILS-EINAR RYE

Eg har pianofingrar. Eg veit det, for det har fru Tynes sagt til meg. Eg har spelt piano. Fleire år, faktisk. Bror min begynte før meg. Kom heim med sonatinehefte med komponistnamn som nesten ikkje var til å uttale for ein misunneleg tiåring. Bror min var flink til å spele. Det visste han, for det hadde fru Tynes sagt til han. Om han hadde pianofingrar, veit eg ikkje - i alle fall sa han det ikkje til meg. Men eg kjenner bror min, og hadde fru Tynes nokon gong sagt at han hadde pianofingrar, trur eg nok han hadde vore snar til å referere den sakkunnige uttalen frå høgste hald.

Vel - eg ville også begynne å spele piano. Det var for gale at berre bror min var den som kunne spele til julesongane på julaften, at berre han skulle få tårene fram i augekroken på bestemor og bestefar når dei kom på besøk.

Så eg begynte å spele piano. Hos fru Tynes. Kamerate min, Carl Johan Tandstad, spelte også, så vi brukte å fare saman til det rare huset med dei rare vinklane inne i Tynessvingen. Eg budde i eit husbankhus - Stranda Bruk 72-mo-dell. Det gjorde *ikkje* fru Tynes. Fru Tynes hadde ein stor hall i huset sitt, med trapp opp til 2. etasje. Denne hallen var venterommet. Dagslyset som kom inn utanfrå vart dempa av, eg trur det må ha vore bly-glasvindu. Det var ein slags kjølig atmosfære der inne. Verdig, liksom, med ein stor peis. Peisen var vakker, med kunstig flamme bak nokre vedskier. Flammen var raud. Koseleg. På veggen hang eit stort veggteppe. Eg har sett same motivet seinare: eg trur det rna ha vore eit korstog eller noko slikt. Eg fekk tid til å studere kampen på veven kvar gong eg skulle ha speletime. Riddarar kjempa og døydde, med rare ansikt. Jaja, alle har eit kors å bere. Mitt var å lære å spele piano.

Så var det stova. Vakre møblar, delikate gardiner. Og i eine enden: Klaveret - eit flygel med litt slitne tangentar. Dette instrumentet var sikkert laga før elefantten kom på lista over truga dyreartar, for tangent-

ane hadde definitivt *ikkje* plastoverflate. Nei, dette var ekte vare. Ekte elfenbein. Når fru Tynes først skulle ha seg flygel, tenkte eg, ville ho nok ikkje ta til takke med modellar frå aust-europeisk tungindustri, med ein klang som meir likna ei sliten gruveheis. For kvifor klare seg med Skoda, når det er noko som heiter BMW? At fru Tynes hadde eit skikkeleg flygel, var berre naturleg. For ho var pianistinne. Det hadde mor fortalt meg, og mor hadde det ikkje med å lyge. Fru Tynes hadde mange bilde også. Bilde av store komponistar. Bilda hang som ein høgsterettsjury på rekke og rad over flygelet. Komponistane hadde sikkert blanda kjensler der dei hang, med vurderande miner mens pianoelevane sveitta seg gjennom dagens lekse. Det er rart - eleven kjende ofte på førehand om dommen vart fellande.

Hendene til fru Tynes var sikkert gode til å spele piano. Men dei var gode å halde i også. Varme, liksom, med eit passe hardt tak. Myndig og vennlig på same tid. Det kjende eg kvar gong eg kom til speletime, for fru Tynes helsa på elevane sine på skikkeleg vis, uansett om dei var unge og nybegynnarar, eller meir framskridne i kunsten å traktere klaviaturet. Respekt heiter det.

Fru Tynes hadde vennlege auge også, bak brille-glas som gjorde dei litt større enn dei eigentleg var. Augene var vennlege, jada, men kunne også vere krevjande. Av og til verka augene til fru Tynes faktisk også litt strenge. Det var dei gongane eleven hadde prioritert fritida si slik at pianoet fekk lengre pausar enn godt var. Då gjekk fru Tynes inn i rolla som dommar, konfererte lydlaust med juryen på veggen, og presenterte ein konklusjon som alltid hadde berre fem enkle ord: «Her må det øves mer!» Dommaren sa det vennleg, som for å sukre pillen og halde motet oppe hos klaverspiren. For også fru Tynes hadde vore ung ein gong, ho forstod at det ikkje alltid var like enkelt å følgje pianistkallet. Det veit eg, for det sa fru Tynes med eit medfølande handtrykk når timen var over. Pussig dette, forresten; mor hadde ei merkeleg evne

til å ane på førehand når fru Tynes ville vere fornøgd med performansen, og når ho ikkje ville vere det. «Kva trur du fru Tynes vil seia i dag, når du ikkje kan leksa di»?

Sa ho, som aldri hadde rørt ein tangent i heile sitt liv. Ho, som berre hadde perifer kunnskap om kva ein sekstandedelsnote med innlagt trille var for noko!

Tida gjekk, og trass i ei og anna ripe i lakken, vart pianoeleven flinkare og flinkare. Av og til kunne eg leksa mi så godt at eg nesten kunne sjå bysta av Beethoven på flygellokket nikke anerkjennande. Og Fru Tynes sparte ikkje på rosen. Ho sparte heller ikkje på gullstjernene som ho limte nedst i høgre hjørne på notearket. før ho eigenhendig sette ein signatur som mest såg ut som ein barokk F-nøkkel. Del må ha vore ein av desse gongane ho tok handa mi, heldt henne opp mot lyset og sa med andakt: «For noen pianofingre»! Eg såg det ikkje - eg var jo innandørs - men eg er sikker på at himmelen opna seg over Tynesstranda og englane song fleirstemt amen akkurat

der og då.

Vel, som tidlegare nemnt: alle dagar er ikkje like gode i kunsten, og på andre ser ein kor flink ein er. Eg nemnde nettopp kameraten min, unge Tandstad. Han var flink som meg, men i tillegg var han *veldig* flink, og han hadde ein eigenskap som eg misunte han: Han var flink til å lære utanatt. Mens eg sat der med boka «The Joy of Classics», og administrerte hender og føter som ein nordbo som et kinamat med pinnar for første gong - med blikket stivt festa på notane, kunne Carl Johan foredra preludium av Bach - utan distraherande papir som skugga for musikkuniversets evige sol.

Fru Tynes skrytte av oss begge to, men eg fekk vel etter kvart kjensla av at Carl Johan låg eit hestehovud framfor meg på vegen mot dei internasjonale konsertscenene. Objektive fakta er vanskelege å gøyme under flygellokket. Tenkte eg det ikkje! Stadfestinga kom ein vårdag. Eg sat på venterommet og studerte korstogsriddarane som vanleg, mens eg venta på at Carl Johan skul-

Jenny Tynes.

le bli ferdig der inne. På fanget hadde eg min trufaste følgjesven, «The Joy of Classics», som eg hadde fått eit meir og meir *anstrengt* forhold til, etter kvart som Carl Johan dukka stadig djupare i klassisismens avdeling for krevjande verk. Eg heldt framleis på med korte klaverstykke. *Verk* er noko heilt anna - det er nemleg i denne divisjonen ein kjem bort i rare nemningar som Opus med nummer bak, og liknande. Vel, kva slags tonar var det som seiv ut frå stova denne vårdagen som elles kunne vore så fin? Nei, sjølv ikkje den tjukke døra kunne skjule det: DAD-ADA!! Lalalalalaaa la. Bach! Toccata i D-moll! Eg kjende kor det velta i meg. Nei, no måtte Rye-guten begynne å øve meir, tenkte eg mens pianistane der inne gjorde seg ferdige med dagens himmelflukt.

Så var det min tur. Pussig- flygelkrakken kjendest ekstra hard i dag, og pianofingrane hadde fått eit akutt åtak av revmatisme og sjenerande væte der eg sat. Sett slikt! Eg hadde aldri drøymt om at så små sveittekjertlar kunne produsere så mykje sveitte. Ingen stor flyt over foredraget denne gongen. Og fru Tynes. Ho var like blid. Ho klistra på ei sørgmodig sølvstjerne, signerte, og rista smilande på hovudet då eg spurde om ikkje eg også snart var moden for opprykk i pianoserien.

- Du skal nok få spille Bach, du også, men du må øve en stund til på det stoffet du holder på med, sa ho. Og la ei trøystande hand om spinkle elevskuldrar, mens pianisten Tandstad sat ute i venterommet, under korstoga, og lurte på om eg ikkje snart var ferdig.

Men eg ville spele Bach. No. Ikkje i neste månad, men på neste pianotime. Bror min hadde notane heime, og eg skal love at Bach ikkje fekk kvile i fred den neste veka. Best å begynne med berre litt i gongen, tenkte eg, og valde dei to første sidene. Mor og far vart litt urolege.

«Slit deg no ikkje ut», sa mor. Nye tonar frå den kanten. Men eg øvde og øvde og øvde.

Ny tysdag, ny speletime. Her var det best med eit overraskande angrep, og mens fru Tynes bladde fram lekse i «The Joy of Classics», fekk eg klint noten med Toccata opp på flygelet, og før ho fekk sukk for seg, tona DADADA!! Lalalalalaaa la ut i rommet. Pussig, tenkte eg. Det verka nesten som om flygelet hadde slutta å vere flygel, det var som om orgelet i Kølnerdomen stod her, midt mellom stovemøblane til fru Tynes, med basspiper store som utskytnings-siloar for interkontinentale rakettar. Men to sider av toccata går ganske raskt, og plutsleg kunne eg ikkje meir. Fru Tynes har respekt for labile kunstnarar, og var klok nok til å vente til eg var ferdig med ein halvferdig toccata i d-moll. «Nei, se det gutten min har du begynt å arbeide?

Ikke verst».

Fru Tynes var imponert, og eg meiner bestemt nokon sa «gut, gut, kind» inne i hovudet ein stad. Var det Bach sjølv som såg ned frå orgelkrakken sin langt der oppe i himmelkatedralen? Sikkert. Men sjølv var eg visst enno i verda, for fru Tynes såg på meg. Lenge. «Det var bra, men jeg tror likevel at du mangler grunnlag for å gi deg i kast med dette. Hva sier du til å fortsette en stund til, på et litt lavere nivå, mener jeg. Det er viktig å ta dette skrittvis, skjønner du». Ein motseier ikkje ei pianistinne, og såvisst ikkje når pianistinna heiter fru Tynes. Svaret måtte bli eit litt skufle «ja». Eg fekk sjå å gå den musikalske jammerdalen til endes. Fru Tynes hadde sikkert rett. Berre eg kravla meg opp åssidene, ville eg nok treffe på både Bach og Beethoven, og Mozart og Liszt og alle dei andre storkanonane. Ja. for alt har si tid, står det jo i Bibelen.

Men - gullstjernene vart færre og færre i tida som følgde, og sølv stjernene fleire og fleire. Og då pianotimane vart flytta til Fauskebygda, til nymoderne elektriske piano med trange høyretelefonar, sokk motivasjonen til Rye-guten mot nye djup. Fru Tynes var like hyggeleg. Fru Tynes var like vennleg. Pianohendene til fru Tynes var like varme å halde i. Men ingenting var lenger det same. Bach og Beethoven og Mozart og Liszt fekk aldri meir det same draget på pianoeleven.

Livet går vidare, og interessene skiftar i ustabile pubertetsår. Pianoet og alle dei litt nedstøva komponistane måtte konkurrere om ei sart ungdomssjel med del eine etter det andre, som for eksempel Pink Floyd, Queen, Blood, Sweat and Tears, og Morgan Kane.

Vel - til slutt fann piano-eleven ut at Bach og kollegaene hans fekk vente ei stund til. Eleven ville ha ei pause. Fru Tynes meinte det kunne vere lurt. Dei vennlege augene bak brilleglas sa velkommen tilbake ein annan gong.

Pausen vart lang. Pausen varer enno. Pianoeleven er enno i tenkeboksen, som politikarane seier. Og enno ser det ut til at pianistane sin stjernehimmel må vente på talentet mitt. Men eg har framleis stjernene mine i «The joy of Classics». Det vart mange i sølv på slutten - men ei rask oppteljing viser framleis ei overvekt av gullstjerner.

Eg har altså mange stjerner, og eg har mange barokke F-nøklar som for innvigde betyr J.T - Jenny Tynes. Det er veldig viktig for meg. Men det viktigaste av alt? Det er at eg framleis har pianofingrar. Det er heilt sikkert. Det veit eg. For det har Fru Tynes sagt.

Kjetil Tandstad bur i Jakobsgarden på Tandstad. Han er leiar av Strandakontoret til Sunnmørsposten, og er ein svært allsidig og mykje omtykt journalist i same regions-avisa. Her skriv Tandstad om Leon Aurdal (1890-1949), som var fødd i Bergen, men budde i Oslo og hørte til "mellomgenerasjonen" i norsk kulturliv. Denne særmerkte biletkunstnaren sine band til Sykkylven var sterke.

Leon Aurdal - ein finstemt kolorist

Av KJETIL TANDSTAD

Biletkunstnaren Leon Aurdal var noko så sjeldan som ein sky bergensar og han levde det meste av sitt vaksne liv i hovudstaden. Men det var i Sykkylven han hadde tjukke slekta og her fann han nokre av sine mest kjende motiv.

Han kunne vere ganske stille, men hadde ein fantastisk humoristisk sans, minnest Bodil Aure frå dei mange gongane foreldra hennar hadde besøk av kunstnaren i Volda og Sykkylven.

Det er blikket som dominerer på sjølvportrettet Leon Aurdal teikna med kol i 1936. Eit skarpt, vurderande og ettertenksamt blikk, passende for eit men-

Sjølvportrett (1936)

neske som heile livet leita etter meistergrepet som skulle kombinere fantasi og naturkjensle med strenge krav til form og system.

Kyrkjekunst

For sykkylvingar flest er Leon Aurdal først og fremst målarar bak dei store bileta som prydde koret i gamlekyrkja. Bileta viser fire motiv frå Jesu liv og med sine lett stiliserte figurar, store flater og klare fargar var det ein nesten avstikkande kontrast til den meir tradisjonelle ornamentikken i kyrkjerommet. Bileta strauk med i kyrkjebrannen og motiva er no berre å sjå på fotografi.

Også i mange private heimar i Sykkylven finn vi Leon Aurdal-bilete på heidersplassen. Hos Kirsti Gjerde heng eit panorama sett frå Ullavika mot fjellheimen på Sørestranda, hos Anne-Turid Furland finn vi det store og kjende «Fisketorg» frå 1948, med motiv frå kunstnaren sine barndomsby Bergen.

Heime hos Bodil Aure finn vi eit lite bilete med eit sykkylvsk landskap med eit sølvgrått gammalt sel i forgrunnen. Ei bryllaupsgåve frå kunstnaren. Det er Gammelselet på Grebstadsætra, ingen tvil om det, seier ho og gir oss eit barndomsminne: Ein sommar hadde Leon Aurdal sin gode ven trønderlyrikaren Louis Kvalstad på besøk. Saman med bror hennar, Kåre Grebstad, drog dei til støls ein kveld og Bodil fekk vere med. Dei spøkte og lo og hadde det kjem-pekoseleg. Eg hugsar til og med at dei stevja til meg. Det overraska meg verkeleg. Eg hadde aldri trudd at dei tre karane kunne slå seg så laus, seier ho.

Sommarminne.

Det høyrer til nokre av hennar gode barndomsminne når Synnøve Anker, Leon Aurdal og dottera Siri kom på besøk. Far til Bodil Aure, Peter S. Grebstad, var postmeister i Volda. Han var svært interessert i kunst og Leon Aurdal var ein velsett gjest i heimen hans. Ein sommar dreiv Leon Aurdal målararskule i Volda. I Sykkylven budde han med ho Emma Aure på Hotellet. Ein sommar seinare kom han saman med kona

Fire bilete med motiv frå Jesu liv prydde koret

*Gammelsetet
(1947)*

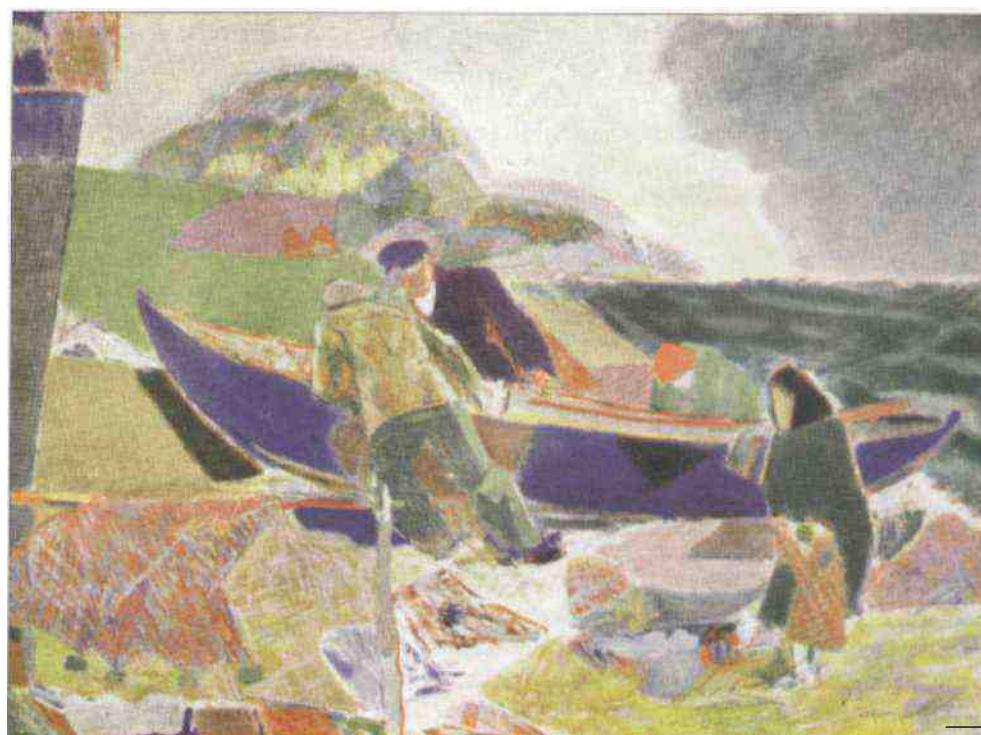
Fisket

koret i gamle Sykkylven kyrkje. (Foto: P.P. Lyshol)

Fisketorg (1948)

Vestlendingar (1940)

Synnøve Anker Aurdal og etter kvart også dottera Siri, som vart fødd i 1937. Eitt år budde dei hos morslekta i Gammalgarden. Eitt år leigde dei seg inn på Bø-Petter-plassen - hos Andreas Drabløs, der familien Vårdal no bur. Så vidt eg minnest, var dei her så godt som kvar sommar og ofte eit par månader i slengen, fortel ho.

Og ho kjenner godt att mange av motiva til Leon Aurdal. Dette er våre hestar, seier ho og peikar på biletet «Plogmark» frå 1947. Modell for karane på biletet er far min og onkel Kjell Grebstad. Sykkylven

(1939) Og modellen til «Felespiller» (1948) er felespelaren Reme-Ole frå Velledalen, meiner ho.

Leon Aurdal vart fødd i Bergen 23. januar 1890, men begge foreldra kom frå Sykkylven. Mor hans var Severine, fødd Grebstad frå Gammalgarden på Grebstad. Faren var Bastian Aurdal, som kom frå garden Rongane på Aurdal. Han vart bokhaldar og revisor i Bergen.

Lite er nedskrive om oppveksten til Leon Aurdal i Bergen. Han voks opp i ein heim som heldt slekta og heimbygda høgt i ære. Han tok middelskulen, fekk seg post på eit skipsmeklarkontor og byrja etter kvart å ta undervisning ved Asor Hansens malerskole. Leon Aurdal var ikkje den som fortalde for mykje om seg sjølv. «Han var lite meddelsom med bidrag til sin biografi. Ingen betroelser, ingen romantiske beskrivelser», klagar biografen Gunnar Janson i boka om han. (Gunnar Janson: Leon Aurdal. Dreyer forlag 1951).

Det store spranget

Det var medan han gjekk på målaraskule han må ha teke den store avgjerda - at det var målar han skulle bli. Etter stunder med tvil og tru på egne evner, våga han å satse på kunstnarkarrieren. Han kalla det «å ta spranget». For han var det store spranget å flytte til Oslo og friste eit kummerleg liv som student ved Kunst- og Handverksskulen i Ullevålsveien. Slik han sag det, var det ingen veg tilbake.

Undervisninga på Kunst- og Handverksskulen var enno dominert av ein romantisk og naturalistisk tradisjon. Solide, men tradisjonelle kunstnarar som August Eiebakke og Eivind Nielsen underviste. Ein

stor del av undervisninga var teikning etter modell -særleg etter gipsfigurar. Ein viktig del av den klassiske kunstutdanninga var å kopiere klassiske kunstverk. Tanken var at ein gjennom arbeidet med å teikne etter dei klassiske meisterverka ville forstå kunstens vesen, slik at ein kunne utvikle sine egne evner. Eit naturalistisk og lett stilisert formspråk var idealet ein streva etter. Tradisjonen var nok ei tvangstrøye for unge målarar, men den strengt klassiske grunnutdanninga var også ein trygg grunnvoll for kunstnarar når dei orienterte seg mot den eksperimentelle målarkunsten i Europa.

Leon Aurdal debuterte på «De unges utstilling» i Oslo i 1916. I åra fram mot 1920 kom Matisse-elevane heim frå Paris og laga bølge i den kunstnarlege andedammen i Norge. Henrik Sørensen, Jean Heiberg, Per Krohg og Axel Revold var nokre av dei. Også Leon Aurdal måtte til Montparnasse i kunstnarhovudstaden. Skandinavane søkte til akademi med lærarar som André Lhote og Araujou. I Paris møtte dei dei mest ulike teoriar og flammande kunst-manifest. Her kom dei i kontakt med kubismen, som hevda at all plastisk røyndom skjer ved rørsle og at rørsla kan overførast til motivet gjennom å forskyve punktet, lina og planet. Avstanden mellom den kubiske harmonilæra til André Lhote og Picassos revolusjonære endevending av ein del av biletkunstens klassiske prinsipp er ganske stor. Men gjennom undervisninga hos André Lhote kom Leon Aurdal og andre unge skandinavar inn i dei kubistiske ideane litt frå sidelinja.

Det viste seg at Leon Aurdal sat inne med evne til å kombinere geometrisk liv med alt han elles hadde

sett og oppfatta. Det romantiske ulmande i paletten vart bytt ut med eit knapt, nesten tørt fargeanslag, som han spela på og varierte i mange år framover, skriv biografen Gunnar Janson om denne viktige læretida i Leon Aurdals liv.

Eldprøve

«For den nordiske skumrings- og demringsmaler som Aurdal måtte møtet med den franske kunsten bli noe av en ildprøve. Han hadde nu bare sig selv å støtte sig til, han var en ener, uten tilknytning til noen retning eller sammenslutning. Og den aktuelle situasjon i Paris gjorde det ikke lettere. På den ene siden den blendende Matisse, på den andre siden kubistene. Med riktig instinkt orientere Aurdal sig i retning av de siste.(....) Som så mange andre var han innoen et par av de toneangivende skolene, hos Araujou med hans konstruktive subtiliteten og hos Lhote med hans konfeksjonsmessige halvkubisme. Aurdal kom lykkelig fra det, skriv Tor Refsum i ein svært positiv artikkel etter minneutstillinga for Leon Aurdal i Oslo. (Tidsskriftet Kunst og Kultur 1951).

Kampen for å kunne overleve som målar kunne vere stri, forstår vi av dei sparsame skriftlege kjeldene om Leon Aurdal. Dei økonomiske kårar var lite å skryte av. Jappe Nilsen kom med ei rosande melding av eitt av ungdomsbileta hans. Det gjorde den kunstglade direktøren Pedro Koch interessert. Han kjøpte etter kvart ein stor del av ungdomsbileta hans og vart ei trufast økonomisk støtte for kunstnaren i etableringsfasen. Leon Aurdal fekk Benneches og Sehauffers legat i to år og Conrad Mohrs stipend i 1929.

Han gifte seg først med nordnorske Kristmar, søster til Gidsken Wildenwey. Sonen dei fekk saman døydde og denne tragiske hendinga sette seg djupt i sinnet hos Leon Aurdal. Seinare gjekk også ekteskapet med Kristmar over styr. Han gifte seg seinare med den unge tekstilkunstnaren Synnøve Anker og dei fekk etter kvart dottera Siri. Synnøve Anker Aurdal skapte seg si eiga kunstnarkarriere og er framleis aktiv i ein alder av 89 år. Også dottera valde kunstnarlivet og Siri Aurdal er i dag ein etablert bilethoggar og bur i Oslo.

Vendepunkt

Tor Refsum meiner at utviklinga til Leon Aurdal nådde eit vendepunkt med portrettet Rikke frå 1930, som han måla etter ei reise i Italia og Frankrike. Frå no av faldar Aurdal sitt talent ut friare og rikare. Ei lang rekkje landskapsbilete viser ei uvanleg fin og ekte naturkjensle. Særleg i kystmotiva viser han stor målarglede. Den frodige fargen har eit vibrerande lys og full stoffleg tyngde, skriv han. Samstundes driv han sine meir intellektuelle eksperiment der han balanserer mellom fantasi og fridom på den eine side og med system og streng form på den andre. Han kan ikkje velje mellom det eine eller det andre. Han må finne ein syntese - ein kombina-

sjon. Dette er nok Aurdals største og alvorlegaste problem, skriv Tor Refsum.

Han nemner biletet «Vestlendinger/Uveiret kommer», som vart utstilt på Haustutstillinga i 1940 og «På lokalbåten», som vart vist på den første haustutstillinga i 1945. Også i «Lauving» frå 1946 er der en overgiven hallingryme: - det er eit veldig sprang frå hans tidlegste kuldskjære bileder til disse intense utbrudd av livsglede», skriv han.

«Vår» frå 1946 og «Ved skipsleden» frå 1948 blir rekna blant hans beste bilete. I dag er han representert i Nasjonalgalleriet med oljemåleria «Kvinneportrett» (1927), «Selvportrett» (1936) og «På lokalbåten» (1945) og «Semsvannet» (1938). Han er også representert med to bilete i Trondhjems Faste Galleri og med to bilete i Bergens Billedgalleri og i galleria i Fredrikstad, Stavanger og Drammen.

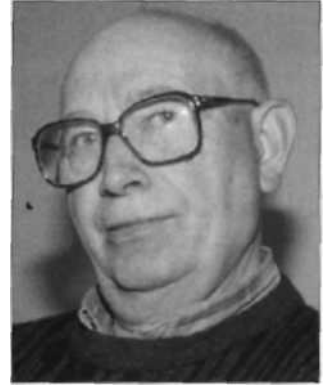
Dei siste åra før han døydde var han prega av kreft-sjukdommen han hadde, men han heldt fram med å måle heilt til sin død 25. januar 1949. To år seinare var det ei stor minneutstilling over han i Kunstnernes Hus i Oslo.

«Leon Aurdal stod i sin fulle kraft då han gikk bort. Ved hans siste store utstilling lærte en å kjenne ikke bare en talentfull maler, men også et rikt og levende menneske», skreiv Tor Refsum i minneartikkelen om han i 1951.

Felespill (1948)

Sverre Andestad har vore bonde og avd. ingeniør ved Vigra kringkastar. Han har vore med i bygdesogenemnda og har skrive det siste bandet av ættesoga for Sykkylven.

Aurdal skule

Av SVERRE ANDESTAD

Det er søndag 5. februar 1989: Etter ein hektisk dugnadsinnsats kan krinslaget be inn til 100-års jubileumsfest for Aurdal skule. Oddveig og Laila byd på spekemat, kaker og kaffi ved sida av eit variert program: Song, m.a. av dei 9 elevane ved skulen, festtale, prolog og kåseri. Ordførar Helgheim overraskar med ei gåve på 10 000 kroner frå kommunen.

Dette er berre ei av fleire minnerike samkomer på gamleskulen frå 1889. Takka vere utvidinga av det vesle møtelokalet kunne krinslaget såleis fylgje opp med ein pensjonist-fest om hausten året etter, der det var duka på langbord til 60 innbedne. Mellom dei var også gjester frå Amerika og New Zealand, som endeleg fekk treffe att mange av sine tidlegare skulekameratar. Den eldste frammøtte var Emma Tryggestad, f. Eidem i 1895. I tillegg til servering m.a. av rjomegraut, kunne Oddveig friske på minna med eit attersyn om skulen pluss gladmeldinga om at lokalet var gjeldfritt!

Det var krinsane sjølve som bygde desse skulehusa med tilskot frå amtskassa på 500 kr. Krinsane stod også for drifta og vedlikehaldet fram til tretti-åra.

I Aurdal krins var her mange talrike familiar (10-12 born), så i klassene kunne der vere opptil 30 elevar sessa ved langbord. Lærarane var då Karoline Drotninghaug (1866-1960) og Elias Frøysa (1874-1947).

I tillegg til skulehald, vart det vesle lokalet ofte brukt til møteverksemd, der dei møtte fram "mann av huse". I ei tid med mykje tuberkulose trongst det m.a. ei betring av reinhaldet, og det gjorde sitt til å skunde på bygging av eit nytt skulehus i 1907. Dette tilbygget blei også oppført på dugnad. Somme køyrde og lødde på plass. Oppe på timbrene stod Plasse-Andreas (1863-1939) og Tormod-Petter (1852-1919) og sette snikkarane i gang kvar på sine plassar. (Etter Johan K. Eidem 1891-1984).

I nyeskulen kom der tomanns-pultar. Her vart det sett opp skåpomn til liks med den i gamleskulen. Levering av famne-veden gjekk på omgang i krinsen.

Noko blei etterkvart langa opp troppa til loftet, men det mest lødde ungane opp i vedskotet ved sida av gutadoen og jentedoen. Dette veslehuset stod i kråa lengst nede på leikeplassen.

På lærarrommet blei det innlagt vatn, men ofte fraus det om vintrane, så vatnet måtte berast inn. Lenge gjekk også reinhaldet på omgang. Borna fekk med beskjed heim til dei to som stod for tur. Men frå 1937 tok Edvarda Jensen (1899-1989) over reinhaldet og heldt fram i heile 45 år. Då fekk ho diplom for denne innsatsen. Gamleskulen vart også brukt til framhalds-skule nokre vintrar, skiftes-vis med andre skular i bygda.

Då eg tok til på skulen i 1927 var Carl E. Tandstad (1875-1938) lærar - med korte avbrot då Johan Dale (1904-1994) vikarierte. Det skifta på med småskule (3 årskull) og storskule (4 årskull) annankvar dag. Tilsaman var vi over 30 elevar.

Skuledagen tok til kl. 9 og varde heilt til kl. 4, men sa hadde vi hatt ein heil time middagspause. Då hende det at vi sprang ned til elvahylen for å finne perle-skjell eller på natasanking oppe i Bergebøen. Fotball spela vi på den vesle leikeplassen - til stor risiko for vindaugsrutene. På sledevegen nedanfor var det god plass til å "slå på lyre".

Om vintrane kunne vi fare langt av garde på elva-isen, eller på ski i Trulsbakken. Fram på våren hadde storskulen nokre dagar med skogplanting. Det var som oftast på aurdalsgardane. Etterpå smakte det ekstra med måltidet inne i stova, og til slutt fekk vi med oss granplanter heim. Einaste "skuleturen" eg hugsar var då vi fekk gå ned til "Noas Ark" som låg ved Aure-kaia!

Skuledagen tok gjerne til med song, t.d. Sjå dagen sprett i austerætt, og Tandstad spela attåt på Vestre-orgelet. Det hende nok at aurdalsungane kunne vere litt forseinka - for dei skulle så gjerne høyre når vegg-klokka på Fløten slo dei ni slaga -.

På den eine veggen var der opphengt fleire kart til bruk i timane med landkunne. Bilet-plansjane som var tiltenkt bibelsoge- og noregssoge-timane såg vi

Aurdal skule ca. 1914. Lærer Carl E. Tandstad og elevane: Ragna Aurdal, Ovidia Aurdal (lg. Overvoll), Jenny Aurdal (g. Vik), Lina Eidem (g. Tømmerbakk), Jenny Kjemphol (g. Olsvik), Hjørdis Lyshol (g. Straumsheim), Borghild Eidem (g. Alfarnes). Inga Andestad, Konrad Kirkebø, Jens Andestad, Lars Andestad, Lars R. Aurdal, Oskar Kjemphol. Sverre Eidem, (Biletet er utlånt av Ida Tandstad Fagerlid).

Pensjonistfesten på skulen i 1990. Frå v.: Signe Grebstad, Jens Aure (bak). Gerh. Ringdal, Bjarne Muldal, Laura Lyshol. Arne Lyshol. Sverre Andestad. Edvard Andestad, Lars R. Aurdal (t.h.).

lite til, men det trongst heller ikkje - så levande som Tandstad sjølv fortalde for oss.

Dei leksene som var hardest var forklåringa - etter at vi var ferdige med sjølve katekisma. I ettertid er eg takksam også for den lærdomen. Det var straks meir lettvtint når vi fekk lese frå Nordahl Rolfsens lesebok.

På Vinje-buda kunne vi kjøpe skrivesaker, ja, også Noregssoga kjøpte eg for mine fyrste opptente 2 kroner der. Kladdebøkene kosta 10 øre, viskeler det same, linjebøker 15 øre og splitt-pennar 3 øre.

Frå Universitetet i Bergen fekk vi til oppgåve å samle inn stadnamna rundt om på gardane. Det kom vel med under innsamlinga 1985. Vi gjorde gjerne ei teneste for Post-Olsen (Ole Olsen Nakkegjerd 1864-1939) når det var så altfor tungt føre til å gå den lange ruta, men mest kjærkomen var nok den biten Olsen fekk av skråtobakken til Tandstad.

Ein kjærkomen påkostnad var det då vi fekk innlagt vatn frå ei grov oppom fylkesvegen, dermed fekk vi drikkefontene inne i klasserommet.

Gamleskulen var framleis i bruk, jamnast til sundagsskule - som Nils Johan Kjemphol (1892-1959) heldt i over tretti år, heilt til brorsonen Kåre tok over for nye trettifem år!

Det faste møtet på 1. juledag (sidan preika då var i hovudkyrkja på Ørskog) samla fullt hus, då var det helst emissæren Ole P. Eidem (1876-1951) som tala.

Men julefesten for borna med foreldre vart halden i nyeskulen tredjedagen, då var del Karl Eidem (1894-1974), seinare sonen Konrad, som spela til songane saman med Sverre Aurdal. Kåre var stadig med her, også som festleiar.

Møta i gamleskulen var som oftast ved tilreisande talarar. Eg hugsar vel best då Mathias Orheim gjesta oss og spela på glas. Den årlege basaren til Grebstaddalen kvinneforening heldt fram heilt til 1996. Det var ei tid rundt 25 medlemmer, flest frå Aurdal krins.

Men også jentelaget som Olivie Lyshol (1892-1974) leia, heldt møta og basarane sine her. Dei fekk då gjerne høyre Severin Eidem (1872-1953) spele på fløyte. Frå 1946 heldt ei ny foreining fram denne oppgåva, som ei avdeling tilslutta helselaget på Aure. Sigrunn Haugset var leiar. Foreininga sytte også for gardiner og m.a. kjøkenutstyr.

Fram til 1995 vart gamleskulen nytta som vallokale for krinsen, men heretter skal denne valkrinsen gå saman med Aure. På krinslistene t.o.m. 1963 fekk vi valt ein representant til kommunestyret. På dei politiske listene har det sidan kome inn opptil 3 kommunestyre-medlemmer frå krinsen.

Etter stadig bruk i alle desse åra, var det i 1971 påkrevd med ei utbetring. Den var det Marius Andestad (1903-1977) som fekk sett i gong. I tillegg til dugnadsarbeidet vart det innsamla 6000 kr. i krinsen og innsatsen blei markert med ein fest, der Johan K. Eidem tok oss med attende til si skuletid her.

Men lokalet var framleis for lite til så pass store samkomer. Krinslaget planla og fekk godkjent ny utbetring og ei utviding i 1989. Jarle Haldorsen leia dugnadsarbeidet. Då vart den gamle gangen og lærar-rommet fjerna. Ny gang med garderobe var bygd tidlegare og fekk no inngang direkte også til nyeskulen, men utan "inspeksjonshol" i døra (som dei i si tid hadde på Brunstadskulen!)

Del blei sett inn skyvedør mellom dei to lokala, og i den utvida gamleskulen vart der plass både til nytt lærarrom, vaskerom, wc, eigen inngang med garderobe og ikkje minst eit tenleg kjøken! Krinslaget har også fått innreidd rom i kjellaren som blir nytta til ymse aktivitetar.

Dei siste åra har elevane frå Aurdal skule samla seg under eiga ny fane i 17de-mai toget.

Gunder Engeseth tok over som lærar etter Carl Tandstad i 1938. Sidan har det vore mange skifte. Anna Kirsti Kjemphol var så styrar i mange år. Ho slutta i denne stillinga sommaren 1997. Personalet no er Ingrid Beinnes (styrar) og Norunn Aure (lærar). Jarle Haldorsen er vaktmeister. I krinslaget er Kjell Haugseth leiar. Reidun Eidem og Birgit Aurdal held sundags-skule.

Til liks med andre grender som ikkje har fått eige bustadfelt i tide, har barnetalet gått ned - og dermed er skulen blitt eit kjærkome nedleggingsprosjekt i desse innstramningstider. Det første steget i den lei kom då storskule-elevane blei flytta til Aureskulen og frakta med skulebussen frå Eimsreiten. Nedlegging av valkrinsen peikar i same lei.

Framleis kan vi som bur i grenda glede oss over eit aktivt krinslag og god oppslutnad m.a. om sundags-skulen. Men det er helst i skulestova at grunnlaget blir lagt for ein samlande innsats i krinsen også i framtida. Misser vi skulen - så taper vi snart også den store konkurransen om kvar borna skal kjenne seg heime.

Jenny Aurdal frå Nils-garden på Aurdal er husmor og gardbrukarkone. Ho har gledd mange med tekstane sine. Det var naturleg å spørje Jenny om ein prolog til skule-lesten i 1989.

Prolog til 100-årsfesten på Aurdal skule

Av JENNY AURDAL

Vi heiser vårt flagg for skulen vår
som i desse dagar fyller hundre år.
Vi helsar "vel møtt" - liten og stor
besteforeldre - far og mor.

Vi vil så hjarteleg gratulere
og vi skal retteleg jubilere.
Her skal bli spekemat - brus og salat
men også kaffi og kaker på fat.

Velkommen ordførar, rådmann og skulemenn
det er hyggeleg å sjå dykk her i vår grend.
De kan no sjå kor vi har det her oppe
men aldri får de skulen vår droppe.

Velkommen lærar Engeseth til vår fest
idag er du vår æresgjest.
Trufast og stø - ein av "gamlesorten"
år etter år gjekk du ul og inn av skuleporten.

På tross av dine mange år
er du alltid læraren vår.
Lett på foten og rak i ryggen
vi ser deg ofte med sykkel etter veggen.

I dag skal vi minnast dei gamle og kjære
og vi skal vidare arven bere.
Generasjonane skifter, men av same røtter
er mange av dei som vi møter.

Viss vi skal prøve å sjå litt attende
var vel ikkje alt så lettvinthende.
Med oljelampe - vedafyring - og utedo
upløgde vegar - snøfokk og sno.

Vi vil gje eit honnør til ungdomane våre
for alt dei har gjort her det siste året.
Vi takkar alle som har vore med
for det store arbeid som her er lagt ned.

Ein grendagjeng med Jarle som fører
dei reiste eit tilbygg med glas og dører -
og alt er gjort på dugnad
i fellesskap - i strev og hugnad.

Jentene dekkja med kaffi og mat
det vart både kake og smørbrød-fat.
Hit pust i bakken - det var ei lette
slo av ein prat - vart gode og mette.

Og resultatet ser vi her i dag
kva som er gjort av vårt grendalag.
Dei jobba saman både jente og gut
og alle som ein, tok kvar sin lut.

No står det ferdig - feia og flott rom for
rom, frå grunnmur til loft. Her skal vi
samlast til fesi og møter her skal det
slitast av små barneføter.

Ja her på skulen er godt å vere
og her får ungane mykje å lære.
Om læraren vår - seier dei
ho vil vi ha - for ho er så grei.

Kjære godtfolk, tak vare på skulen og grenda
kva som enn i framtida må henda.
Vi rettar kvarandre ei hjelpande hand
då knyter vi eit venneskapsband.

Lat oss slå ring om borna og skulen vår
det er dei små som er framtida vår.
Og det skal vi alle få merke
at når vi står saman då er vi sterke.

Om mykje forandrest og vil forgå
må Aurdal-skulen alltid bestå.
For det er det vi alle vil
at han må leve i hundre år til.

*Hlawo Isse Jarna
frå Somalia kosar
seg med borna
Zakria og Mai
Monna på fanget.*

Møtet med Norge

Av HAWO ISSE JAMA

Eg kom til Norge, via Zambia, i 1992. Men heimlandet mitt er Somalia, der eg vart fødd i 1975. For seks år sidan måtte eg flykte frå Somalia, på grunn av ein borgarkrig som raste i landet, der folk kjempa om kven som skulle ha makta. Våre næraste vart sparte i krigen, men venner og kjende vart drepne. Syster mi og eg flykta, og kom altså til Norge. Vårt fyrste møte med landet var Oslo. Det var vinter, og eg visste på førehand at det kom til å vere kaldt i dette landet. Men for eit sjokk! Kulda som slo mot oss, var meir overveldande enn eg nokon gong kunne ha trudd, og opplevinga av snøen var fantastisk. Etter eit kort opphald i hovudstaden reisle eg vidare til Levanger, der eg budde på asylmottak i fem månader. På denne staden møtte eg mannen min, Ah-med Warsame Noor, som også kjem frå Somalia. Vi gifta oss i 1994, og fekk vårt fyrste barn, Zakria, medan vi enno budde i Levanger. I 1996 bestemte vi oss så for å reise til Sykkylven. Mannen min fekk seg arbeid på Ekornes, og sjølv fekk eg skuleplass på Sykkylven vidaregåande skule, innan helse- og sosialfag. Draumen er nemleg å bli sjukepleiar. Men no har eg fødselspermisjon, etter å ha fått ei dotter som vi har kalla Mai Monna. På skulen var det mange hyggelege folk. Men både der og elles føler eg at det er vanskeleg å kome i kontakt med andre som bur i bygda. Det er stor forskjell mellom

det sosiale livet i Somalia og Norge. For å nemne eit døme, så kjenner eg ingen av dei som er naboane mine i Sykkylven. Det ville vere utenkjeleg i Somalia. Eg føler sjølv at eg har prøvd å stifte nye kjennskap, men kanskje er det ein barriere for dei rundt meg at eg kjem frå eit anna land, med ein annan kultur og eit anna språk. Det gjer at ein del kanskje er litt skeptiske og ikkje heilt veit korleis dei skal møte meg. I små bygder kan dette fenomenet bli endå større enn i byar, fordi ein ikkje ser så mange frå utlandet, og dermed kjenner ein heller ikkje forskjellane så godt. Men eg trur likevel mangelen på kontakt mest skuldast at nordmenn ikkje er særskilt opne eller kontaktsøkjande.

For når alt kjem til alt, trur eg faktisk ikkje forskjellane er så overveldande store. Det som skil mest, i tillegg til temperaturen, er måten folk lever saman på. I Somalia er det utenkjeleg at folk bur saman dersom dei ikkje er gifte, medan sambuarskap er heilt vanleg i Norge. Når det gjeld alkohol, brukar vi ikkje dette rusmiddelet, fordi vi er muslimar. Og nettopp religionen vår er litt annleis enn dykkar, fordi vi er meir «praktiserande».

Med det meiner eg til dømes at vi ber fem gonger kvart døgn, og har ein fastemånad. Av ytre forskjellar brukar også kvinnene sjal for å dekkje hovudet og kroppen sin. Sjølv dekkjer eg meg til ut frå det religionen vår fortel oss at vi skal gjere. Muslimar meiner nemleg at kroppen er verdifull, og at han ik-

kje skal visast fram, fordi han betyr så alt for mykje. Men det er ikkje slik at nokon blir straffa for å gå utan sjal.

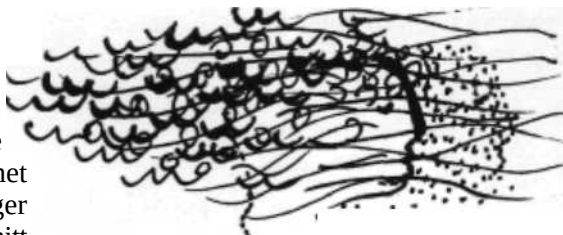
Ut frå forskjellane veit eg at der finst folk som ikkje ønskjer å ta imot innvandarar til Norge. Ofte virkar denne debatten noko unyansert på meg, fordi det kan sjå ut som om innvandarar berre er dei med ein annan hudfarge. Svenskar, engelskmenn og danskar blir ikkje rekna på lik line med oss, og det er ikkje bra, dersom det er hudfargen som skal avgjere korleis ein blir motteken. Eg kan forstå at ein ikkje kan «opne grensene». Men

folk som er på flukt, bør ein etter mi meining ha plass til. Eg har opplevd at folk, også i Sykkylven, har ropa etter meg: Ha deg heim din svarting. Då blir eg lei meg, og får lyst å flytte heim til Somalia. Men det veit eg er umuleg, for det er framleis krig der. Ofte lengtar eg heim, føler meg på sida av systemet her i Norge, og opplever at eg ikkje har den same fridomen til å vere meg sjølv. Mest fordi folk ikkje forstår min situasjon. Når eg flyttar heim til Somalia, vil eg likevel ha gode kjensler overfor dette landet og denne bygda.

Håpet

Illustrasjon: Eldar Tandstad

Et håp
var alt du gav meg
et håp
var alt jeg fikk
En liten ball
trillet
ned hakkene
traff vannet
skapte krusninger
hvisket ut mitt
bilde av deg

Et håp
fløt vekk i vannet
et nytt håp
ligger gjemt i sanden

Bente K. Tynes

Stort slektsstemne i Grønhaugslekta

Av SYLVI TUNHEIM

Laurdag 14. juni 1997 vart det halde slektsstemne i Hundeidvik grendahus for etterkommarar etter Jens (1837-1910) og Jensine (1831-1910) Hovden. Desse dreiv plassen Grønhaugen, eller Hovden, øvst i Hundeidvik. Med åra har dette vorte ei stor slekt. Ætteboka inneheld ca. 1300 namn pr. dato.

Denne dagen hadde vel 400 av desse meldt seg til stemne. Veret var ikkje det beste. Leit regn og lavt skydekke skjulte den vakre utsikta frå Grønhaugen. Fem stykke hadde teke vegen heilt frå Amerika, og vi ville så gjerne vise fram Hundeidvik frå si beste side.

Stemnet starta kl. 12.00 i grendahuset. Kvar grein hadde fått sin eigen farge. Her var det mange som ikkje hadde møtt kvarandre før. Arrangørane hadde greidd det kunststykket å få plass til alle inne i grendahuset, men då var også scena teken i bruk. På vegne av arrangementskomiteen ynskte primus motor Knut Skarberg velkomen. Han heldt eit historisk attersyn over Grønhaugslekta frå Jens og Jensine si tid og fram til i dag. Etter dette vart det servert middag. Reinsdyrsgryte fall i smak, krydra med musikk frå lokale musikarar av slekta. Under middagen vart det overrakt ein stor blomsterdekorasjon til Knut Skarberg for den innsatsen han hadde gjort for stemnet.

Vi visste alle at mange hadde ære for arrangementet, ikkje minst alle dei som hadde arbeidd med del praktiske på grendahuset. Likevel var det Knut som heile tida hadde stått i spissen.

På eit slikt stemne er det sjølv sagt viktig å ha tid til å prate og knyte nye band. Det vart det rikeleg tid til. Dei som ville kunne ta turen opp til Grønhaugen. Det var det fleire som gjorde. Dei fem som hadde kome heilt frå Amerika fekk ei fin stund der oppe, og eigaren orienterte dei om husa og endringar som hadde vore gjort opp gjennom åra. Fotoapparata vart flittig brukt, eit forsøk på å halde fast ei viktig stund.

Tribunen på Hundeidvik stadion var full denne ettermiddagen, då alle stilte opp til fotografering. Og ansikta var like blide som om heimelaget hadde vunne ein fotballkamp.

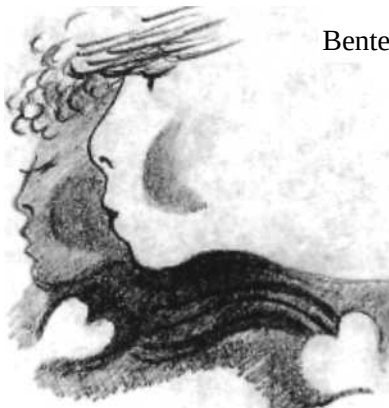
Seinare på kvelden møtte Hundeidvik Blandakor opp og song for forsamlinga. Dette sette sjølv sagt ein ekstra spiss på arrangementet.

Vi vil til slutt takke for ei minneverdig stund. I ei uroleg tid som vår, er det viktig å ha røtene festa i jorda. Vi som møtte fram er takksame for rota som er festa i ein liten plass øvst i Hundeidvika på Sunnmøre.

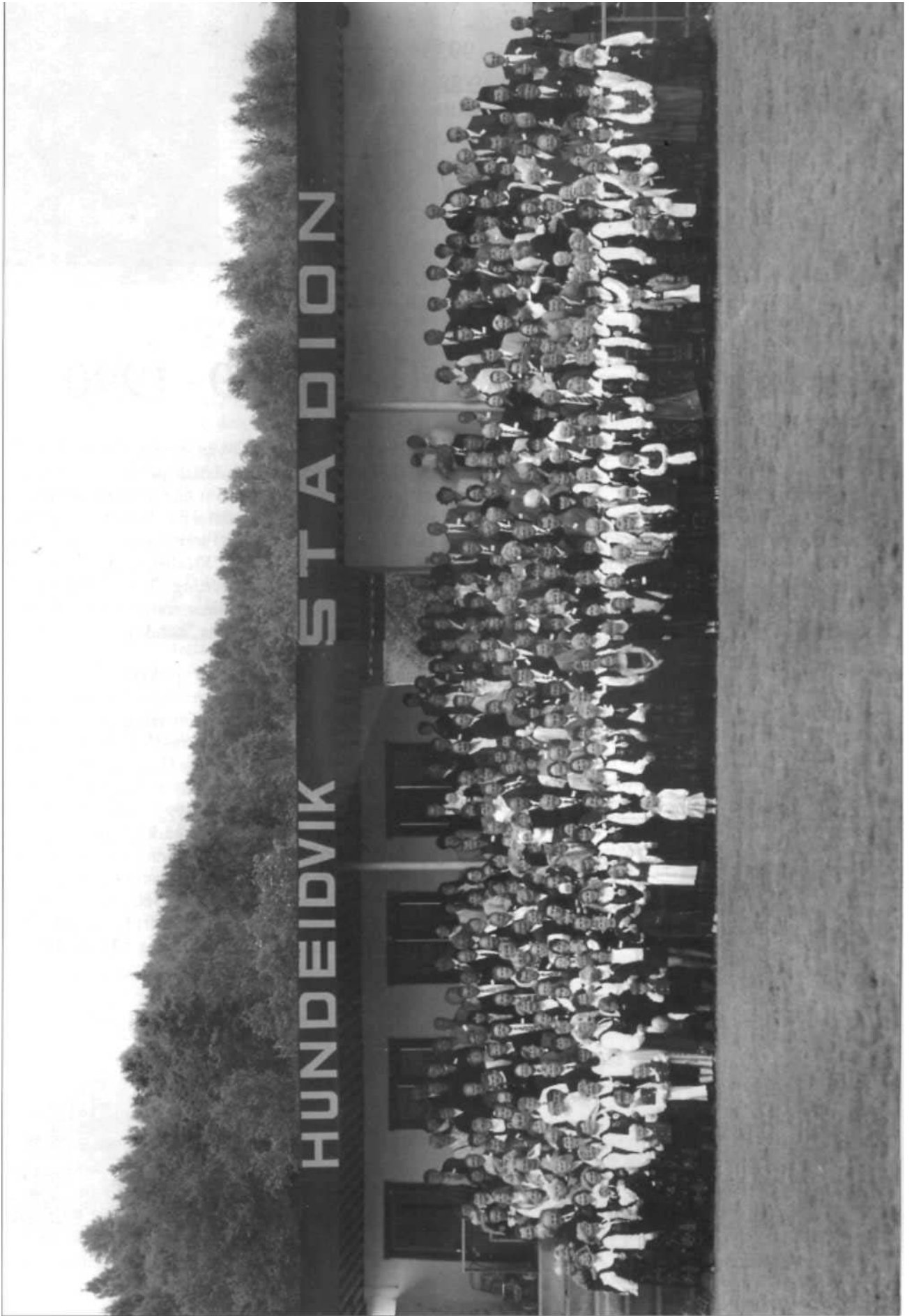
Forelsket

Jeg står og ser på deg
du aner at det er meg
som liker deg
slik jeg gjør
men om jeg bare tør
å være den som spør

Bente K. Tynes

Illustrasjon: Eldar Tandstad

Sivilarkitekt Odd Holen frå Aure tok i 1993 doktoringeniørgraden med avhandlinga "Næringsbygg i bygdemiljø - eit arkitekturproblem. Kva har prega denne arkitekturen i modernistisk periode, og korleis har forholdet "stadtil-passing" blitt ivaretatt i bygde-Norge: Eksemplifisert med bygningar i sentrum med omland, Sykkylven kommune". Her er utdrag av avhandlinga, som også bør lesast i si heilheit. Spør etter verket på biblioteket.

Næringsbygg i Sykkylven 1930 -1990

Av ODD HOLEN

Faglege omgrep

Eg trur det kan auke forståinga om eg innleiingsvis forklarar ein del vesentlege omgrep: Næringsbygg kan definerast som "arbeidets bnygingar, og omfat-

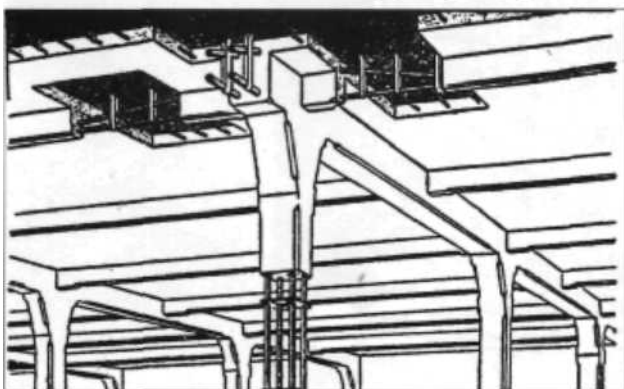

Fig. 1: Francois Hennebique: System for armert betong; struktur med søyler, hovuddragarar, sekundærdragarar og plate. (Frå Jurgen Joedicke: "A history of modern architecture". The Architectural Press, London 1959).

Fig. 2: Albert Kahn: Packard Motor Car Company, Detroit 1906. (Frå William J.R. Curtis: "Modern architecture since 1900 Oxford 1982).

tar i denne samanheng bygningar for industri, handel og transport. Modernistisk periode er nemninga på arkitekturepoken som hadde framveksten sin på det europeiske kontinentet på 1920-talet, introdusert i Norge omkring 1930 som *funksjonalisme* (populært også kalla *funkis*). Stadtilpassing definerer eg som ein bygnings innretting til omgivnadene sine, som landskap, natur, klima, trafikksituasjon, bygningsmiljø og byggestadens "karakter".

Arkitekturhistorisk perspektiv. Det kan vere nyttig å sjå den lokale bygningsutviklinga i eit større perspektiv. Eit viktig bygningsteknisk framsteg i utviklinga av moderne bygningskultur var franskmannen Francois Hennebiques system for skjelettkonstruksjon i armert betong frå 1892 (fig. 1). Vidareutvikling av dette byggeprinsippet skjedde særleg i amerikansk fabrikkarkitektur. Ernest L. Ransome var mannen bak metoden å støype skjelett-konstruksjonen etappevis, der nystøpte golv tente som basis for neste søyle-/dragar-etappe. Dette vart særleg mykje nytta av arkitekt Albert Kahn, som teikna den første bilfabrikken i betong i USA (fig. 2).

Fig. 3: Walter Gropius/Adolf Meyer: Fagus-Werk, 1911-16. (Frå Wend Fisher: Bau Raum-Gerät, R. Piper & Co. Verlag. Munchen 1957).

Fig. 4: Th\ Astrup: Hydrogenfabrikken ved Vemork. Rjukan, 1929. (Frå C.G. Holme (editor): "Industrial Archi-tecture", The Studio Ltd.. London 1935).

Amerikansk og tysk fabrikkarkitektur danna forutan føresetnadene for vår tids industribygg, også eit viktig generelt grunnlag for den funksjonalistiske arkitekturens konstruktive og rommessige prinsipp (fig. 3). Norges, og sannsynlegvis Nordens første funksjonalistiske byggverk, restaurant "Skansen" i Oslo. teikna av arkitekt Lars Backer, stod ferdig i 1927. Dei første funksjonalistiske næringsbygga i Norge er etter det eg har funne ut Horngården i Oslo (ark. Lars Backer 1928-29) og Hydrogenfabrikken ved Vemork, Rjukan (ark. Th. Astrup 1929) (fig. 4).

Provinsfunksjonalismen

Nar det gjeld funksjonalistisk arkitektur i distrikts-Norge, blir det relevant å dra inn Sykkylven. I Fortidsminneforeningens Årbok 1992 har sivilarkitekt Lars Erik Nordland ein artikkel med tittel "Den ukjente modernismen". Her nemner han spesielt korleis industribygga i Sykkylven på Sunnmøre utvikla seg frå 30-talet: *Fabrikkbygningene ble bygget i betong, sementstein og tre. Ofte var det brukt gråstein i veggene for å drøye betongen. Et spesielt flott eksempel er Tynes Møbelfabrikk, en lang slank og hvit betong-bygning som skyler ut i fjorden... Sammen med fabrikkene fikk direktøren bygget sin funkisbolig*

Fig. 6: Pihl. ca. 1940.
"Utsikten"...(kfr. fig. 5).

Fig. 5: Tynes Møbelfabrikk, Sykkylven, foto frå 1951. Ov-anfor fabrikkbygningen ser vi funkisbustaden frå 1936-37 (ark. Olav S. Solheim. Ålesund). (Foto: Vilhelm Skappel/ Viderøes Flyveselskap).

Dei øvrige betongbygningane nemnde i Nordlands artikkel: *Velledalen Lenestolfabrikk AS* (bygt som meieri i 1932), *L.K. Hjelle Møbelfabrikk AS' Klocks Lenestolfabrikk AS*, *J.E. Ekornes Fabrikker AS*, *Lenestolfabrikken Solid AS* vart oppført under krigen. Tilsvarande gjeld forretningsbygg i sentrum som t.d. *Pihl-huset*(ca. 1940, jfr. fig. 6). *B.S.Aure* (ca. 1940) og *Sykkylven Handelsfag* (1941). Eg trur likevel det er rett å sjå desse bygningane reint arkitektonisk som ein del av førkrigsfunksjonalismen. Bygningane vart i stor grad utforma av ingeniørar og sjølv lærde arkitekter: *Modernistisk arkitektur utformet av bygnings-ingeniører, murmestere, snekker/tømmennestere og ulike selvlærte personer var ofte utført på et så høyt nivå og med en slik kunnskap at en ofte vanskelig kan skille mellom utdannede arkilekter og andre bygningskyndige. I virkeligheten var skillet mellom faglært handverker, bygningsingeniør og arkitekt i 20-og 30-årene mindre enn i dag* (Nordland).

Eg har brukt 10 næringsbygg i Sykkylven som eksempel for å studere utviklinga frå 30-talet til våre dagar. I det følgjande nemner eg byggeår, evt. seinare byggesteg (markert med >) og prosjekterande:

1. Lenestolfabrikken Solid A/S. 1937, nedbrent 1940. Byggefirmaet Stavseng. Ørskog
2. Lenestolfabrikken Solid A/S, 1945. Arkitektstud. Karstein O. Vik, Trondheim/Sykkylven
3. Vik & Blindheim Møbelfabrikk. 1948>. Arkitekt Karstein O. Vik, Sykkylven
4. Hole & Lillebø AS, 1955>, Arkitekt Karstein O. Vik, Sykkylven
5. Mobilstasjonen/Hydro, 1964>, Mobil Oil AS/Sivilarkitekt Viggo Hartmann, Asker
6. Solberg A/S, blikk-mek. verkst., 1971>, AS Norske Stålbygg/Solberg AS. Sykkylven
7. Sykkylven Samvirkelag, 1975 (>), Norges Koooperative Landsforenings Arkitektkontor. Oslo
8. Strømme Konfeksjon AS, 1977>. Vestlandske Spennbetong AS. Hjørungavåg
9. Johan P. Tynes Trevare AS, 1978>, Ing. Torbjørn

Fig. 7: Eksempel på fabrikkbygning i tre, Lunheim Møbel-fabrikk frå ca. 1935 i Ullavika, nær Aure sentrum, (Foto utlånt av Jon Hole),

Fig. 8: Aure sentrum 1953. (Foto: Vilhelm Skappel / Viderøes Flyveselskap).

Fig. 9: Aure sentrum 1997 sett frå Aurenakken (søraust). (Foto: Odd Holen, 1997).

Fig. 10: Industriområdet på Vik i 1953. (Foto: Vilhelm Skappel / Viderøes Flyveselskap).

Aasen, Sykkylven/Vestlandske Spennbetong AS 10. Sykkylven Godsterminal, 1985, Siv. ing. Sam Lorgen. Ålesund

Analysen av dei 10 næringsbygga syner følgjande utviklingstendensar:

Funksjonalismen verka forløysande på byggeopp-gavene industri, handel og transport. Dei brannfarlege trebygningane (fig. 7) vart erstatta med ubrennbare konstruksjonar i betong. Det verkar som denne typen oppdrag var engasjerande ved funksjonalismens gjennombrøt og på 40- og 50-talet. Frå 60- og 70-åra er det ei tydeleg utvikling frå enkeltbygg prosjektert av frittstående arkitekt/ingeniør til element-baserte bygg, der større samorganisasjonar gjerne brukar eige prosjekteringskontor som tilpassar type-løysingar til den aktuelle byggesak. Utviklinga av typer industribygg har gått frå bygningar på tre etasjar til bygningar i ein etasje. Spennviddene for beresystema har auka, og gått frå bruk av innvendige berevegger via berande søylerekkjer. til frie spenn over heile bygningskroppen. Reine handelsbygg har delvis hatt denne utviklinga, medan forretnings-/kontorbygg (ikkje med i eksempelstudien) har delvis gatt i retning høgblokk. Bruksmessige forhold som har verka typeomformande, har i stor grad gått på rasjonalitet og fleksibilitet. Utviklinga av teknologi har vore formidabel i den relativt korte perioden. Marknaden har nesten eksplodert når det gjeld nye konstruksjonsformer. byggemateriale og -komponentar. Det har imidlertid vist seg at modernismens bygningskonsept hadde for snevert klimatisk erfaringsgrunnlag. I t.d. nordiske område har hus med modernistisk utforming ført til betydelege problem (tak-lekkasjar, vindskader osv.) Formuttrykket har endra seg frå 30-/40-talets funksideal til eit sterkt nyt-temessig prega byggeri basert på prefabrikerte element. "Næringsbygg i bygdemiljø" har med unntak av visse kommersielle bygg blitt sett på som "alminneleg byggeri", der seinare arkitektoniske strøymingar i liten grad har verka inn

Stadtyper

Sentrum har vakse fram i møtet mellom fjorden og bygdevegen til kyrkja. På slutten av 30-åra hadde vi ein relativt stor trehusbebyggelse ved kaia. Natt til 19. aug. 1939 brann til saman 16 store og små hus ned. Etter brannen vart reguleringsplan utarbeidd av professor Sverre Pedersen. Trondheim, og vidareført av arkitektane Ullring & Zernichow, Oslo. Planen opprettheldt linearbebyggelsen langs bygdevegen. der ein del trehus også hadde "overlevd" brannen. På jordbruksflata mot aust vart det regulert ein kvartalsstruktur for offentleg bebyggelse. nærings- og bustadbygg. Under og særleg etter krigen vart sentrum gjenreist med murgardar, og det vart ei punktvis utbygging av nye hus i kvartalsstrukturen (fig. 8). Det brannherja sentrumsområdet omkring kaia

Fig. 11: Industriområdet Vik/Blindheim sett frå Aurenakken (nordøst) 1993. (Foto: Arild Solberg.)

fekk eit sterkt "provinsfunksjonalistisk" preg: funkisbygg med "norske" sal- og valmtak. Ny reguleringsplan av Andersson & Skjånes i 1973 bygde i stor mon på stadfesta plan av 1952, men la ny gjennomfartsveg mellom sentrum og sjøen. På sjøsida vart kun lagt transportfunksjonar (godsterminal og kai). Hovudgata i sentrum vart såleis avlasta gjennomgangstrafikk, men prisen var å bli praktisk talt avskoren frå kontakt med fjorden.

Bebyggelsen i dag (fig. 9) består av ein del eldre trehus frå før 1939, og provinsfunksjonalistiske murgårdar langs den gamle riksvegen (Kyrkjevegen). Kvartalsstrukturen har bygningar frå 70- og 80-åra. prega av rektangulære bygningskroppar med flate tak og element- og plateoverflater. Bygg 7, 8 og 10 ligg i sentrum og er av typen handel, industri og trans-

Fig. 12: Bilde som viser karakteren av gardsbruk/tun på Øvre Tynes. Midt på bildet til venstre ser vi gards/bustad-miljø på Blindheimsbakkane, og ovanfor/bak dette det kommunale bustadfeltet i Vikedalen. (Foto: Odd Holen 1992).

port.

Tre møbel fabrikkar danna grunnstammen i industriområdet på Vikøyra (fig. 10). Desse vart påbygt utover på 40- og 50-talet. Frå midten av 60-talet vart det oppført betydelege industrihallar austanfor dei eldste fabrikkane, og lenger nord har vi hatt kontinuerleg industriutbygging fram til i dag. Arbeidet med reguleringsplan for området tok til i andre halvdel av 60-talet (Andersson og Skjånes), og planen vart stadfesta i 1972. Området på sørsida av elva har også blitt disponert til industriformål gjennom kommunedelplan. På sørsida av elva er bygningane prega av 50-tals arkitektur. På nordsida av elva er bygningane hovudsakleg ein- og toetasjes produksjons-hallar av like høgder, samt kontor- og lagerbygg, alt vesentleg med flate tak. (fig. 11). Utbygginga av bedriftene sidan midten av 60-åra har ikkje ført til at formspråket er blitt nemneverdig endra. Bygg 2,3,4

Fig. 13: Industriområdet på Vik først i 50-åra. Bygg 3 nærast og bygg 2 i midten. (Foto: Vilhelm Skappel / Viderøes Flyveselskap).

og 6 er industribygg og ligg i området. Vik/Blindheim er blitt sentrums randområde (fig. 12). Det er prega av gardsbebyggelse, frå hundreårsskiftet, varierende grad av spreidd bustadbygging, bensin stasjonar, service- og industribygg. Den nye riksvegen langs fjorden har avlasta dei tettast bebygde områda for gjennomgangstrafikk. Blindheimsbakkane/Øvre Tynes kan definerast som landbruksmiljø, med "øyer" til industri- og bustadformål. Her finn vi bygg 5 og 9.

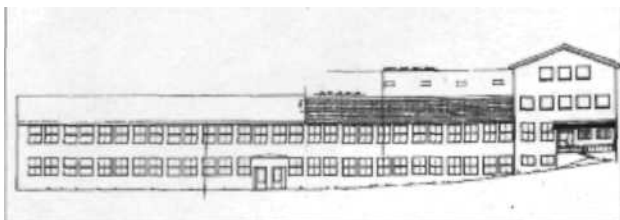

Fig. 14: Bygg 4. Fasade sør.

Fig. 15: Bygg 5. Fasade mot riksvegen.

Fig. 16: Bygg 6. Frå nord. (OH 1992).

Fig. 17: Bygg 8 med omgivande miljø, sett frå nord. (OH 1993).

Resultat

Funkisbygningane (fig. 13) introduserte eit nytt formspråk. Industribygget i betong representerte eit nytt bygningskonsept, og dei form- og materialmessige konsekvensane av dette vart gjennomført ganske kompromisslaust. I den lokale eksemplstudien finn vi slike bygningar i det som opprinneleg var landbruksmiljø, og seinare har utvikla seg til industriområde. Bebyggelsen skilde seg utvilsamt ut mot omkringliggende fjord- og gardsbebyggelse, men i den aktuelle situasjonen synest det vanskeleg å setje "forteikn" på denne kontrasteringa. Som bygning isolert sett, representerte industribygget i betong utvilsamt tidas mest relevante svar på produksjonslivets behov. Ei anna sak er at vi i ettertid på mange måtar vurderer funksjonalismens stad- og miljøbyggande evner som problematiske i eigenarta bygningsmiljø. 50-års regionaliserte funksjonalisme (fig. 12) gav næringsbygg som heldt på delar av funksjonalisme-konseptet. Når det gjeld klimatilpassing, f.eks. av tak-form, utforming av vindu og tildels anna detaljering, viser dei i alle fall ei *delvis tilnærming* mot regional byggeskikk. I sin lite bearbeidde kompromisstilstand mellom funksjonalisme-regionalisme, verkar bygningane kanskje "plumpe/tunge", men har utvilsamt kvalitetar.

Næringsbygg frå 60-talet prega av internasjonal modernisme (fig. 15). viser ei tilbakevending til det funksjonalistiske bygningskonseptet, med kubistiske former og flate tak, samt ei *vidareutvikling* i *fri/ek-sperimentell retning*. Reint formmessig kan kontrasten i forhold til tradisjonell bebyggelse bli større enn førkrigstidas funkisbygg.

70-talets næringsbygg er prega av skjematisk gjennomføring av eit modernistisk bygningskonsept. Stålplate- og betongelementarkitekturen, med standardløyisingar og sin repetisjonseffekt, er karakteristisk. Vi har i den lokale undersøkinga bygningseksempel i industriområde (fig. 16) og i sentrumsområde (fig. 17). I industriområdet med fleire bygningar av denne kategori kan ein ikkje snakke om arkitektonisk kontrastering innad lenger. Eit spørsmål som reiser seg, er om det samla formspråket for industriområdet *utad* sett representerer "stadtilpassing", dvs. at ein må godta industriarkitekturens premissar, eller om ein med formingsfaktoren "stad" i tankane, meiner det samla arkitektuttrykket *utad* ikkje er tilfredsstillande (kfr. også bildet av industriområdet Vik/Blindheim). Det andre spørsmålet blir om funksjonalistisk/modernistisk arkitektur som dette, er stad- og miljøskapande *innad*. I staden for å gi eit definitivt svar når det gjeld industriområdet, som eg synest er problematisk, vil eg prøve å gi eit svar som gjeld sentrum, og som kanskje kan gi nokre refleksjonar tilbake på industriområdet.

I sentrumsområdet blir problemstillinga likevel *litt* annaleis. sidan ein her har eldre trehusbebyggelse og

Fig. 18: Bygg 9. Frå sør (OH 1992).

50-talsbebyggelse sterkt representert. Spørsmålet blir om vi skal eller ikkje skal verdsette den eigenart som ligg i hovudkarakteren av sentrum. Dette gjeld både slik det framstår som stad og bebyggelse i forhold til landskap *utad*, og som eigenarta miljø, mellom husa *innad*. Det avgjerande blir korleis modernistiske bygningar som beskrivne ovanfor, vil verke totalt sett ved utbygging. Dersom ein vel å sjå bort frå verdien i sentrumsbebyggelsens eigenart, vil sentrum etter kvart endre seg i retning av ein "modernistisk stad". Med dei resultatene vi har erfart av modernismens stad- og miljøbyggande evner, er det stor grunn til å reise spørsmål om det kvalitative resultat av slike miljø vil vere tilfredsstillande når det gjeld å ivareta og vidareutvikle stadmessig eigenart. Vel ein å sjå på sentrumsbebyggelsens eigenart som ein kvalitet, må konsekvensen vere at arkitekturen gjennom plan og bygnings-forming er med på å bygge opp under dette. Det kan gjerast ved å ta opp i seg det ein finn av tradisjonell arkitekters kvalitetar i formspråk, symbolverdi og detaljering, og vidareutvikle dette i forhold til var eiga tids funksjonar og teknologi. Slik sett blir den modernistiske arkitekturen som er beskriven problematisk.

Med industriområdet framleis i minne blir spørsmålet om det ikkje utifrå erfaringane frå modernistisk arkitektur, også er behov for ei *korrigering* av arkitekturen her. Dette må imidlertid få form av *nyutvikling*, der eit skjematisk/modernistisk bygningskonsept ikkje blir slukt rått, men der ein vektlegg industriområdets arkitekturuttrykk *utad* i forhold til natur, landskap, bebyggelse, og verkeleg stiller spørsmålsteikn ved "firkanta boksar" /flate tak konseptet. Delte er på mange måtar både klimatisk og bygningsteknisk sett ufunksjonelt, samt kan vere monotont og lite miljø-skapande. *Kanskje har industriområdet også innad fått behov for ein auka estetisk kvalitet, der varene faktisk ikkje berre skal produserast på ein rasjonell måte, men også marknadsførast og seljast !*

Dei seinaste bygningseksempla (80-åra) viser eit sterkt nyttemessig prega byggeri med fråver av arkitekturideal og formmessig vurdering (Fig. 18 og 19). Bygningane er prega av elementbyggeriets standardløyisingar og repetisjonseffekt. Hovudform og materialuttrykk vil vere kontrasterande utanom industriområde og nye/modernistiske sentrumsmiljø. I den

Fig. 17: Bygg 10. Frå søraust (OH1993).

lokale undersøkinga finn vi desse bygningseksempla i landbruksmiljø og i sentrum. I forhold til landbruks-miljøets kulturlandskap med tun/gardsbebyggelse kan næringsbygg som dette mildt sagt faktisk opplevast som ein "kollisjon" visuelt sett. Spørsmålet blir som for tettstaden, om ein skal eller ikkje skal verdsette kvalitetane som ligg i kulturlandskap/gardsbebyggelse. Vel ein å verdsette desse kvalitetane, må arkitekturen også her ta opp i seg eigenart og omforme denne i forhold til funksjon og tilgjengeleg teknologi. Slik sett er den omtalte arkitekturen uheldig. For sentrums vedkomande blir vurderinga tilsvarande som for den omtalte 70-talsarkitekturen.

Samanfatning. Ved gjennomføring av drøftingane, finn eg at modernistiske næringsbygg forløyste forhold som konstruksjon, funksjonalitet og brannsikring. Dei har imidlertid på mange måtar blitt planlagt utan omsyn til tidlegare byggeskikk/-stilar, etablerte bygningsmiljø og tett-stadstrukturar. Forhold til klima, tradisjon m.m. måtte vike. Funksjonalismen har imidlertid på mange måtar vist seg å kome til kort både ved sine byggverk i etablerte bygningsmiljø (ivareta stadmessig eigenart) og i oppgåva å bygge "nye miljø" frå grunnen. Dette er vel essensen av det som i ulik grad kjem fram gjennom den lokale eksempelstudien i Sykkylven. Respekt for byggstadens karakter og eigenart er ein svært viktig formingsfaktor. Han er viktig om vi gjennom forming av hus og bygningsmiljø vil understøtte eksisterande verdiar i natur- og kulturlandskap, samt bygningsmiljø og tettstad. Også "nyttmessige" såvel som meir prestisjefylte næringsbygg må underleggast denne formingsfaktoren. Det er gode grunnar til å setje eit kritisk blikk på modernismens faglege teoriar og metodar. Store delar av retninga oversåg dette, kanskje særleg for næringsbygg, og ikkje minst i landlege samanhengar, f.eks. norske bygdemiljø, slik undersøkinga i Sykkylven illustrerer.

Dette får vere den resultatmessige konklusjonen. I den ligg også ei utfordring til større engasjement frå næringslivets byggherrar når det gjeld utforming av denne typen bygg.

Ein skal leite lenge om ein vil finne nokon meir nærslekta med Espen Oskeladd enn Liv Nordli Hole. Siste åra har ho brukt mykje tid mellom musalort, flugeskit og mott på leiting etter gløynde skattar. Stadig vekk ropar ho ut; - Se hva jeg fant, etter tokt i stabbur, mørkeloft eller låve.

Bokskatt i Olagarden på Hole

Av ATLE HOLE

Dialekten røpar at vi har med ein austlending å gjere, sjølv om tonefallet glimtvis er merka av 14 år i Sykkylven

For åtte år sidan vart skulelæraren frå Hurdal «gardakjerring» i Olagarden på Hole. Der var det slik det truleg er rundt omkring på dei fleste gardane. Tidlegare generasjonar vart opplærte til nøysemd. Ikkje underleg, for den tida var det knappheit om det meste. Og ingen visste kva neste dag, neste år eller neste tiår ville bringe. Difor vart ingenting som kunne brukast oppatt, kasta. Dermed vart mykje stuva bort der det fanst ledig plass. Som regel i stabbur, loft eller låvar. Der kunne det bli ståande leenge, før litt av det kom til nytte på eit eller anna vis. Men med stadig betre tider, vart mindre og mindre nytta opp att. Den nye «gardakjerringa» såg det som si oppgåve å kome til botnen i det mange ville ha kalla «gamal rate». Ikkje reint lite hamna på Haugset fyllplass, men det vart stadig gjort funn som vart teke til sides. Ho vaska og skura, fjerna rust og pussa. Med det resultat at sjølv ektemannen som tidlegare hadde sagt «kast det» om det meste, måtte vedgå at kanskje burde det takast vare på likevel. Det ho ikkje fekk plass til i kjellaren i stovehuset, fekk eit eige rom med «museumspreg» på stabburet. Og på låven, der fekk dei gamle reiskapa som minte om ei svunnen tid stå i fred.

Skriftlege kjelder

Ein dag spurde Liv mannen sin:

- Kva er eigentleg oppe på mørkeloftet i gamlehuset?

- Det veit eg ikkje, for dit har eg aldri vore, var svaret ho fekk.

Alt same dag var Liv der og gjorde dei mest interessante funna sine.

Mellom musalort og flugeskit låg ei gamal andaktsbok, utgitt i København den 16. august 1704. I permen av boka stod det: «Denne bog tilhører mig, In-

ger Olesdatter Hole (født Klokkehaug). Denne Inger levde 1762-1847, og var gift med Guttorm Olsen Hole (1755-1816). I permen stod også kva år alle borna deira var født.

Ein gamal bibel, også den med viktige data notert i permen, vart også funne. Den tilhørte Guttorm Ellingsen Hole (1818-1882).

I lag med gamal spikar fann Liv eit handskrive brev som Elling Guttormsen Hole (1847-1909) hadde skrive heim til kona Nikoline Petersdotter Ytre Tandstad Hole (1849-1928), i høve at dotter deira, Hanna, måtte til legebehandling i Bergen. Brevet var sendt frå Bergen 27. juni 1891, og skildrar mellom anna reisa over Stad, legen og uvisse kring dottera sin helsetilstand. Denne Hanna (f. 1879) det her var snakk om, var mor til Petrine Ekornes. Den då tolv år gamle jenta hadde fått kalk på auget, og stod i fare for å miste synet. Sitat frå brevet;

«Om jeg skal være her sålenge hun følger hjem, det ved jeg ikke. Med tårer må jeg fremstamme: det bli mig et hardt stød at forlade hende, og et endnu hårdere hvis hun mister synet. Men aligevel må både jeg og de min kjære familie sette vor sag i Guds hand og overbære det med tolmødighed. Ingen anden trøst har jeg at give»

Hanna miste synet på eine auget, og fekk innsett glasaug.

Med tanke på gardsdrifta i tidlegare tider var ei notisbok med skinnomslag det mest interessante funnet. Den hadde vore i bruk i tre generasjonar, frå ca. 1790 til omlag 1880. Ein del av skriftene var merka av elde, men det meste likevel godt leseleg. Sitat frå boka: «Optegnelse paa hvor meget Korn der avles aarlig»

1849 avledes 26 Tønder

1850 avledes 43 Tønder

1851 avledes 36 Tønder

1852 avledes 36 Tønder

1853 avledes 53 Tønder, o.s.v.

Ei andaktsbok frå 1704, ein bibel frå 1800-talet og ei notisbok frå 1790 til 1880 vart funne i Olagarden på Hole.

Dyretal 1865: 12 storfæ, en hoppe, 29 smaafæ

«Aar 1865 blev det begyndt at slåa Græs paa Gaarden Hole den 20.juli og slaat af den 22 August»

«Aar 1865 blev det begyndt at pløie paa Gaarden Hole den 5. mai og pløiet af den 13.mai»

Det er tydeleg at slåttetida den gongen var ei heilt anna enn no. Men dette var den gongen ein med rette kunne snakke om økologisk landbruk, og den gongen ein nøgde seg med ein slått per år.

Av andre notatar i boka kunne ein lese kven ein var skuldig, diverse utgifter, kva som skulle kjøpast til jul og namna på fadderane til borna. Sitat: « Min datter Berthe Oline født 1.juni 1882. døbt 9.juli Faddere: Jens Strømmegjerde, Klaus J. Hole, Johan L. Hole, Ane Brudevold, Severine L. Drotninghaug og Ane O. Strømme

«Skjønn-skrift»-boka til Ester Tandstad frå ca. 1920 var også på mørkeloftet. Og det var den gongen «skjønnskift» var eit viktig fag i skulen

Liv Nordli Hole reknar seg no som ferdig med gravinga i Olagarden si fortid. I 1996 vart det arrangert slektsstemne der etterkomarane av tidlegare slekter med sjølvsyn fekk sjå resultata av arbeidet hennar. Imponerte slektningar gav henne stor fagnad for innsatsen.

Hovudpersonen sjølv seier:

- Det har vore både morosamt og lærerikt. Vi som er unge manglar kunnskap om kva alt det gamle vart brukt til. Difor var det på tide vi fekk det fram i dagen før dei som hadde kunnskapen gjekk bort. Dei skriftlege kjeldene har ikkje berre gitt kunnskap om korleis forfedrane levde, men også eit godt drypp av ettertanke. Tenk kor verda har endra seg siste hundre åraEit liv heilt utan alle dei tekniske hjelpe midla vi dagleg tek som ei sjølvfylgje....Eit liv så uendeleg langt bort frå dagens «Bruk-og Kast»-samfunn det er råd å kome...

Eit liv der nøysemd og Guds frykt var knaggar i tilværet - urokkelege frå vogge til grav. Likevel eit tilsynelatande lukkeleg liv. Ingenting i kjeldene tyder noko anna.

Ole Jostein Fet bur på Martinesgarden på Fet i Velledalen.
Han er redaktør i Sykkylvsbladet

Bondekvinner bak praktfull Lånastove

AV OLE JOSTEIN FET

- Opprustinga av Lånastova har gått i fleire bolkar, etter at museet i 1961 fekk melding om at soge- og museumsnemnda i Sykkylven ønskte å flytte Lånastova til Sunnmøre Museum, fortalde museumsstyrar Per Sæther ved Sunnmøre Museum, då han helsa om lag 40 gjestar velkomen til dugnadsfesten i Lånastova. Han var full av lovord for innsamlingsarbeidet bondekvinnelaget har gjort dei siste åra. Målsetjinga deira har vore å innreie stova slik ho var i perioden 1910-1920.

I 1983 vitja Per Sæther Guri Brunstad, og fekk då vite korleis Lånastova såg ut og var innreidd i byrjinga av dette århundret. I dag står stova møblert etter den skissa som vart laga på bakgrunn av samtalar med Guri. Under dugnadsfesten på museet fortalde museumsstyraren at han var imponert over innsatsen som bondekvinnelaget hadde lagt ned. Sæt-

Styraren ved Sunnmøre Museum, Per Sæther, fekk blomar av Sykkylven bondekvinnelag under dugnadsfesten i Lånastova. Her saman med Bergljot Tandstad, Borghild Neset og konservator Edvard Molvær.

her meinte Sunnmøre Museum ikkje hadde makta å gjennomføre dette prosjektet åleine.

Spelemennene og brørne Arne Fedt og Olav Fet, som er busett på Stranda, starta dugnadsfesten med å spele opp ein grautamarsj, før gjestane fekk servert velsmakande rjomegraut. Bondekvinnelaget hadde elles laga eit høveleg program for festen. Bjørg Hjorthol las dikt, medan Bergljot Tandstad fortalde om Lånastova og Lånaslekta. Borghild Neset synte fram stasklede frå 1800-talet. Tordis Flaate fortalde om bestefaren sin, rosemålararen Ingebrigt Strømme (1885-1928), som måla dei særeigne rosene på biten og stoveveggane i den gamle Lånastova.

Dugnadsfesten på Sunnmøre Museum markerte også slutten for Sykkylven bondekvinnelag. Innsamlinga av dei gamle tinga frå Sykkylven som no smykkear den prektige Lånastova, var siste oppgåva Sykkylven bondekvinnelag tok på seg. Det er takka vere innsatsen Sykkylven bondekvinnelag har lagt ned gjennom lang tid, at Lånastova frå Vik no står fram som ei av dei prektigaste av dei gamle tømmerstovene ved Sunnmøre Museum. Dei siste åra har medlemmene i laget lagt ned svært mykje arbeid for å finne fram gamle møblar, utstyr, vovne senger, sengklede og reiskap som høver for tidsepoken frå 1910 til om lag 1920. Ikkje berre har bondekvinnelaget skaffa fram mange eldre ting frå Sykkylven. Einskilde av medlemmene i laget har og brodert gamle pynteband og elles laga handarbeid som i dag prydar interiøret. Likeins kjøpte laget inn gamle tallerkenar og andre kjørelid. I det heile la medlemmene ned ein enorm innsats før drifta av laget for alvor opphøyde.

I 1970-åra la også den gamle historie- og museumsnemnda i Sykkylven ned ein del arbeid ved den gamle Lånastova. Medlemmene i nemnda samla inn ein god del utstyr som vart plassert i stova, opplyser konservator Edvard Molvær ved museet. Sjølv om stova også er utrusta med ein del gjenstandar som ikkje kjem frå Sykkylven, er han ikkje redd for å karakterisere stova som eit lite sykkylvmuseum slik ho star i dag.

Sjøelve bygget står slik det gjorde då det stod på Lånagarden fram på 60-talet. I gamlestova er biten og gavlveggen framleis pryda med rosene som Ingebrigt Strømme måla. Også bestestova star slik ho gjorde tidlegare, med grønmåla tømmerveggar, oppreidd seng, bord og stolar. Den grønne fargen må ha vore ein sær populær farge i Sykkylven, meiner museumskonservatoren. Den same grønfargen er nemleg funnen att i fleire hus og på mange møblar som har kome frå Sykkylven.

Bortsett frå ein del vølingsarbeid, er det aller meste av Lånastova originalt. Ein del bord i taket er skifta. Likeins er det lagt nytt golv i kjøkkenet.

Det var Per Brunstad som let den gamle Lånastova gå til museumsføremål. Han tok over Lånagarden på Vik omkring 1950. I 1957 sette han opp nytt hus på garden. I 1965 kom den gamle Lånastova til Sunnmøre Museum. Det var Sykkylven Rotaryklubb som stod for det praktiske arbeidet med å flytte den gamle stova frå Vik til museet i Borgundgavlen. - Eitt av problema vi har måtta teke stilling til under opprustinga av stova, er at ho vart nytta som bustadhus heilt fram til om lag 1960. seier Edvard Molvær. Stova vart med andre ord nytta inn i moderne tid, med moderne møblar og der det var innlagt fasilitetar som straum og vatn. Etter opplysningar som Guri Brunstad gav til museet på 80-talet, har det likevel vore eit naturleg val å gjenskape stova slik ho stod i byrjinga av 1900-talet.

Guri vart fødd i Lånagarden i 1907, og hugsar godt korleis stova var innreidd så langt attende som til omkring 1915. Seinare gifte Guri seg med Sverre Brunstad og flytte til Bøgarden på Brunstad. Både ho og Per Brunstad var mellom heidersgjestane under dugnadsfesten i den gamle stova.

Innsamling av gamle ting til Lånastova ved Sunnmøre Museum var den siste oppgåva Sykkylven bondekvinnelag gjennomførte før drifta av laget vart lagt ned tidlegare i haust. Her er medlemmene samla framfor den gamle stova.

Ingebrigt Strømme var ein dugande rosemålar. Her er rosene han måla på tømmerveggen i gamlestova. Svarte roser mot kvit botn.

Bondekvinnelaget har skaffa fram naudsynt utstyr til å reie opp sengane slik dei stod i bestestova omkring 1920.

Det var dekkja på til rjomegrautfest og program, då Sunnmøre Museum arrangerte dugnadsfesten som samla om lag 40 gjestar i Lånastova i september.

Brørne Per og Leif Brunstad under dugnadsfesten.

Framme frå venstre: Julie Sætre, Olga Røyseth, Berte Alnes og Johanne Sætre. Bak frå venstre: Karen Oline Hausten, Petrine Ekornes og Debbie Tech.

Slektsstemne for Sæss-slekta

Av BASTIAN SÆTRE

Sætre-slekta, også kalla Sæss-slekta på Ikornnes var samla til slektsstemne denne våren. Laurdag 10. mai var etterkomarane etter Ole Jenssen Sætre som levde frå 1875 til 1921, og systra hans Mane Olave Sætre, fødd 1871, død 1945, samla på Orreneset

Vi klarte å samle 155 med smått og stort. Dersom alle innbedne hadde kome ville vi blitt nærare 240. Det var likevel gildt at såpass mange kunne samlast. Det vart nokre trivelege timar i lag. Der var mange som ikkje hadde sett kvarandre på mange, mange år, og der var dei som ikkje hadde sett kvarandre før også. Vi var nemleg så heldige at det kom vitjing heilt i frå Amerika. Det var to av døtrene til Sverre Sætre. Karen Oline Housden og Debbie Tesch.

Sverre utvandra til Amerika i 1926. Han var då 18 år. Det vart aldri til at han tok turen heim att til gamlelandet. Han døydd 60 år gamal. Mor hans Oline levde til ho vart 89 år. Ho døydd i 1970. Ho lengta veldig etter å få sjå att han Sverre, men det skulle aldri lagast slik. Han vart gift der borte, og fekk etter kvart sju born. Det første vart fødd i 1940, og det siste i 1958.

Eg var så heldig at eg fekk treffe Sverre og heile familien hans i 1965. Dei budde då i Olympia. Washington. Ein varm og lummer søndag i slutten av juli, lufta stod berre og dirra, gradestokken låg på 35 grader, leita eg dei opp! Det var ei stor oppleving å treffe ein onkel som eg hadde høyrte så mykje om. Det var ikkje lett å få Sverre til å snakke norsk. Men når eg tok til å nemne om kjende plassar heime på Sætre, då kom norsken fram. Då fekk eg høyre korleis folk på Sørestranda prata i 1920-åra. Det var noko heilt anna enn språkføringa i dag. Eg hugsar godt kor han fortalde om lek og arbeid, og mest det siste. Når han fortalde om "når øss slo med småljåna oppå

Kalldalsbakkjå", var det mest som å vere til stades på slåtteteigen.

Sverre var ingen stor skribent, det var langt mellom breva heim til gamlelandet. Han hadde nok med dei daglege gjeremål for familien. Men dette besøket mitt hjå dei var berre ei veke før Oline fylte 85 år, så i fellesskap skreiv vi eit kort som vi sende mor og bestemor og gratulerte med dagen. Dette fekk eg seinare vite at det vart sett veldig stor pris på.

Sverre arbeidde det meste av tida som bygningsmann. Han var veldig sterk i hovudet, og kunne arbeide høgt til vers. Mange år seinare kom eg attende til Olympia og treffe borna og kona hans igjen. Då var dei tydeleg stolte av å fortelje at det var Sverre som måtte opp og reparere kuppelen på statsbygninga i Olympia, etter at den hadde slått sprekker etter eit jordskjelv.

Men tilbake att til slektsstemnet. Karen og Debbie er dei to fyrste av borna til Sverre som har besøkt slekta på Ikornnes. Dei fekk nok eit noko anna inntrykk av forholda her enn kva faren hadde fortalt dei om tilhøva i 20-30 åra. Debbie, som er den yngste, underheldt oss med song og gitarspel.

Vigdis Knardal, busett på Rovde og dotter til Johanne, var toastmaster. Ho fortalde mykje om onklane og tantene sine, kva dei hadde sagt og opplevd opp gjennom åra. Johanne Sætre er eit levande leksikon, så ho hadde nok henta mykje stoff med intervju av ho mor.

Det er i grunn litt synd at slike slektsstemne berre vert haldne ein gong i dei fleste familiar. Sjølv om det ligg ein del arbeid bak eit slikt arrangement er det verdt det.

I vår tid er det langt mindre kontakt med slekta enn det var i gamle dagar. Det ser ikkje ut som at bilen og telefonen berre har auka kontakten, snarare tvert i mot.

Roald Solheim er historikar. Han er rektor i Hundeidvik, eit arbeid han har hatt dei siste 23 åra. Solheim er redaktør for årboka.

17. mai på Sørestranda

ILLUSTRASJONAR: LARS PETER DAHLE

TEKST: ROALD SOLHEIM

Kvart år vert det halde fleire foredrag kringom i Sykkylven. Årboka er interessert i å ta vare på desse tekstane. I kvar årbok framover kjem vi til å prente ein tale frå Sykkylven, så send kopi av mauskriptet ditt til oss. Her kjem 17. maitalen som vart halden i kyrkja på Ikornnes i 1996:

Til lukke med dagen! Eller er dagen noko å ønske til lukke med? Å kalkulere i kroner kva det kostar at heile landet tar fri ein heil yrkedag, er ikkje enkelt. Truleg dreiar det seg om tap på titals millionar. Ei så stor investering bør i alle høve ha ei god grunngeving. Så kvifor feirar folk flest i 1996 eigentleg 17. mai?

Lokalavisa vår stilte ein gong «fem i forbifarten» spørsmålet

Ei lita jente frå Jarnes svara at 17. mai det var fødselsdagen til landet vårt. Ein student frå Straumgjerde meinte at 17. mai er landet vårt sitt motstykke til karnevalet i Sør-Amerika. Vi treng ein skikkeleg fest av og til. Russefeiringa er eit døme på dette. Ei kvinne frå Kjemphol sa at vi høgtidar dagen til minne om at fedrane våre, dei frie norske bøndene, samlast på Eidsvoll og gav Noreg eiga grunnlov. Ein arbeidskar i 50-åra frå Aure sa at vi feirar fridom og folkestyre. Ei eldre kvinne frå Klokkstranda svara at å feire 17. mai for hennar del berre hadde med kjensler å gjere. Høgtidinga er ein kjær tradisjon som ho hadde fylgt i alle år. Feiringa er moro og høgtid på same tid. I var travle tid treng grendene våre og menneska som bur der alle påskot til ryddige sosiale samvere meir enn nokon gong.

Kanskje dei fem på gata kan vere representantar for dei mange sykkylvingar og andre nordmenn som i dag feirar dagen?

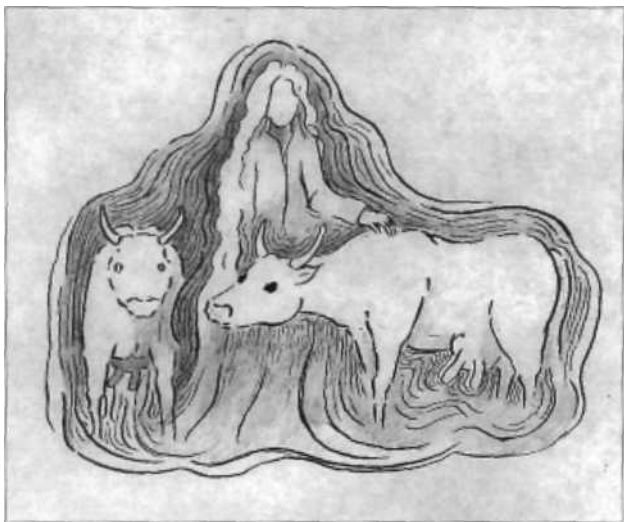
Men lat oss sjå litt på det saklege innhaldet i svara: Barnet sin påstand om Noregs fødselsdag, er nok ei sanning med modifikasjonar. Mesteparten av Noreg

vart truleg samla til eitt rike av Harald Hårfagre etter slaget ved Hafrsfjord kort før år 900. Årstalet er omdiskutert. Datoen veit ingen.

Den unge kvinna sitt framlegg om at vi feirar dagen til minne om at dei frie norske bøndene gav Noreg si eiga grunnlov, er vel det mest rette svaret. Men heilt korrekt er heller ikkje dette.

Kring år 1800 var Noreg som eit utviklingsland. Meir enn 95% av folket levde på bygdene som jord-dyrkarar og fiskarar.

Det er truleg at tipp-tipp-oldeforeldra til dei fleste av oss som er her i dag, tilhøyde denne gruppa. Det store fleirtalet av bøndene på Sunnmøre, i Nordfjord og mange andre stader var leiglendingar. Dei åtte ikkje jorda sjølve, men måtte betale avgift til rike jordeigarar som oftast sat i staselege bustader i byane. Sjølv budde tip-tipp-oldeforeldra våre i gisne, grå røykstover utan skikkelege murar under, og gjerne med berre ei bordtjukn mellom seg og den rå grunnen. Husa vart varma opp av heimelaga, opne eldstader utan eigen røykgang. Jarnomnar var kjend teknologi. Men fedrene våre hadde ikkje råd til slik stas då. Huslydane hadde ikkje eingong utedo. Folket gjorde det naudsynlege rett i mykraudungen bak fjøsen. Hygien var elendig elles og. Spedbarndøden var stor. Den gjennomsnittlege levealderen var under 40 år. Somme, men langt frå dei fleste, kunne, dersom dei gav seg god tid, lese trykt tekst. Dei færaste kunne skrive. Storparten av folket på bygdene i 1814 var nok diverre for funksjonelle analfabetar å rekne. Aviser var det knapt med på landsbygda. Bibelen var den vanlegaste boka. Han var prenta i gotisk skift på dansk mål, med mange uforstålege ord og vendingar. Bøndene levde i ein fundamentalistisk form for religion, der djevelen var eit slag sleipt og slibrig hannpattedyr, med bukkehorn i panna og hestehov på venstrefoten, og der helvete var eit like verkeleg underjordisk torturkammer, der alle kom som ikkje gjorde som presten sa. Huldra gjette ustansleg sine blå kyr i området kring Stavekollen og lia

Illustrasjon: LP. Dahle.

i retning av Kolda og Tudalen, og lokka karane til både det eine og det andre. Særleg det andre. Der var huldre i byane og. Det hende at tipptippoldefarane våre kom attende frå jektetur til Trondheim eller Bergen med verre ting enn skogsflått og mygg-stikk.

Hekseri var eit faktum. Det var kona på grannegarden som var heks, medan mannen der borte like ofte hadde svarteboka og dreiv med sine mørke kunster nattes tid, slik at merra til andre ikkje tok føl, og geitene gjekk seg i skorfeste. Alkoholbruk var vanleg, då som no. Folket brygga til jul, jonsok, ploget, slått, skurden og elles som det høvde. Og gutane drakk det dei hadde laga, jentene var meir varsame. I tillegg tura dei alle bryllaup i bygda. Tre dagar i strekk. Så var det å drikke barsøl og gravøl då. Heimebrenning var vanleg. Kring 1840 vart det drukke rundt 7 liter rein alkohol pr. person i Noreg. I Romsdals Amt, som Møre og Romsdal fylke heitte den gongen, var der i året 1829 heile 541 brennevinskjellar i funksjon. Dei hadde ein samla kapasitet på 35.000 liter. "

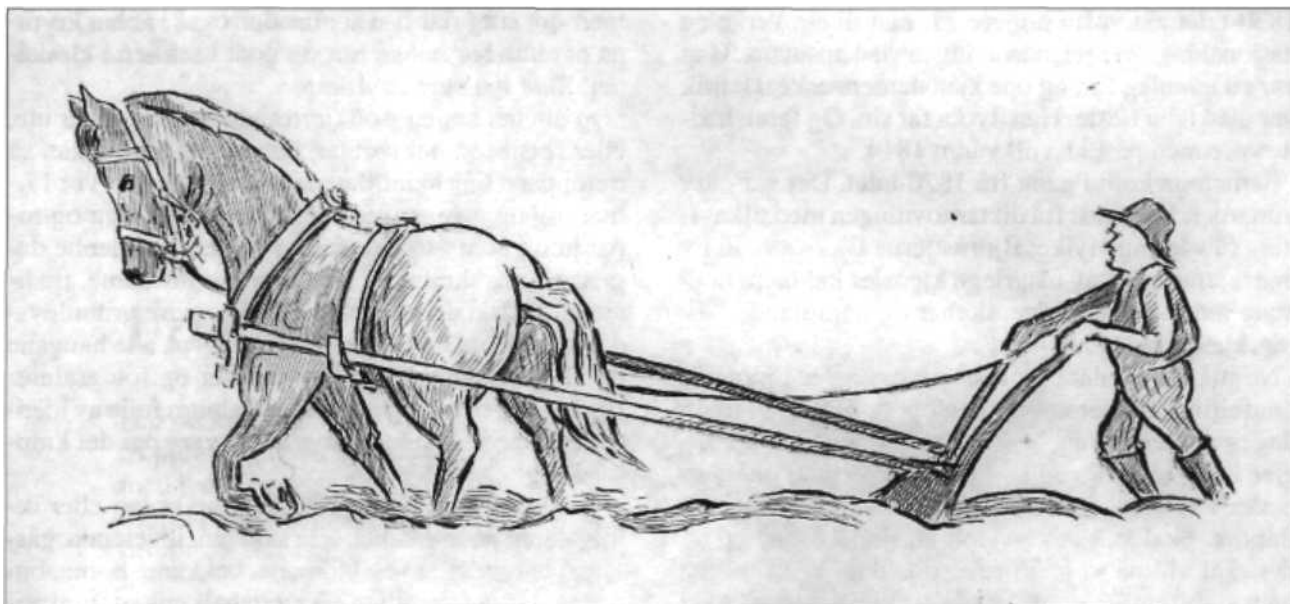
Det store og altoverskuggande problemet var likevel blodslitet for maten til huslyden, og jordeleiga til godseigaren i byen. I den lyse tida av året stod folket opp i firetida om morgonen og la seg i ni-tida om kvelden. Alt måtte berast. Hestane var stort sett salsvare. Det same var mykje av fisken. Kan hende var dei fleste forfedrane våre i 1814 meir opptekne av om seien beit nede på Jarnesfluda og om dei snart kunne sleppe sauene opp i Sessmarka, enn av spørsmålet om grunnlov og nasjonalt sjølvstende?

Det er rett at eit framlegg til grunnlov for Noreg høgtidleg vart underskriven i Ankerbygningen på Eidsvoll den 17. mai 1814. Mai-grunnlova er ei av over 100 grunnlover som såg dagens lys i Vest-Europa og Nord-Amerika etter den store franske revolusjonen. Samstundes med grunnlovsvedtaket vart den danske prins Christian Fredrik valt til ny norsk konge.

Det var danskeprinsen sjølv som hadde vore ein av hovudarkitektane bak maigrunnlova. Motivet hans var klårt. Han ville bli konge i landet. Helst ville han bli einevaldskonge i eit nysamla Danmark-Noreg. Fyrst prøvde han å hevde at han hadde arverett til den norske trona. Då dette ikkje gjekk, prøvde han å bli valt til norsk konge. Utsiktene til dette var gode. Han kontrollerte embetsmennene. Dei kontrollerte bøndene. Bøndene var rekna for å vere kongetru. Våren 1814 lyste prinsen ut at det skulle skipast til ein ekstra bededag med val i kyrkjene. Eit augnevitne har skrive ned korleis han opplevde valet. Det fyrste som skjedde var at velgaren skulle sverje den såkalla folkeeiden, der han svor seg viljug til å ofre alt, jamvel livet, for kongen og landet. Det neste var at han skulle skrive ned namna til to personar som kunne bli valmenn til ei grunnlovsgjevande forsamling, kva no dei var for noko merkeleg.

Men dei fleste bøndene kunne som sagt ikkje skrive. Prinsen sine menn (embetsmennene) var av den grunn hjelpesamt til stades og førte på namn som høvde. Dei fleste bøndene kunne ikkje lese handskrift heller, så få kontrollerte kva prinsekarane skreiv. Embetsmennene fungerte i tillegg som valkorps og talde opp røystene. Det var også Kristian Fredrik som medvite la opp reglane for valet vidare. Det vart ikkje berre amta og byane som fekk valmenn, men dei militære avdelingane og. Desse var tilsette og løna av kongen.

Dei verkelege makthavarane på Eidsvoll var embetsmennene. Desse var om mogleg endå meir kongetru enn bøndene og dei militære. Dei også var i kongen si teneste. Embetsmennene i Noreg utgjorde i 1814 om lag ein prosent av samla folkemengd, men på Eidsvoll utgjorde dei 50 prosent av den grunnlovsgjevande forsamlinga. Snakk om demokrati. Av andre støttespelarar som prinsen hadde i og utanfor Eidsvollforsamlinga, spela ei lita, men eksklusiv gruppe ei viktig rolle; nemleg storborgarane. Det var datidas versjon av Røkke og Gjelsten. Noreg hadde vore nøytralt i Napoleonskrigane fram til flåteranet i 1807. Perioden til då hadde vore ei makelaus jobbetid med krigsøkonomi. stor etterspurnad og skyhøge prisar på t.d. norsk trelast. Nokre få råvareeksportørar vart for milliardærar å rekne. Dei fleste var etterkomarar etter utanlandske folk som dansk kongen hadde plassert her som embetsmenn tidlegare. Som eit døme på ein storborgar kan vi nemne Bernt Anker på Frogner Gård ved Oslo. Han var mellom anna trelasteksportør og åtte mellom mykje anna også Eidsvoll Verk. Bernt sysselsette på det meste kring 20.000 arbeidarar. Til samanlikning har Aker a.s. i dag berre 14-16.000 tilsette. Til skilnad frå tiptipp-oldeforeldra våre her i kring, budde embetsmennene og dei rike borgarane i staselege, arkitektteikna hus. Dei hadde høg utdanning etter fyrst privatundervisning av handplukka lærarar heime, og seinare lange universitetsstudiar i utlan-

Illustrasjon: LP. Dahle.

det. Dei heldt seg godt orienterte om det som gjekk føre seg i verda ved at dei heldt danske og tyske aviser og tidsskrift. Privatbiblioteka deira var store og imponerande, og jamt oppdaterte. I tillegg reiste storborgarane mykje. I eit mogleg sjølvstyrt Noreg skulle det vere liten tvil om kven som kom til å sitje med taumane. Her galdt det å smi medan jarnet var varmt.

Men mai-grunnlova og det nye kongedømmet kom berre til å vare knapt eit halvår. Den 4. november vart det vedteke ei anna grunnlov, og det vart valt ein annan konge i Noreg, nemleg Karl 13., som på denne tida også var konge av Sverige.

Og det vart 4. november-grunnlova som vart ståande. Det er ikkje slik som mange vil hevde, at den sistnemnde grunnlova kan sjåast på som ein revisjon av mai-grunnlova. Dei to utkasta er så ulike på sentrale punkt. Å det er utvilsamt mest korrekt å tale om ei heilt ny grunnlov. Og november grunnlova feirer ingen. Folk flest veit knapt at ho eksisterer.

Ein mann sa til lokalbladet at vi feirer fridom og folkestyre den 17.mai. Lat oss halde fram med å sjå på datovalet. Vi vart frie frå Danmark i 1814. Det er rett. Denne fridommen kan vi, om vi likar det eller ikkje, stort sett takke ein person for, nemleg det franskfødde, katolske militærgeniet, dåverande kronprins Karl Johan av Sverige. Etter at han hadde hjelpt Storbritania og Preussen i kampen mot Napoleon, drog han med hæren sin mot danskegrensa. Han truga den dansk-norske kong Fredrik 6. til å gje slepp på Noreg. Det gjorde Fredrik 6, ikkje den 17.mai, men den 14.januar....

Den same Karl Johan tvinga Noreg inn i union med Sverige hausten 1814. Det skulle gå over 90 år før dette hopehavet kom til ein ende. Unionsoppløysinga, og dermed den formelle frigjeringa frå Sverige, skjedde fyrst den 7. juni 1907. Dagen har blitt feira, men i var tid aldri på same måte som 17.mai,

Tyskarane gjorde åtak på Noreg den 9. april 1940. Og i fem mørke år var folket under nazi-styre. Den 8.mai 1945 var Noreg på nytt fritt. Dei fyrste åra etter krigen var 8.mai verkeleg høgtida stort mange stader. Men dette har det blitt mindre og mindre med, og nokon 17.mai-konkurrent kan dagen ikkje lenger kallast.

Men folkestyrefest, kva med det? Det må det vel høve bra å høgtide i mai? Det folkestyret vi fekk i 1814 var ikkje rare greiene. Langt frå alle fekk røysterett. For å stemme måtte du for det fyrste vere mann og for det andre ha eigedom. Alle kvinnene, og det var vel, då som no, halvparten av det norske folket, pluss titusenvis av fattige menn, vart ståande utanfor. Allmenn røysterett ved Stortingsval vart innført for menn fyrst 1898 og for kvinner 1913. Ingen av desse vedtaka fall på 17.mai.

Parlamentarismen, dette at ei regjering må ha tillit i Stortinget, er ikkje nedfelt i grunnlova, korkje den frå mai eller den frå november. Parlamentarismen i Noreg er heimla i langt seinare sedvanerett. Det var fyrst i 1884 at skipnaden vart innført i Noreg. Prosessen tok tid. Men skal vi peike ut ein dato, må det bli 26. juni. Det er ingen maidag.

Og då står vi att med grunnngjevinga til den siste som vart spurt. Ho som feira dagen av kjenslemessige grunnar.

Og det var nok kjensler meir enn fornuft som stod bak feiringa av 17.mai den gongen på 1820-talet, då einskilde studentar i Kristiania tok til å skråle i gatene. Ikkje alle var like fastande heller. Varm punsh er sterke saker. Fokuseringa fekk nok eit tydeleg anti-svensk preg. Karl Johan, som hadde overteke som svensk/norsk konge i 1818, vart skikkeleg sur. Kongen tolka feiringa som ein demonstrasjon mot unionen, mot Sverige og mot seg sjølv.

Diktaren Henrik Wergeland arbeidde på 1820- og

1830-talet aktivt for å gjere 17. mai til ein verkeleg nasjonaldag. Wergeland var ingen vitskapsmann. Han var eit uvanleg fint og ope kjenslemenneske. Henrik var glad i dei fleste. Han dyrka far sin. Og faren hadde vore med på Eidsvoll våren 1814.

Barnetoga kom i gang frå 1870-talet. Det var etter initiativ ikkje minst frå diktarhovdingen med tilknytning til vårt eige fylke; Bjørnstjerne Bjørnson. Ei ny åndskjempe full av ustyrlige kjensler ladda mellom anna med inngrodd svenskehat og sprudlande Noregskjærleik.

No må ikkje talaren tolkast dit at han er i mot 17-maifeiring. Han er nok av den oppfatning at vi treng dagen av fleire grunnar. Talet på norske borgarar utgjer i dag mindre enn ein promille av talet på menneske i verda. Og denne promillen blir mindre og mindre. Skal vi eksistere som nasjon i framtida, og det skal vi, må vi ha ein nasjonaldag. Lokalmiljøa våre står framfor store oppgåver. Vi som er vaksne i dag er så opptekne med å skaffe oss status og rikdom, at vi ikkje har tid til borna våre og til kvarandre. Vi har alt, men det er også alt vi har, seier Ole Paus. Den farlegaste barnesjukdommen i Sykkylven i dag er mangel på vaksenkontakt. Sørestranda er ikkje noko unntak i så måte.

Utan noko felles, vert vi fort framande. Julehelga og 17. mai er tidspunkt då det kan lagast fellesprosjekt som mange kan samlast om. Det viktige er at vi tek oss til noko positivt saman. Vi kan feire nær sagt kva vil vil, berre vi passar oss så vi ikkje trakkar på nokon. Då er det ikkje så farleg om historia halta litt, om soga er aldri så oppskrytt, og om datoane ikkje høver heilt.

Vil du for alvor høgtide grunnlova den 17. mai. må du gjerne det. Vil du feire freden og fridommen, gjer du det. Vil du vinke til våren og vonene, ver så god. Vil du pynte deg litt og snakke med kjærasten eller andre kjentfolk, er det framifrå. Eller, kvifor ikkje, og for all del; gjer alt saman på ein gong. Syttande mai er høgmesse og karneval på samme tid. Kva anna land i verda har eit slikt makalaust folkeleg vårslepp? Ja, kva anna land har ein slik spesiell dag? Ein humørsjuk tenåring av ein dag er det, ein dag som aldri blir skikkeleg vaksen sjølv om han er over 180 år. Ein frimurar av eit døgn er datoen, ein skrue som eitt år fell på måndag og eit anna år på onsdag og i år på fredag, og som berre dukkar opp når det passar han, og ikkje tek det minste omsyn korkje til møbelproduksjon eller skulerute eller nasjonaløkonomi.

Før sola sprett vekkjer dagen oss med dynamitt-saluttar så uklokt sterke at rutene klirrar, murpussen fell av veggene og nipsen byks ut frå veggreolane og slær kolbytter nede på golvryene. Kva denne uskikken har med fred å gjere, veit ikkje eg. Vi står likevel arge og søvndrukne opp og lyttar på trastesongen ute og radioen inne. Saman med fjernsynet vert det fire kanalar samstundes, medan somme av oss

med stor sorg slår fast at bunaden også i år har krympa der han har hange turt og godt i sekken i kleskapet. Slikt må vere trollskap.

Og om det haglar trollkjerringar og risegubbar ute, eller regnar så det sprutar, og om det bles orkan så tretoppane ligg skinnflate langs reinene, går vi i 17.-mai-tog og svingar med små våte, rare flagg og ropar hurra som førskuleborn. For det er vi denne dagen. Hurra, skrålar vi, hip, hipp, til dei same. tradisjonelle tilskodarane, som likt alle andre grunnlovsdagar, trufaste står i alle svingane og på alle haugane og alle avkøyrslene og fotograferer og fotograferer og fotograferer. Dei må ha titals album fulle av identiske bilete. Velsigne fotografane våre der dei knipsar i veg.

Vi hyllar våren og varmen, om dei er her eller ikkje, staren på smietaket, erla i åkeren, løvetanna, gås-ungane, bjørkelauvet, blomane, bekkane, borna, bunadane, kongefamilien på slottsbalkongen, vinkande til alle, tjelden i fjøra minst like mykje, og vipa på dei grøngrodde våtmarkene.

Det er festleg med feiande marsjar av veltrimma musikk-korps, marsjerande taktfast i sine stilige uniformer.

Herleg uryddig med russ i raude eller blå bilar selgande sine aviser fulle av ingenting til inntekt for kven veit kva, og med huesnorer fulle av dei underlegaste påfunn. Høgtidsamt med festgudsteneste. Pussig med tale for dagen av bleike, brillekledde, småskalla skulestyrarar, kledde i gråblå gabardindressar frå billegbutikkane ute i byen.

Godt med leikar for dei minste, og spørjekonkurransar for dei eldre, og med kaffi og brus og bollar og pølser og is og sosialt samvere. Og kanskje blir det dans etterpå.

Om ikkje lenge må vi ta stilling til om vi i framtida skal ha denne villstyringen av ein fridag midt i mai. Snart kjem flogvita frå departementa og organisasjonane og vil flytte grunnlovsdagen til næraste helg i von om at dagen vår vil døy stille inn av seg sjølv. Men då vil dei få beskjed. Det skal aldri skje. Aldri ! Vi treng 17. mai, og dagen treng oss. Takk for meg.

Illustrasjon: LP. Dahle.

Far

Har du kjent det?
Ei plutselig hand
som stryk, deg
med lydar
Smører deg inn
med lukter
frå før du vart deg

Heimover! kviskrar
sjela di frå skuggen
bortanfor

Tilbake
Nakne føter over
varme fjøresteinar
mens livet ventar på
deg i havet utanfor
Tolmodige dønningar let tid vere tid
Floa kjem heilt sikkert - ein gong
og viskar ut spora barnet let etter seg
i sanden

Der framme er grinda
Gjerdet er måla med konturlause dagar
Tynne gardiner pustar i vinden
som tørka krøllane dine den gongen

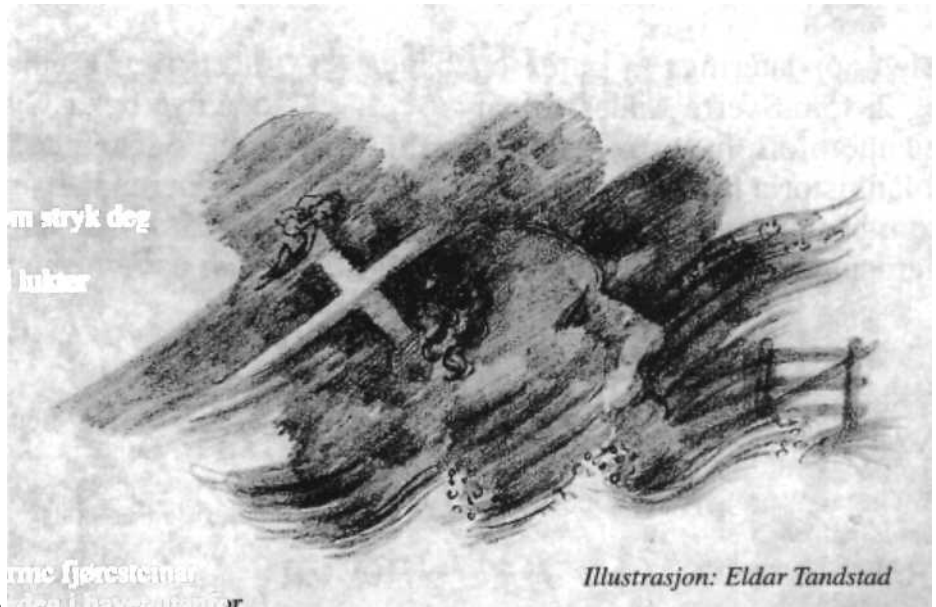
Heimover!
lokkar sjela di
frå skuggen
bortanfor

No anar du
ansiktet i rommet der inne
Og du hugsar

kysset Han gav deg

Opne hender lukkar deg inn og seier

velkomen heim

Nils-Einar Rye

Bøker frå Sykkylven Sogenemnd

Med oppdateringa av gardssogebanda 1 og 2, som Sverre Andestad har gjennomført, har Sogenemnda ført lokallistoria heilt fram til i dag. Dei som bur i husvære som ligg under gardsnumra 1-33, frå Aursnes til Velle-

dalen, skal kunne finne namnet sitt i den nye boka: Sykkylven. Nye slekter, som Sogenemnda gav ut i fjor haust. Sogenemnda har også andre bøker til sals som kan vere vegvisarar inn i bygda si nære forhistorie.

Gardssoga bd. 1 med tillegg.
Av Gustav Weiberg Aurdal..... kr. 290,-
Gardssoga bd. 2.
Av Gustav Weiberg Aurdalkr. 290,-
Gardssoga bd. 3.
Av Martin Gjøvenes..... kr. 290,-
Gardssoga bd. 4.
Av Martin Gjøvenes.....kr. 200,-
Sykkylven. Nye slekter. Tillegg til
bd. 1 og 2. Av Sverre Andestad..... kr. 290,-
Tilbod på alle fire gardsogene
pluss tilleggsbandet kr. 1190,-
Jon Hole: Sykkylven. Bygda og folket
i farne tider bd. 1. Biletbok..... kr. 160,-
Jon Hole: Sykkylven. Bygda og folket
i farne tider bd. 2. Biletbok..... kr. 180,-
Jon Hole: Sykkylven. Bygda og folket
i farne tider bd. 3. Biletbok.
Om utvandringa. Norsk og engelsk tekst. kr. 220,-
Tilbod på alle biletbøkene til Jon Hole .. kr. 490,-
Jon Hole og Mindor Hjellegjerde:
Sykkylven kommune/Sykkylven kyrkje
1883-1983!!..... kr. 120,-
Ole Jostein Fet: I samhald og strid.
Dei gamle bondesamvirka i Velledalen ... kr. 170,-
Martin Gjøvenes: Utvandrarane
frå Sykkylven kr. 60,-

Trygve Straume: Song og spel
i Sykkylven.....kr. 60,-
Folkemusikk frå Sykkylven.
Bernt Høgset-slåttarkr. 60,-
Folkemusikk frå Sykkylven.
Blinde-Karl-slåttarkr. 60,-
Religiøse folketonarkr. 60,-
Korsongarkr. 60,-
Sverre Aurdal:
Folkemusikk frå Sykkylvenkr. 60,-
Årbok for Sykkylven i 1992-1995kr. 60,-
Årbok for Sykkylven 1996.....kr. 70,-
Henrik Straumsheim:
Ro stilt langsmed landet.....kr. 190,-

Formidling:
Eldar Høidal:
Industrisoge for Sykkylvenkr. 155,-
Fredrik Wildhagen: Møbeldesigneren
Ingmar Relling i perspektiv

Bøkene er til sals i bankane, på biblioteket og i bokhandelen.

Sykkylven Sogenemnd

Vi takkar følgjande bedrifter for
støtte til utgjevinga av Årbok for
Sykkylven 1997

Sparebanken Møre
Kreditkassen Nordvest
Hjellegjerde ASA
Berg-Hansen Norwest Reisebyrå AS
Idebygg AS
Møre Trafo AS
O. Uri & Sønn AS
Sykkylven Komm. Energiverk
Svein Asbjørnsen Produkt Design
Sykkylven Gjensidige Branntrygdslag
Ekornes ASA

Dit eg er

Med augo att
kan eg reise frå tidlina
kroppen balanserer etter

Strekkje duken ut
måle fargar av deg med
kviskrande pensel

Andletet ditt i varm hud
blikket ditt i ope blått
Ei sterk hand eg elska å
halde

Der har eg lyst til å vere
ingen annan stad
ingen annan

Eg tenkjer deg intenst
verkeleg

Dit eg er

Nils-Einar Rye